افغانان د شپږ شپېتم کال

په پسرلي کې له روسانو سره
د جنګ په حال کې

پوهاند محمدحسن کاکړ
۱۴۰۰ل

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

کتاب: افغانان د شپږ شپېتم کال په پسرلي کې له روسانو سره د جنګ په حال کې
لیکوال: پوهاند محمدحسن کاکړ
ایډیټ او چاپچاري: سمیع الله زیار او بابرزی هېواددوست
کمپوز: سلطان سنجر راسخ
خپرندویه: تکتو کتاب کور، کاسي روډ کوټه
جلد: ۱۰۰۰
چاپ کال: ۱۴۰۰ل
چاپځای: تکتو کتاب کور، النور د کتابونو مارکېټ، ۵ نمبر دوکان، ګوالمنډۍ چوک ته نږدې، کاسي روډ کوټه

د اړیکې شمېره: ۰۳۱۵-۸۸۵۹۰۸۵ (۰) ۹۲ +
ایمیل ادرس: kafeelqurban@gmail.com
فېسبوک: takatoo.Kitabkor

تکتو کتاب کور

کورودانی:

لـه کاکـړ تاریـخ بنسـټ څخـه مننـه کـوو چـې د پوهانـد محمـد حسـن کاکـړ د «فغانـان د شـپږ شـپېتم کال پـه پـسرلي کـې لـه روسـانو سره د جنـګ پـه حـال کـې» کتـاب د بیـا چـاپ اجـازه یـې راکـړه»

درنښت
تکتو کتاب کور
کاسي روډ کوټه

د بنسټ يادښت

ډاکټر نجيب الله د خپل دولتي سيستم هغه اړخونه ورو ورو په خاص تکتيک سره بدلول، کوم چې روسي مشاورينو د ببرک کارمل په وخت کې تنظيم کړي وو. نجيب الله دغه چلندونه د «ملي روغې جوړې سياست» په نامه ونومول. د دغو چلندونو پر وړاندې د حکومت د مخالفينو او ولس عکس العمل څه و؟

دا اثر پوهاند کاکړ هغه وخت ليکلی کله چې په ۱۳۶۵ کال کې له پنځه کال بند وروسته ازاد شو. په ۱۳۶٦ پسرلي کې يې ددې اثر په ليکلو پيل وکړ. په دې ليکنو کې پوهاند کاکړ هغه بدلونونه ليکلي کوم چې د نوموړي د پنځه کلن بند په موده کې رامنځته شوي وو او همدارنګه يې هغه مالومات ټول کړي کوم چې يې له خپلو ملګرو څخه د موجودې سياسي اوضاع په اړه تر لاسه کړي وو. دغه رساله د يو کتاب په شان داسې منسجمه نه ده چې به په يو غټ مرکزي ټکي څرخيږي؛ خو کوښښ شوی چې په دغو څه باندې دريو مياشتو کې د وطن د عمومي حالاتو يو لنډ تصوير وي.

ددې اثر په سريزه کې پوهاند کاکړ د خپل بندي کېدو لاملونه څرګند کړي چې ولې او په کوم تور بندي شو؟ د ده د خلاصون په موخه دا خلي او نړيوال غبرګونونه څه ول؟ د کورنۍ غړيو او دوستانو يې څومره هلې ځلې وکړې؟ آيا د ملي پخلاينې د سياست له مخې ازاد شو او که پر حکومت د فشارونه له وجې؟

ډاکټر نجيب الله د جنوري ۱۵ – ۱۹۸۷ خپله سياسي پاليسي بدله او نرمښت ته يې تمايل وکړ. په دې اثر کې تاسې لولی چې د ملي پخلاينې اصلي غايه څه وه؟ جهادي ګوندونو ته نيت څه و؟ او وسلوالو مجاهدينو يې پر وړاندې څه غبرګون درلود؟ د دې سياست د تحقيق لپاره نوي اقدامات څه وو؟ د سياسي بنديانو ازادېدل څنګه ترسره شول؟ حکومت په څه ډول ديني سياست او تبلغات پيل کړل؟ د ملي پخلاينې سياست ولې ناکام

شو؟ د حکومت د حاکمیت ساحه څومره وه؟ د مجاهدینو د حاکمیت ساحه څومره وه؟

د کتاب لومړی برخه موږ د کمونیستي رژیم، خلقي او پرچمي ډلګیو او د هغه وخت د سیاسي اوضاع، نویو بدلونونو او د افغانانو د هغو ستونزو په اړه خبروي چې ورسره مخ وو. په په ټوله کې دا د وطن د عمومي حالاتو یو تصویر دی.

د بحث په بله موضوع کې د جنګ په شرایطو کې د موجودې بې ساري قېمتي او د حکومت د امتیازي پالیسیو په رڼا کې د ولس د بېلا بېلو صنفي او شغلي ډلو په ژوند نظر اشول شوی دی. په دې برخه کې تاسې د هغه وخت د اقتصادي حالاتو او پر خلکو یې د اغېزو په اړه لولی. زراعتي تولیدات په کومه کچه و؟ د اجناسو د بیعې د لوړوالي او بې سارې قیمتي لاملونه څه و؟ د ژوند په نورو اړخونو د بې ساري قیمتي تأثیرات څه وو؟ د ښځو حال او پر دوی د قیمتي او جګړې تأثیرات څه وو؟ د وسلوالو قواوو، پوځي منسوبینو او خادستانو امتیازات په کومه کچه وو؟

همدا راز د هېواد په غټو موضوعات عمومي نظر اچول شوی، دا چې په وروستیو کې کلونو کې اقتصاد، صنعت او سیاست کوم لور ته لاړ؟ سیاسي اوضاع څومره خرابه شوه؟ بهرنی لاسوهنې په کومه اندازه وې؟ د غوایي کودتا په راتګ سره د هېواد چارې څومره خرابې شوې؟ د دې بدمرغیو اصلي منبع څه وه؟ د متضادو ایډیالوژي ګانو نتجه څه وه؟ د کمونیزم او اسلام ترمنځ ایډیالوژیکي تضاد څه و؟

د کتاب اصلي موضوع له شورویانو سره د افغانانو جګړه ده. دا چې د شوروي اتحاد موخه او منطق له دې یرغل نه څه وه او وروسته یې بیا خپل یرغل څنګه محاسبه کړ، د دوی وېره له افغانانو څه وه، ولې په افغانستان کې د یوه کمزوري حکومت غوښتونکي وو او افغانانو څنګه ملي دفاع وکړه؟ تاسو یې په دې اثر کې لولی.

په پای کې لولی چې د دې اوږدې کشالې د حل لپاره ډیپلوماټکي هڅې څه وې او پر وړاندې یې کوم لوی خنډونه موجود وو چې باید لرې شوي وای.

دا رساله په داسې حال کې لیکل شوې چې لیکوال هر څه پخپلو

ستـرګو لیـدل. ارزښـت یـې پـه دې کـې چـې منبـع یـې نـور کتابونـه نـه دي؛ بلکـې خلـک او هغـه څـه دي چـې خپلـه یـې شـاهد دی او ګـوري یـې. د یـوې لنـډې دورې اکـثر حـالات یـې بیـان کـړي.

کاکړتاریخ بنسټ

لړلیک

لومړی فصل ۱

اوسنۍ سیاسي اوضاع ۱

۱ مقدمه ۱

۲ د ښار سیاسي اوضاع ۲

۳ ګورباچوف او د حکومت په جلند کې نسبي نرموالی ۴

٤ په ګوند کې دنني اختلافات ٦

۵ د خلقیانو ډلګي او پلینومونه ٦

٦ پرچمي ډلګۍ ۷

۷ د حکومت د ملي پخلاینې نوی سیاست ۱۱

۸ د ملي پخلاینې د سیاست اصلي غایه ۱۳

۹ د ملي پخلاینې سیاست او وسله وال مجاهدین ۱۴

۱۰ د ملي پخلاینې سیاست د تحقق په لور نوي اقدامات ۱٦

۱۱ د سیاسي بندیانو ازادول ۱٦

۱۲ د حکومت دیني سیاست او تبلیغات ۱۷

۱۳ د خصوصي متشبثینو خوښ ساتل ۲۳

١٤د ملي پخلاینې د سیاست ناکامي ۲۴

١٥د حکومت د حاکمیت ساحه ۲۴

١٦د مجاهدینو د حاکمیت ساحه او قوماندانان ۲٦

١٧اطرافي مشران ۳۲

١٨د ملي پخلاینې سیاست او مهاجرین ۳۴

دوهم فصل ۳۷

اقتصادي اوضاع او د هغې اجتماعي تاثيرات ۳۷

١٩مقدمه ۳۷

۲٠د زراعتي توليداتو لړوالی ۳۷

۲١اوسنی انفلیشن یا بې ساري قیمتي ۳۸

۲۲د قیمتۍ علتونه ۴٠

۲۳د اجتماعي نابرابرۍ زیاتوالی ۴۲

۲٤د وسله والو قواوو امتیازات ۴۴

۲٥د فوځي منسوبینو امتیازات ۴۴

۲٦د خادستانو امتیازات ۴٥

۲۷د خادستانو غیر قانوني عواید ۴٦

۲۸خادستان او ښاریان ۴۸

۲۹د خادستانو شمېر ۵۰

۳۰اختلاس او قاچاق ۵۲

۳۱دولتي ملکي ماموران ۵۳

۳۲قیمتي او شغلي ډلې ۵۵

۳۳د قیمتی نوري ناوړه اغېزې ۵۹

۳٤د ښځو حال ٦۰

۳۵الف – عنعني حال ٦۱

۳٦ب – ښځې او اماني اصلاحات ٦۲

۳۷ج – ښځې او ظاهر شاهي اصلاحات ٦۲

۳۸د- د ښځو حال د غوایي له کودتا نه وروسته ٦۳

۳۹په ښځو باندې د قیمتی او جنگ ناوړه اغېزې ٦۵

دریم فصل ٦۸

د هیواد د کشالې په باب بحثونه ٦۸

٤۰مقدمه: ٦۸

٤۱د صناعت پخوانی حال: ٦۹

٤۲د بدتری په لور انقلابې بدلون: ۷۰

٤۳سیاسي بې ثباتي : ۷۱

٤٤بهرنی مداخلې اوسیاسي بې ثباتي: ٧٣
٤٥متضادي اډیالوژیگانې او سیاسي بې ثباتي: ٧٦
٤٦ماټریالیزم، د ټکر یو عمده ټکی ٧٨
٤٧انټرنیشنلیزم، د ټکر بل عمده ټکی ٧٩
٤٨یو ګوندي طرز، د ټکر بل ټکی ٨٠
٤٩ټوټالیټیریزم، ډ ټکر بل عمده ټکی ٨٣
٥٠د مقاومت غورځنګ او سیاسي بې ثباتي ٨٦
٥١د مقاومت د غورځنګ په باب د جهان لومړنۍ بې تفاوتي ٨٧
٥٢د شوروي محاسبه د خپل یرغل په باب ٨٩
٥٣د ملي مقاومت منطق او اشکال ٩١
٥٤د مقاومت د غورځنګ په باب د جهان توجه ٩٢
٥٥ډیپلوماټیکي کوښښونه ٩۴
٥٦له افغانستان نه د شوروي وېره ٩٧
٥٧د شوروي د یرغل منطق ٩٧
٥٨د شوروي د یرغل اصلي هدف ٩٩
٥٩شوروي په افغانستان کې د ضعیف او غیر ملي حکومت په هڅه کې ١٠١
٦٠افغانستان د اسلامي نړۍ یو نه بېلېدونکی جز ١٠٣

٦١افغانان د کمونیزم په ضد ١٠۴

٦٢افغانان او ملي دفاع ١٠۵

٦٣د افغانانو د مقاومت غورځنگ د مرستې وړ غورځنگ ١٠٧

٦٤ژوند او آزادي ١٠٧

د اروانباد پوهاند محمد حسن کاکړ خپاره شوي اثار ۱۰۹

د بنسټ په اړه ۱۱۱

سریزه

د ۱۳٦۵ کال په کب کې، کله چې زه په زندان کې د پنځو کلونو تېرولو څخه وروسته آزاد شوم، د یادښتونو په لیکلو مې پیل وکړ. ملګري او دوستان چې زما ستړي مه شي ته راتلل، زما لپاره د نویو او روانو مطالبو عمده منابع شول. هسې خو زه هم په خپله د دې تږی وم چې د وطن له پېښو نه خبر شم، او د دغو دوستانو مرکو زه نور هم پسې وتخنولم او یادښتونه مې ورځ په ورځ زیات شول. په اول کې مې دغه یادښتونه د آینده لپاره ثبتول، وروسته په دې فکر کې شوم چې یوه رساله ترېنه جوړه کړم. د ۱۳٦٦ کال په پسرلي کې سره له دې چې د کور او ژوند د بیا تنظیمولو چارې را په غاړه شوې، او له مکرویانو نه؛ چېرته چې زما فامیل زما د بندي توب په موده کې له خپلې یوې خپلوانې سره اوسېده – بېرته خپلې مېنې ته په خوشحال مېنه کې وکوچېدم او له دې امله ډېر وخت مې په دغسې چارو تېر شو. بیا هم دا رساله مې په درې میاشتو کې ختمه کړه.

دغه رساله د یو کتاب په شان داسې منسجمه نه ده چې به په یو غټ مرکزي ټکي څرخېږي، خو کوښښ شوی چې په دغو څه باندې دریو میاشتو کې د وطن د عمومي حالاتو یو لنډ تصویر وي. رساله په واقع کې د کابل د رژیم د ټوټالېټیرین سیستم شرح او له هغه نه د را پیدا شویو مسایلو بیان دی. د رسالې د لیکلو په وخت کې د کابل د رژیم واکمنو کوښښ کاوه چې د خپل سیاسي سېستم لومړنۍ ډېره زېږه مطلقه بڼه واړوي او دومره یې نرمه کړي چې د منلو وړ وګرځي. کمونستان د فاشیستانو په خلاف هغومره افراطي نه دي چې د بایلنې او مطلقې ناکامۍ په وخت کې هم په خپله لاره ټینګ ولاړ وي. دوی په دغسې وخت کې خپله لاره اړوي، خو له خپل اصلي مطلب نه اوړي. له دې امله له دوی سره مقابله کول هغومره آسان نه دي، لکه چې عموماً فکر کېږي. په هر حال په دغو دریو میاشتو کې چې دغه رساله کېدله، د افغان مجاهد مقاومت د فشار په وجه نجیب الله د خپل

دولتـي سیسـتم هغـه اړخونـه ورو ورو پـه خـاص تکتیـک سره اړول، کـوم چـې روسي مشـاورانو د بـبرک کارمـل پـه وخـت کـې تنظیـم کـړي وو. نجیـب اللـه پـه دغـو چلندونـو بانـدې د «مـلي روغـې جـوړې سیاسـت» نـوم ایښـی و.

د کتـاب لومـړی فصل پـه عمـده ډول د دغـه چلنـد څنگـه والـی بیانـوي او د هغـو پـه مقابـل کـې د مجاهدینـو او مقاومینـو او ولـس عکس العمل څرگنـدوي. پـه دوهـم فصـل کـې د جنـگ پـه شرایطـو کـې د موجـودې بـې سـارې گرانـۍ، او هـم د حکومـت د امتیـازي پالیسیو پـه رڼـا کـې د ولـس د بېلـو بېلـو صنفـي او شـغلي ډلـو پـه ژونـد بانـدې نطـر اچـول شـوی دی. دلتـه څرگنـده شـوې چـې د هغـې ادعـا پـه خـلاف چـې کمونسـتان یـې د برابـرۍ پـه بـاب کـوي، دوی یـا لـږ تـر لـږه د کابـل کمونسـتان پـه عمـل کـې د قـدرت او ثـروت لـه مخـې د انسانانو پـه ژوندانـه کـې څرگنـد توپیرونـه راولي. د دغـه فصـل یـو بـل غـټ ټکـی د دوی هغـه چلندونـه او پروگرامونـه دي چـې پـه هغـو سره کوښـښ کـوي د خپلـې خوښـې یـوه نـوې ډلـه یـا طبقـه هسـکه کـړي. پـه دریـم فصـل کـې کوښـښ شـوی پـه هغـو ټکرونـو بحث وشي چـې پـه مخکنیـو دریـو لسیزو کـې پـه افغـاني جامعـې کـې یـې تاوتریخوالـی شـدید کـړی دی. د همدغـو ټکرونـو شـدت او جمـع خارجـي وسـله وال دخالـت دی چـې افغانـان یـې پـه تېـرو نهـو کالونـو کـې بېسـارو سـتونزو سره مخامـخ کـړي دي. ټولـه لیکنـه زیاتـره د جامعـې د بېلـو بېلـو اړخونـو سوسـیولوجیکي تحلیـل دی، نـه تاریخـي څرگندونـه.

د دغـې سریـزې پـه پـای کـې لازمـه گڼـم لـه دوسـتانو نـه د زړه لـه کومـې مننـه وکـړم، خـو بایـد ووایـم چـې مـا تـه ممکنـه نـه ده د ټولـو نومونـه یـاد کـړم. د دوی شـمېر زښـت ډېـر دی.

لومـړی هغـه ډلـه دوسـتان دي چـې زمـا د بنـد پـر ضـد یـې تـر خپلـې وسـې پـورې فعالیتونـه کـړي دي. پـه پوهنتـون کـې ډېـرو اسـتادانو او محصلانـو پـه پټـه او بـرالا د انتقـاد او همـدردۍ آوازونـه اوچـت کـړي وو. ځینـو زمـا د خلاصـون لپـاره حتـی لیـکل شـوي تضمینونـه هـم ورکـړي وو. د پـه اصطـلاح «ملـې روغـې جـوړې سیاسـت» پـه اعـلام سره ډېـرو زمـا د خلاصـون پـه بـاب هلـې ځلـې وکـړې. زمـا د بنـد پـه اول سر کـې زمـا د خپـل لغـمان ولایـت سـپین ږیـرو او مشرانـو چـې شـمېر یـې تـر دېرشـو هـم زیـات و، زمـا د اتیـا کلـن خسر ښـاغلي عبدالعزیـز پـه مشرۍ دوه ځلـه پـه گډه د کابـل د رژیـم لویـان ولیـدل، او لـه هغـوی سره یـې پـه داسـې

حال کې چې د غرور او وقار نه ډک چلند کاوه، زما د خلاصون په باب مرکې وکړې. که چېرې زما خلاصون په رښتیا د کابل رژیم په لاس وای، یقین دی چې زه به یې خلاص کړی وای، تر څو دغه سپین روبي یې احسانمن وای.

په خارجي ملکونو کې ډېرو پوهاندانو او د انساني حقوق فعالینو ې یا یې زه شخصاً او یا یې زما د انګریزي آثارو له لارې پېژندلم؛ او هم د نشراتي موسسو متصدیانو په تېره ښاغلي نبي مصداق زما د خلاصون په باب د کابل په حکومت د لیکونو په استولو او د خپرونو په کولو سره ډېر فشار راوړ. د دې ټولو د بشر د حقوقو د کمېسیون او عفوبین المللي او د بین المللي لیکوالو د پن د کلب تر څنګه په پرلپسې ډول آن زما تر خلاصون پورې دومره لیکونه د کابل رژیم حکومتي او ګوندي لویانو ته واستول چې هغوی یې په رښتیا اندېښمن کړي وو. د عفوبین الملل له خوا فشار په خاص ډول زیات و چې زه یې د «وجدان بندي» اعلان کړی وم.

په پای کې زه له ټولو هغو افغاني ورونو او خویندو او په خاص ډول له ډاکټر شاهرخ ګران نه مننه کوم چې د افغاني قوي دود له مخې یې زما د خلاصون په مناسبت د شیریني په نامه له ماسره ډېرې مالي مرستې کړي دي. دغو مرستو زه په دې قادر کړم چې د دغې لیکنې په وخت کې له مالي تنګسې نه یو څه آرام اوسم.

م.ح.ک.

بر تهکال – پېښور

د جون٦، ١٩٨٨/جوزا ١٦، ١٣٦٧

بسم الله الرحمن الرحيم

لومړی فصل

اوسنی سیاسي اوضاع

مقدمه

له یوې میاشتې کم پنځه کاله بند نه وروسته د شنبې په ورځ د حوت په لسمه ۱۳٦٥ (مارچ ۱، ۱۹۸۷) زه د پلچرخي له زندان نه بې له کوم قید او شرط نه په ظاهر کې د روغې جوړې د فوق العاده کمېسیون په سپارښتنه د انقلابي شورا له خوا، خو په واقع کې د باندنیو فشارونو په وجه آزاد شوم.

ما باندې یې ډېر تورونه لګولي وو؛ زه یې په عین حال کې څو دغسې سیاسي ګوندونو ته منسوب کړی وم چې سره اور او اوبه وو. یو بل تور دا و چې ما د حکومت د ړنګولو لپاره کوښښ کاوه. زه یې لویدیځ ته د تمایل لرلو په وجه هم نیولی وم؛ خو زه یې په اصل کې د دې لپاره نیولی وم چې زه په افغانستان کې د شوروي قواوو له موجودیت او په دې ډول د حکومت له سیاست سره مخالف وم. ما په هېواد کې د دغو قواوو موجودیت، په هره نامه چې و، د خپلو وطنوالو او هم د سیمې والو د ناکراریو او بدبختیو ستر عامل ګاڼه، او ګڼم یې. څنګه چې د یو مدني انسان په توګه دا زما قانوني حق و، د خاد عاملینو د هغه د ذکر نه ډډه کوله او دغسې بې اساسه تورونه یې په ما لګول، چې ما پرې قید کړي. په هر حال، زما د بند په سر د پوهنتون په سویه، تر څه حده په ملي سویه، او هم په نړېوالو حقوقي حلقو کې، په

تېره د بشر د حقوقو د کمېسيون او د هغه د ځانګړي استازي ډاکټر فيليکس ارمه کورا له خوا، او هم د بين المللي عفو سازمان، عملي موسسو او باندنيو نشراتي موسساتو له خوا د اعتراض آوازونه يو وخت بل وخت جګ شول، تر څو په پای کې زه د همدوی د فشار له امله بې له دې چې زما خلاصون د عفو په کوم فرمان کې راغلی وي، يا مې د اته کلن قيد موده پوره کړې وي، ازاد شوم. زه دلته له دغو ټولو ښاغليو او په عين حال کې له خپلې مېرمنې، مريم نه د زړه له کومې مننه کوم. وروستی زما د بند په ټوله موده کې، حتی زما د صريح هدايت په خلاف زما د خلاصون لپاره ډېرې ناکامې هلې ځلې وکړې او په هر حال د کورنۍ د ضعيف مالي توان سره يې هم زه په زندان کې د خوړو او دوا له ډېږ ښه وساتلم او هم يې د کور او اولادونو په تنظيم او تربيې کې د قدر وړ ورټيا وښودله.

د ښار سياسي اوضاع

د کابل په ښار کې دغو څېړونو سمدلاسه زما پام ځانته واړوه، يو دا چې ګوندي او دولتي پېژندل شوي کسان په سرکونو کې نه لېدل کېدل. دوی د نوې لوړې حکمرانې طبقې په توګه له عادي خلکو نه جلا او په ګړنديو موټرونو کې چې شمېر يې تر پنځو کالو دمخه په څرګند ډول ډېر شوی دی، ګرځي. ځينې يې لا په ګولۍ پروفو موټرونو کې ګرځي چې د هر يوه بيه د نورو په قول اوولس ميليونو افغانيو ته رسيږي. په دې ډول دغو کمونستانو د ممتازو او اشرافو خصوصيت غوره کړی دی. اجتماعي برابري چې تر ډېره حده د افغاني جامعې خاصه وه، اوس په ښار کې ببخي له مينځه تللې. دغه حال په خاص ډول د مکروريانو په اوسېدونکو کې چې نږدې ټول يې د لوړ ليکو ګونديان، حکومتي ماموران، او روسان تشکيلوي او د ښار د نورو برخو په اوسېدونکو کې په څرګند ډول ليدل کېږي. د مکروريانو اوسېدونکي نږدې ټول نوي عصري ممتازان او د ښار د نورو برخو خلک په عمومي ډول عوام، غريبان او کارګران دي.

بله دا چې له ځينو خلکو سره چې سړی په ښار کې مخامخ شي، دوی د پخوا په خلاف، د ليدو په وخت کې سترګې اړوي او ښکته ګوري. دغسې کسان د اورېدو په قرار د خاد جاسوسان دي. د جاسوسانو شمېر اوس په

ښار کې تر هر بل وخت نه زيات ښکاري او خبير کسان وايي چې په ښار کې به داسې ځای نه وي چې دوی به هلته نه وی. شريف او درانده کسان د وېرې او هم د دې لپاره چې نارام نه وي؛ کافي ګانو، هوټلونو، سينماګانو او داسې نورو ځايونو ته نه ورځي او په ښارونو او کوڅو کې خلک د پخوا په خلاف له دېنه ډېره کوي، چې د سياست په باب خوله خلاصه کړي. خلک په ښار کې چوپه خوله اخوا دېخوا ګرځي، مګر دا چې آشنايان ووينې او روغبړ ورسره وکړي. کوم څوک چې يو ځای بل ځای ناڅاپه د شکايت نارې سورې پورته کړي، نور عکس العمل نه ښکاره کوي. خلک پوهېږي چې دغسې کسان جاسوسان دي او خولې لټوي؛ خو ددې په خلاف د کابل په ښار کې بل مهم خصوصيت په کورونو کې دننه يا په نورو مصئونو ځايونو کې د سياست په باب ګرېدل او تبصرې کول دي. پخوانی احتياط اوس د جاسوسانو د ډېروالي سره سره تر ډېره حده البته نه په پوره ډول، له مينځ نه تللی او په ځغرده ويل کېدای شي چې د کابل سياسي فضا د پنځو کالو دمخه په پرتله بدله شوې. دا تر ټولو مهم بدلون دی، چې تر اوسه ما حس کړی دی. پنځه کاله دمخه د اختناق ډېرې بدې شپې ورځې وې. د خاد له خوا نيول نيول ډېر شدت لاره. زندانونه له انسانانو نه ډک وو، په کوم ځای او کومو انسانانو باندې چې حکومت قبضه لرله، نه د چا سره مصئون و، نه د چا مال، حتی ډېر ځله داسې شوي چې د خلکو ناموسونه هم د خاد د عاملينو له خوا په زور او دسيسو سره بې عفته شوي دي. لږ تر لږه په ښار کې ترور حکومت کاوه. د ښار په هره برخه کې د سرتېرو (عسکرو) د نيولو لپاره لټون په شدت روان و.

کنډک کنډک عسکر به د دغه کار لپاره ګمارل کېدل. د ليکونکي کور چې د ښار په ځنډه يعنې د خوشحال مېنې په دوهمه برخه کې واقع دی، څو ځله لټول شوی و. په لومړي وخت کې په ښار کې دننه حتی روسي عسکرو هم کورونه لټول، تر څو بيا له دغه کار څخه د ښاريانو د سخت مخالفت په اثر ډېره وشوه. د ښاريانو دغه ټينګ دريځ له روسانو او په واقع کې له دغه انساني ضد چلند سره د خلکو غوڅ مخالفت څرګند کړ. په هر حال له دوو مياشتو را په دېخوا د کابل حکومت د ملي روغې جوړې اعلان کړی، او تش په نامه يو اړخيز اوربند يې جاری کړی، په ښار کې د خلکو

او کورونو لټول بس شوي دي. خو اصلي خبره چې دغه نسبي ازاده فضا يې مينځ ته راوستې، د افغانانو مقاومت دی، چې روسان او د کابل حکومت يې په پای کې په دې متقاعد کړی، چې د قوې په استعمال سره بری ممکن نه دی.

ګورباچوف او د حکومت په جلند کې نسبي نرموالی

دغه حقيقت هغه وخت د دوی له خوا وپېژندل شو چې ګورباچف د چرنينکو له مړينې وروسته د ۱۹۸۵ په مارچ کې د شوروي د يوازني سياسي ګوند عمومي منشي، يعنې اعلی واکمن يا لوی تزار وګرځېده. داسې ښکاري چې ګورباچف چې د شوروي د نوي مخ راپورته کېدونکي تعليم يافته او عصري توقع لرونکي نسل نماينده وي، غواړي دننه په هېواد کې ټولنيز او اقتصادي اصلاحات راوړي او ټولنه دموکراتيزي کړي، يعنې د دموکراسۍ په اصولو يې وچلوي. په دې ډول د پخوا په خلاف اوس هلته دا هڅه قوي ښکاري چې د شوروي باندنی سياست بايد له پراختيا غوښتنې نه لږ تر لږه د اوس لپاره واړوي، چې ډېر لګښت غواړي او د ننيو سمونو ته متوجه شي. د همدغې هڅې له برکته د افغانستان په باب د شوروي اتحاد دريځ د بريژنيف د سياست په پرتله توپير پيدا کړی او اوس خبره دې ته رسېدلې چې شوروي اتحاد څرګنده کړې چې غواړي خپل فوځ چې شمېر يې د مطبوعاتي خبرونو له مخې د يولک او پنځوس زرو په شاوخوا کې دی، او تر اوسه يې پنځوس زره عساکر په افغانستان کې تلف شوي دي، يوه ورځ له افغانستان نه وباسي او د کابل حکومت يې د نجيب الله په مشرۍ چې دی يې د بدنام او مخ تورن ببرک کارمل له ګوښه کولو نه وروسته واکمن کړی دی، دېته هڅولی دی چې ملي پخلاينې سياست غوره او اعلان کړي، او ان د يو ائتلافي حکومت د جوړولو تر سرحده پورې هڅه وکړي. د دغه نوې تګ لارې له امله د افغانستان فضا تر ډېره حده نرمه شوې او په دغې فضا کې د حکومت او روسې پخواني پېژندل شوي مخالفين په خصوصي غونډو کې له هر چا او حتی له ګونديانو سره هم په ځغرده انتقادونه کوي. څوک د ملي پخلاينې د سياست پلوي دي او څوک يې مخالفت کوي، او ډېر افغانان په ځغرده وايي چې د افغانستان د ټولو اساسي کشالو اصلي منبع

په دغه وطن کې د شوروي قواوو موجوديت دی. دوی ټينګار لري چې تر څو دغه فوځ بې له کوم قيد او شرط نه وتلی نه وي، ملي روغه جوړه د هغو دردوونکو پېښو په نظر کې نيولو سره چې په تېرو اتو کالونو کې په وطن کې پېښې شوې دي، نه معنی لري، او نه معنی لرلی شي، يعنې د باندنيو قواوو د موجوديت په حال کې، د ملي پخلاينې د بريالي کېدو امکان نشته. ګونديان او هغه کسان چې حکومت په يوه او بله نامه ځانته جذب کړي او په ظاهر کې د ګوند غړي نه دي، په دې فکر دي چې ملي پخلاينه او د شوروي فوځ بېرته ستنېدل، يو په بل پورې تړلي دي او چې څومره ملي روغه جوړه زر عملي کېږي او په ولس کې رېښې ځغلوي، په هماغه اندازه د باندينې فوځ ستنېدل زر کېږي. په دغه ښار کې سره له دې چې د حکومت په لاس کې دی او د امنيتي، ګوندي، اجتماعي او جاسوسي ارګانونو له لارې يې ښاري، بيا هم د حکومت له موافقينو د مخالفينو شمېر ډېر دی، سره له دې چې ډېر شمېر افغانان اوس هم له احتياط نه غلي دي. دغسې کسان چې شمېر يې ډېر ښکاري، په دې فکر دي چې د ملي روغې جوړې سياست يوازې يو تاکتيکي يعنې غير صميمي او موقتي اقدام دی او نه ښايي چې دې ونېول شي او واقعي پرېکړه د جنګ جبهه کوي.

دوی په دې فکر دي چې حکومت د خپلو تېرو چلندونو په ناکامۍ سره اوس په ظاهر کې خپل غيرګوندي ګونديان دمخه کړي چې خلک وغولوي او خپل ملاتړي يې کړي او په دې ډول په ولس کې د ځان لپاره رېښه پيدا کړي. سربېره پر دې دوی استدلال کوي چې که حکومت په رښتيا يو ځل په ولس کې رېښه وموندله او د حکومت کولو توان يې يا په ځانګړي ډول يا په ائتلاف سره وموند، څوک به تضمين وکړي چې شوروي به خپل فوځ وباسي. له دې امله د حکومت دغه سياست باندې عمومي باور هېڅ نشته، او عموم يې هسې دروغ بولي او څنګه چې حکومت تر اوسه د ملي مسايلو په بار ښکرور دروغ ويلي او اوس هم پرې صرفه نه کوي، د ملي روغې جوړې په باب د حکومت نارې سورې هسې بابيزه برېښي او حتی د خپلو ګوندیانو ډېر شمېر يې هم هغه غيرعملي او غير موثر ګڼي.

په ګوند کې دنني اختلافات

ډېر شمېر ګوندیان هم د ملي روغې جوړې له چلند سره مخالف دي او همکاري ورسره نه لري. په دې باب خبره دومره جدي شوې چې اوازه ده چې نجیب الله د شوروي حکومت ته شکایت کړی دی چې خپل ګوندیان یې د روغې جوړې د سیاست په سره له هغه سره همکاري نه کوي.

که دغه آوازه رښتیا نه وي، د ګوندیانو تر منیځ مخالفت کې خو هېڅ شک نشته. لومړی د خلق او پرچم د ډلو مخالفت دی، چې بیا دا بېل اوږد بحث غواړي. دلته دغومره ویل بس ښکاري چې دغه دواړه ډلې د غړیو د ترکیب په لحاظ په اصل کې دوه بېل ګوندونه وو، دوی د خپل ګوند له تاسیس څخه له ۱۹٦٥ نه وروسته سره بېل وو او په ۱۹۷۷ کې د شوروي په فشار سره متحد شول. څنګه چې دا یو فرمایشي او میکانیکي اتحاد و، د غوایي له کودتا نه څو میاشتې وروسته بیا تجزیه شو او پرچمي ډله یې د حاکمو خلقیانو له خوا وځپل شوه؛ خو دغه مخالفت د ۱۹۷۹ په ډسمبر کې چې د شوروي فوځ له خوا د خلقیانو حکومت د حفیظ الله امین په سروالي په ډېرې بې رحمۍ سره نسکور شو او په ځای یې پرچمیان د تورمخي او بدنام کارمل په سروالي حاکمان وګرځول شول، په تربګنۍ او دښمنۍ بدله شوه. دغه دښمني د امینیانو او کارملیانو تر منځ په خاص ډول جدي ده.

د خلقیانو ډلګي او پلینومونه

په دې حال کې د دغو دواړو ډلو دریځ د ټولو موضوعاتو په باب، د ملي روغې جوړې د سیاست په شمول، نه یوازې دا چې یو نه دی، بلکه مغایر دی. البته مخالفت په عمومي ډول ښکاره نه، بلکه د شوروي له وېرې د پردې لاندې دی، سره له دې چې له لوړو امینیانو نه پرته نور ټول خلقیان له پرچمیانو سره په حکومت کولو کې شریک دي. په دې وخت کې چې حکومت د ملي روغې جوړې سیاست جدي نیولی، ویل کېږي چې خلقیانو، یا لږ تر لږه تره کي خېلو خلقیانو، د سیدمحمد ګلاب زوی په مشرۍ ځانله ګوندي پلینومونه یعنې عمومي غونډې جوړې کړې او حتی د همدغو آوازو له مخې، ځانله یې ګوندي کانګره هم په پټه دایره کړې. د دغې کانګرې په پرېکړو کې، دوه مهمې یې را دي چې په یوې سره یې ځان له پرچم نه

بېل کړی او په بلې سره يې له حکومت نه غوښتي چې د حکومت د روغې جوړې له سياست سره د دوی همکاري هغه وخت اهميت او اغيزه لرلی شي چې حکومت خلقي بنديان چې شمېر يې تر سلو نه اوړي، خوشي کړي او د دوی ونډه په حکومت کې ډېره کړي. حکومت د حوت په دېرشمه يوولس تنه خلقي بنديان د ډاکټر شاولي په شمول چې هغه ته د اميني خلقيانو د مشر په حيث اهميت ورکول کېږي، له بند نه ازاد کړل. د حکومت په دغه اقدام سره دغه فکر ريښه پيدا کړه چې نجيب الله د ډېرو عواملو له مخې غواړي ځان خلقي جناح ته نږدې کړي او د خپل سياست د بريالیتوب په مقصد د هغوی همکاري لږ تر لږه د ګوند په دننه کې ځان ته جلب کړي، ځکه چې دوی په ګوند، په تېره په څارندوی او اردو کې په شمېر کې ډېر دي او د څارندوی رول د حکومت د سياست په عملي کولو کې، چې د ګلاب زوی په تنظيم او زيار سره د يو بېل او ګذاريز قوت په حيث ټولو ته څرګند دی، مخصوصاً زيات دی. د تره کي خېلو خلقيانو او اميني خلقيانو نه وروسته د ډاکټر زرغون ډله راځي چې په اول سر کې د خلقي دموکراسۍ په سر له هو نورو سره مخالفه شوه او مشر يې ډاکټر زرغون د امين په سروالي کې له مينځه يووړل شو او ډلې يې وروسته په حکومت کولو کې له پرچميانو او تره کيانو په مثاب.

پرچمي ډلګۍ

له خلقيانو سره اختلاف د نجيب الله د مشکل يوه برخه ده. بله غټه برخه يې په پرچميانو کې هغه اختلافات دي چې په خاص ډول د کارمل له ګوښه کېدو سره پيدا او جدي شوي دي. اوس پرچميان د يوه مرکزي مشر په شاوخوا، چې هغوی د عمومي منشي په نامه يادوي، او اوس دغه شخص نجيب الله د اخترمحمد خان زوی په خټه احمدزی غلزی پښتون دی، نه ټولېږي. د پولټبيوريو يا سياسي دفتر نږدې هر غړی ځانله ډلګۍ لري. کمونستي ايډيالوجي دوی ټول يوازې په يوه عمومي چوکاټ کې دننه کړي دي او نورې ملاحظې لکه شخصي، ژبنۍ، سيمه ايزې او داسې نورې ځينې کسان د يوه نسبتاً قوي، مجرب او ډيناميک شخص په شاوخوا ټول کړي او په دې ډول په ګوند کې ډلې او په ډلوکې ډلګۍ مينځ ته راغلي دي.

ډاکټر نجیب الله یعنې عمومي منشي یوازې په رسمي توګه، نه په واقعي توګه د ټول ګوند مشر دی. د دده غټه متکا شوروي ده، البته دا ډېر غټ امتیاز دی چې دی یې د نورو لویانو په مقابل کې لري. د ده په مقابل کې د پرچمیانو ډېر غټ ډلګی کارملیان یا د کارمل پیروان دي چې مخالفت یې د ۱۳۶۵ کال له پیل نه د کارمل له نسکورېدو او عمومي منشي توب نه د نجیب له هسکېدو نه شروع شوی او هغه وخت یې مشخصه بڼه غوره کړه چې کارملیانو چې په هغو کې د کابل د ښځو شمېر ښه ځرګند او ډېر و، په بازارونو کې په مظاهرو پیل وکړ او د نجیب الله او شوروي پر ضد یې شعارونه ورکړل. البته مظاهره چیان په قوي سره زر تیت شول او یو څو یې ووژل؛ خو دغې پېښې په پرچمیانو کې درز ښه ژور او حقیقي کړ. په دغې پېښې سره بې له شک نه د کارمل په اشاره شوې وه، هغه په خپل لاس د خپل انتحار سند لاس لیک کړی چې عملي کېدل یې په وخت پورې تړلې برېښي. د کارمل مهم مرستیالان ورور یې محمود بریالی او اناهیتا راتب زاد [۱] تر اوسه هم په خپلو وظایفو پاتې دي؛ خو له پخواني برم او اهمیت نه په ځرګند ډول لوېدلي دي او یو شمېر کارملیان له ګوندي مقامونو ایسته کړل شوي او د ګوند په نولسم او شلم پلینوم یا عمومي غونډو کې مرکزي کمېټې ته یو شمېر نوي څېرې راوستل شوي دي، چې دغه ډلګي یې تر پخوا ډېر ضعیف کړي دي، خو څنګه چې دوی زیاتره ښاریان دي او په پروپاګند او آوازو خپرولو کې لوی لاس لري او کارمل د ګوند یو موسس غړی دی او د خپلې حکومتي او ګوندي واکمنۍ په دوره کې یې په خاص ډول خپل پلویان لوړو مقامونو ته رسولي او رنګ رنګ فایدې یې ور په برخه کړې، دوی اوس هم په پرچمي جناح کې تر ټولو غټ ډلګي شمېرل کېږي. ویل کېږي چې دوی په دې وختو کې پټې غونډې کړې او خپله وفاداري یې یوازې کارمل ته مقیده کړې او د ګوند د رسمي سیاست یعنې ملي پخلاینې له سیاست سره یې خپل مخالفت ځرګند کړی. دوی که په ظاهر کې له خپل ولي نعمت یعنې شوروي اتحاد نه شکمن شوي، په واقع کې په هغو د پخوا په څېر ټینګ

[۱] اناهیتا د جوزا په شلمه په یوه ګوندي پلینوم کې متقاعده شوه، بیا وروسته هم دا او هم محمود بریالی له ګوندي واحدونو او مقامونو څخه ګوښه کړل شول.

ولاړ دي او بې د شوروي ملاتړ نه يې په افغاني ټولنه کې ژوند ممکن نه دی. دا چې کارمليان د ملي پخلاينې له سياست سره مخالف دي، په واقع کې يې معنی دا ده چې بايد شوروي قواوې د تل لپاره په افغانستان کې پاتې وي، تر څو دوی د يوې ډلې په توګه نه يوازې ژوندي پاتې شي، بلکه حکومت هم وکولی شي. په دې حساب د دوی سياست د افغان د ملي حاکميت منافي دی خو کوم هغه وحشت او استبداد چې د دوی له خوا شوی او دا چې دوی په ټولنې کې بې ريښې انسانان دي او د خپل ولي نعمت يعنې شوروي اتحاد له نظر نه غورځېدلي دي او په اردو او څارندوی کې د دوی رول ختم دی، که څه هم خاد د دوی د قوت ستر مرکز دی، او اصلاً نسبتاً بد اخلاقه شخصي ګټه او حکومتي موقف مين بې پاسه ابن الوقتان او شارلتانان دي، که دننه په ګوند کې ډېر پلويان لري، د دوی ډله ييز اغېزمن رول هغه هم د شوروي د قواوو په غياب کې بالکل ختم دی او آينده يې تياره معلومېږي.

د يادونې وړ بل پرچمي ډلګی د سلطان علي کشتمند دی. دغه ډلګی په ظاهر کې د نجيب الله مشرتابه ته تابع دی او د ملي پخلاينې سياست په مخ بيايي؛ خو کشتمند ځانله بېل حساب لري. د ده پلويان ځينو وړو مليتونو ته منسوب دي او ستميان يې په ليکو کې ورننوتلي دي. دوی تر هر بل ډلګي نه زيات شوروي ته وفادار دي. د دغه ټکي په باب دلته دومره ويل په کار دي چې که کارمل د خپل يوه زوی نوم وستوک ايښی چې په روسيې کې ختيځ ته وايي، يا يې د خپل حکومت په وخت کې خپله يوه لور د سياسي ملاحظو له مخې يوه اپريدي ته ورکړې، کشتمند خپله يوه لور يوه روسي ته په مسکو کې نکاح کړې. دا موضوع چې د اسلام او افغاني عنعنې مخالفه ده، ممکن په نورو ځايو کې شخصي او بې اهميته وبلله شي، خو افغانانو ته د زغملو وړ نه ده. په افغاني حکمرانانو کې دا يو مشهور دود دی چې په خپله د باندنيو نه ښځې کوي، خپلې لوڼې هغه ته نه ورکوي. پښتانه په خاص ډول په دې ټينګ ولاړ دي، کشتمند به په دې خبر نه وي، چې حتی دننه په شوروي اتحاد کې همدغه اوس هم ازبکان، تاجکان او ترکمانان نه دي حاضر چې خپلې لوڼې روسانو ته ورکړي، په داسې حال کې چې خپل تعليم کړي يې له هغو نه ښځې کوي او دوی دغسې تاجکان په دغسې سپک نامه يادوي چې دلته يې له يادونې نه ډډه کېږي. البته

کشتمند بل منطق لري او هغه دا چې دی غواړي په هر قیمت چې وي د شوروي ملاتړ له ځان سره ولري، تر څو د هغه په برکت حکومت وکولی شي. دی تر اوسه هم له دغه ملاتړ نه پوره بهره من دی، ځکه دا یې اتم کال دی چې صدراعظم دی او د ده پیروان په ځرگند ډول له حکومتي قوت نه په استفادې سره پښتني ضد کارونه کوي او خپل ډلگی پیاوړې کوي. کشتمند د شوروي اتحاد په مرسته اقلیتونو ته مالي مرستې ورکوي. دغسې مرستې هغو ته هم ورکول کېږي چې د مجاهدینو په صفو کې ورننوتي دي او یا په خپله ځانونه د مستقلو گروپونو په نامه معرفي کوي. سربېره پر دې په کابل کې د «زحمتکښو هزاره گانو مرکزي شورا» په نامه یوه شورا مینځ ته راوستل شوې. دغسې شورا چې لگښت یې د حکومت په غاړه دی، بل هېڅ ملیت نه لري. سربېره پر دې د کابلي شویو هزاره گانو څخه یو غنډ وسله وال شوی و، چې هغوی په پکتیا کې په یوې جگړې کې له مینځه لاړل. کشتمند په اردو او څارندوی کې کوم رول نه لري. سربېره پر دې چې دی د نورو په قول گدي[۲] دی، په ټولنه کې څه چې حتی په خپله امامي هزاره گانو او نورو شیعه گانو ته هم بې اهمیته دی. د ده د تفرقه اچولو هلې ځلې، هغه هم په داسې وخت کې چې افغانستان له کلي مسایلو سره مخامخ دی، ډېرې پارونې کړي. په غالب احتمال د ده ډلگی به د شوروي فوځ په وتلو سره په هغه سرنوشت واوړي چې څه باندې سل کاله د مخه د افغان – انگلیس له دوهم جنگ نه وروسته د انگریزي فوځ په وتلو د محمد ولي (لاتي) یا «کوگناري زیو» په برخه شوی و.

تر دې هم نور واړه ډلگي د نوراحمدنور،غلام دستگیر پنجشیري او عبدالوکیل چې په نظر کې ونیول شي، د پرچمي د ډلې دننی حال او ورسره جوخت د نجیب الله مشکلات او د ملي پخلاینې د سیاست سرنوشت چې څه وخت د شوروي فوځ له افغانستان نه وځي، په نظر کې ښه مجسم کېدلی شي. یو گوند چې په اضطراري او د جنگ په حال کې دغسې ټوټه ټوټه وي، که څه هم ټولې ټوټې یې د کمونستي مشترکې ایډیالوجی په چوکاټ کې

[۲] گدي هغه هزاره ته ویل کېږي چې د دري ژبې له ښکته کورنی سره یې خپښي کړې وي او خپل نسب یې له لاسه ورکړی وي.

دننه وي او له يوې ټوټې سره يې هم د ولس ملاتړ نه وي او هغه ګوند چې په خارجي قوت ولاړ وي او د دغه قوت د عسکرو د وتلو خبرې رواني وي او په مقابل کې د ملي مقاومت ډلې په عصري وسلو سمبال وي او ګذاريز قوت يې په حکومت باندې په پرله پسې ډول حواله کېږي؛ چېرته کولی شي چې د روغې جوړې سياست له ګوندي او حکومتي کارمنو نه غير په ملي سويه په مخ بوځي او د بري درشل ته يې ورسوي.

د حکومت د ملي پخلاينې نوی سياست

نجيب الله تېر کال د جدي په ۲۵ (جنوري ۱۵– ۱۹۸۷) د ملي پخلاينې سياست اعلان کړ. ده د دغه نوي سياست په ځرګندولو سره دا هم په نظر کې لرله چې مخالف وسله وال مجاهد ګوندونه چې نرم او معتدل ګڼل کېږي، له ده سره مفاهمې ته حاضر شي. دغه ګوندونه د افغانستان ملي اسلامي محاذ د پير سيد احمد ګېلاني په مشرۍ، د افغانستان د ملي نجات جبهه د استاد صبغت الله مجددي په مشري او د افغانستان حرکت انقلاب اسلامي د مولوي محمد نبي محمدي په مشرۍ دي چې دمخه د درې ګونو اتحاد په نامه يادېدل. دوه کاله دمخه د ۱۹۸۵ کال د مې په مياشتې دغو ګوندونو له نورو څلورو اسلامي مجاهدو ګوندونو سره اتحاد وکړ او هغه د افغانستان د مجاهدينو اسلامي اتحاد يا په لنډه توګه د اوه ګوني اتحاد، يا اتحاد په نامه ياد شو. هغه نور څلور اسلامي مجاهد حزبونه دا دي: د افغانستان اسلامي حزب د انجينر ګلبدنی حکمتيار په مشرۍ، د افغانستان اسلامي جمعيت د پوهاند برهان الدين رباني په مشرۍ، د افغانستان د ازادۍ لپاره اسلامي اتحاد د استاد عبدالرسول سياف په مشرۍ او د افغانستان اسلامي حزب د مولوي محمد يونس خالص په مشرۍ دي. د اوه ګوني اتحاد ګوندونه په ټول ملک کې خواره او دومره نوميالي او قوي دي چې دلته د هغو په باب تفصيل ضرورت نه ليدل کېږي. يوازې دغومره به وويل شي چې دوی په افغانستان کې د غيراسلامي حکومت نفوذ نه مني او د افغان د مسلمان ولس د ذهنيت او ارادې په پيروۍ سره په ملک کې د اسلامي جمهوريت په تاسيسولو سره د اسلامي اصولو جاري کول غواړي. دوی د کابل حکومت يوازې د شوروي لاس پوڅی او غيراسلامي بولي، نو ځکه يې په ټينګه ردوي، په دې حساب

د حکومت د ملي روغې جوړې سیاست دوی ته هم د منلو وړ نه دی او په دغه ټکي باندې ټول ګوندونه سره یو دي. لکه څنګه چې د دوی مشرانو له مطبوعاتي مرکو نه چې له باندنیو راډیوګانو نه د حوت په نیمایي دوو هفتو کې خپرې شوې، څرګندیږي چې د دوی هر مشر په دې ټینګ دی چې باندینی پوځ دې بې له کوم قید او شرط نه له ملک نه ووځي او د هغه سروال دې د ملت له خوا غوره شي چې هغه به مسلمان او افغان وي.

خو د ملي حکومت تر جوړېدو نه دمخه د موقتي انتقالي دورې د حکومت سروال په سر د دغو ګوندونو د مشرانو تر مینځ اختلاف موجود دی. د هغو دریېو اعتدالي ګوندونو مشران په دې فکر دي چې دغه سروال په حاضر وخت کې له مخلوع پاچا محمدظاهرخان نه غیر بل څوک کېدلی نه شي، ځکه چې دی د دوی په فکر هغه یوازینی افغان دی چې د افغانستان د ملت لپاره د منلو وړ دی او خلک پرې ټولېږي او ارامېږي او له جنګ نه لاس اخلي چې دا په حاضر وخت کې د ملت لپاره تر ټولو اساسي او مهمه خبره ده؛ خو د هغو نورو ګوندونو مشران ظاهرخان ردوي او د رد غټ دلیل یې دا دی چې همدغه پاچا د هېواد ورونه د شورویانو په مخ خلاص کړل او داخلي کمونستانو ته یې د ملت د ارادې او غوښتنې په خلاف یوازې د شوروي له وېرې د فعالیت لار خلاصه کړه او په دې ډول یې د دغې اوسنۍ ملي فاجعې لپاره تر دې حده زمینه برابره کړه چې تر څو په پای کې یوه واړه ګوند د شوروي په ملاتړ د ټول ملت د ارادې په خلاف په حکومت قبضه وکړه او د کمونستي اصولو په پیاده کولو بوخت شو. د دوی دوه نور انتقادونه دا دي چې پخواني پاچا تر اوسه پورې په افغانستان باندې د شوروي تېری نه دی غندلی او د جهاد په تحریک کې یې عملي برخه نه ده اخېستې. دوی ټول د نجیب الله د روغې جوړې سیاست د افغان ولس په مقابل کې دسیسه بولي او وایي چې څنګه چې د شوروي فوځ په تېرو اتو کالونو کې و نه شو کولی افغانان په زور لاندې کړي، دغه نوی چلند یې یوازې د موقتي تاکتیکي چال په حیث غوره کړی دی.

داسې شواهد شته چې د شوروي او کابل حکومتونو دواړو له هماغه پیل نه د دې هیله نه لرله چې دغه نوی سیاست به د وسله والو مخالفینو له خوا ومنل شي. د ولس او مخالفینو په مقابل کې چې د حکومت او شوروي

فوځ تر اوسه نهايت زشت چلند دلته په موقتي ډول له نظر څخه وغورځول شي، د وسله والو مجاهدو ډلو له خوا له حکومت سره د روغې جوړې او ائتلاف کول د هغوی له تسليمی نه غير بله معنی لرلی نه شي. په يوه ډېر صاف ساده حساب سره دغه راز ائتلاف په حقيقت کې په دې تمامېږي چې يو څو يا شايد هم نيمايي وزارتونه به د مخالفينو په نصيب شي، پيروان به يې بې وسلې شوي وي، په داسې حال کې چې حکومتي وسله والې قواوې، لکه د ملي دفاع وزارت، سرحدي مليشيا، د خاد قواوې، ځارندوی او د انقلاب د مدافعينو ډلې او نور وسله وال تنظيمونه به ټولې يا په عمده ډول د حکومت په لاس کې وي، چې شاته به يې عدلي محاکم، د ځوانانو تنظيم، د ښځو تنظيم او د کارګرو اتحاديې ولاړې وي چې دا ټول د رسمي ګوند تر تاثير لاندې دي او د ټولو شاته به د شوروي قواوې موجودې وي.

د ملي پخلاينې د سياست اصلي غايه

د روسانو او کابل حکومت اصلي مقصد د روغې جوړې له سياست څخه دا دی چې حکومت پههغه سره په ټولنه کې رېښې وځغلوي، يعنې په هغو خلکو کې چې په کليو او بانډو کې اوسي او اوس هغه ټولې په ځرګند يا پټ ډول د مجاهدينو په قبضه کې دي، ځانله ځای پيدا کړي. نوې لاره يې هماغه د تشت په نامه دروغي کمېسيونونه دي چې زيات شمېر مخصوصاً په دولتي ارګانونو او تصدي ګانو او عرفاني موسسو او حتی يو څو يې په ولايتي ښارونو کې هم جوړ شوي دي، چې د ټولو په سر کې د کابل د لوړ فوق العاده کميسيون د په اصطلاح ملي جبهې مشر د عبدالرحيم هاتف په سروالي مينځ ته راغلی دی. کوښښ کېږي چې په ظاهر کې غير متعهد او بېطرف اشخاص چې په خپل محل کې نوم او نفوذ لري، په غسې کمېسيونونو کې جلب شي. حکومت ادعا کوي چې دغو کمېسيونونو ته يې په ډېرو برخو کې مثلاً د افرادو تر مينځ، د قوتونو تر مينځ د شخړو او لانجو په فيصله کولو، د بنديانو په ازادولو او داسې نورو ټولنيزواو اداري چارو کې واک ورکړی دی. سربېره پر دې حکومت د همدې کمېسيونونو له لارې د شوروي اتحاد بلاعوضه د خوراکي موادو مرستې لکه اوړه، وريجې، بوره، صابون، غوړي او نور او په همدې ډول طبي مرستې خلکو ته وړيا ورکوي. حکومت ته دا پته

لگېدلې ده چې کوم هغه افغانان چې دغو «کميسيونونو ته يا دغسې نورو اجتماعي تنظيمونو ته لکه هغه تش په نامه محلي، ايالتي او مرکزي شورا گانو ته چې د په اصطلاح دولتي ارگانونو لپاره د ولس له خوا د حکومت په قول «په ازاد او دموکراتيک» ډول انتخابېږي د مخالفو مجاهدو گوندونو له خوا په بده سترگه کتل کېږي او له دغسې کسانو څخه ځينې لا ترور شوي هم دي. د حکومت سنجش دا دی چې دغسې کسان به ورو ورو له مجاهدينو نه جلا شي او د حکومت ليکې به پياوړې کېږي او حکومت به وکولی شي په دغه طرز او نورو وسايلو سره خپل نفوذ په ولس کې خپور کړي، تر څو يوه ورځ د دغسې خلکو له بانفوذو لويانو او د پخوانيو حکومتونو له يو شمېر بيوروکراتانو او هم د يو شمېر وړو چپي ډلگيو له لويانو د مشرانو نه يو راز ائتلافي حکومت جوړ کړي. حکومت لا دمخه د حاجي محمد څمکني د انقلابي شورا د رئيسه هيئت سرپرست، عبدالرحيم هاتف د ملي جبهې سروال او يو شمېر نورو پخوانيو وزيرانو په هسک کولو سره په دغسې کار پيل کړی دی. د شوروي او کابل حکومت د محاسبې له مخې به د دغې ټولې پروسې په بريالي بشپړېدو سره تر دې حده په پښو درېدلی شي چې هغه به د شوروي فوځ د تدريجي بېرته ستنېدو سره هم د داسې يو قدرت په شان گرځېدلی وي چې يا به په يوازې ځان يا له نورو قوتونو او اشخاصو سره په ائتلاف حکومت وکولی شي. نو دغه محاسبه د حکومت د روغې جوړې د سياست په بريالي کېدو پورې تړلې ده. اوس نو دا پوښتنه کېږي چې دغه سياست به کله بري ته رسېږي؟

د ملي پخلاينې سياست او وسله وال مجاهدين

د ملي پخلاينې سياست تر اوسه بريالی شوی نه دی او شواهد ښيي چې د بريالي کېدو امکان يې په آينده کې هم لږ تر لږه اوس نه ښکاري. حکومت له چا سره روغه جوړ کوي؟ له اولس او وسله والو مخالفينو سره. وسله وال مخالفين په ټول ملک کې يو عظيم متشکل او په عصري وسلو سمبال قدرت دی، چې له روسانو او حکومت سره يې د مقاومت وسپنيزه اراده او وړتيا ټولو ته ثابته کړې او که مبالغه و نه شي، د ټول ملک په سلو کې اتيا برخې يې په شريکي توگه په لاس کې دي. دوی د ډېرو دلايلو له

مخې چې له یادولو نه یې دلته ډډه کېږي، د دې توان لري چې د روسانو د عظیم قدرت په نظر کې نېولو سره دننه په افغانستان کې د لسونو او لسونو کالو لپاره د هغو په مقابل کې د ملي مقاومت بیرغ رپانده وساتي، په داسې حال کې چې دغسې قدرت د کابل له رژیم سره نه لېدل کېږي. په واقع کې مجاهدینو همدا اوس هم روسان او حکومت په افغانستان کې په ګونډو کړي. دوی له حکومت سره د روغې جوړې سیاست په کلکه رد کړی او لکه څنګه چې یې دمخه یادونه وشوه، وایي چې روسي فوځ دې بې له کوم قید او شرط نه یوازې د لوجستکي ضرورت په پام کې نیولو سره ووځي؛ نو تر هغه ځایه چې په وسله والو مجاهدینو پورې اړه لري، د روغې جوړې سیاست لا دمخه ناکام دی او د کامیابېدو نښانې یې په آینده کې هم نه معلومېږي.

په دې حال کې عجیبه نه بریښي چې حکومت د روغې جوړې سیاست په ډېر جدي ډول ولس ته متوجه کړی دی. ولس یا ټولنه البته یو مبهمه کلیمه ده. د موضوع په ارتباط دلته دومره ویل کېږي چې ولس د اجتماعي ډلګیو نامعین او سیال ترکیب دی. د غوایي تر کودتا نه دمخه سیاسي ګوندونه موجود او فعال وو، خوهغه ټول، مخصوصاً د سردار داود خان په وخت کې د جزا قانون د تدوین نه وروسته غیرقانوني او پټ وو، تر ضربې لاندې ونیول شول، د اګسا کام او خاد له لارې یې د هغو پېژندل شوي غړي یا ووژل، یا بندیان کړل، یا یې فرار ته مجبول کړل او یا یې وروسته له دې چې په توبه کولو مجبور کړل؛ په خپل یوازني رسمې ګوند کې ننویستل. یوازې هغه اسلامي ګوندونه چې یادونه یې دمخه وشوه، له وطن نه د باندې د کابل رژیم په ضد ولاړ او تر پخوا لا فعال او پیاوړي شول. د نجیب الله په وخت کې یو شمېر چې او د دوی په اصطلاح دموکراتیک ډلګي له رسمي ګوند سره یو ځای شول چې په هغه کې د ظاهر افق ډلګی تر نورومهم دی. په بل عبارت دننه په اوسنۍ افغاني ټولنه کې له رسمي ګوند او حکومت او یو شمېر نورو اجتماعي او صنفي رسمي تنظیمونو نه غیر نور څرګند او ښکاره تنظیمونه نشته او جامعه د افرادو له واحدونو څخه جوړه ده، نه د پخوا په شان د تنظیمونو، هغه هم د سیاسي تنظیمونو له واحدونو څخه. د حکومت کوښښ په ځانګړې توګه د روغې جوړې د سیاست له اعلان نه وروسته په دې کې دی چې د دغو افرادو ګونده او مهم کسان

جلب کړي او پاتې ولس تر خپل نفوذ او تابعیت لاندې راولي.

د ملي پخلاینې سیاست د تحقق په لور نوي اقدامات

حکومت د همدغه منظور لپاره یو لړ کارونه کړي چې دمخه یې یادونه وشوه. په هغو سربېره د یادونې وړ نور کارونه چې یې کړي، د هغه فرمان ایستل دي چې د هغه په موجب حکومت هغه کورونه او ملکیتونه خپلو مالکینو ته بېرته ورکوي چې له خارج نه ستنېږي. د مخ توري کارمل د حکومت په دوره کې د هر هغه چا ملکیت ضبطېده چې خارج ته به یې د سر او ځان له وېرې کډه کوله. دغسې ملکیتونه په تېره د هستوګنې کورونه د کابل په ښار کې ډېر دي، چې زیاتره یې خاد نیولي دي. بل غټ اقدام چې حکومت یې په نظر کې لري، د داسې فرمان ایستل دي چې د هغه په موجب به د ځمکو اصلي او نهایي نصاب له دېرشو جریبو ځمکو نه سلو جریبو ته لوړ شي[٣]. تر اوسه د ځمکو د اصلاحاتو مهم ټکي دا وو چې یو مالک به له باغونو نه پرته کولی شوه یوازې دېرش جریبه ځمکه ولري او مازاد به یې بزګرو ته د کورني په سر شپږ جریبه ځمکه ورکول کېده. نوی فرمان به چې د باوري منبع په خوله زر ووځي د مځکو شوي اصلاحات چې لا دمخه په خپله د بزګرو او مجاهدینو له خوا ناکام شوي او د نارامیو یو عمده عامل ګڼل کېږي، ډېر ګډوډ کړي او زیاتې اداري او حتی نوې ټولنیزې ستونزې به رامنځ ته کړي.

د سیاسي بندیانو ازادول

د ولس د جلبولو په منظور بل کار چې حکومت د نوي روغې جوړې د چلند د غوره کولو په وخت کې کړی، د بندیانو تدریجي خوشې کېدل دي. د بندیانو په باب به ځانله یوه لیکنه وشي. دلته دغومره لیکل په کار دي چې تر اوسه (د حوت ٣٠) له بندیانو نه ممکن په سلو کې شل آزاد شوي وي،

[٣] دغه فرمان د جوزا په ١٧ ووت. د هغه په اساس د ځمکې د مالکیت نهایي نصاب سل جریبه اعلی ځمکه یا د هغه معادل شوه، کومې هغه ځمکې چې پخوا بزګرو ته ورکړل شوي د هغوی به وي او ځمکې به د مال په حیث د شرع له مخې وراثانو ته د انتقال وړ وي.

په داسې حال کې چې ممکن د بندیانو عمومي شمېر په ټول ملک کې چې د ۱۳۶۱ کال په پای کې په یوه وخت کې د پنځوسو زرو په شاوخوا کې وو، اوس دېرش زرو ته ښکته شوي وي. په هر حال له دغو اوسنیو ازاد شویو بندیانو ممکن په سلو کې شپېته خادستان او ګوندیان وي. دا چې حکومت دې ته عمومي عفوه وايي، اعتبار نه لري. یوازې هغه وخت دې ته عمومي عفوه ویل کېدلی شي چې ټول بندیان آزاد کړل شي او یوازې هغه وخت له دې ناحیې نه په ولس کې روغ نیتي راتلی شي چې حکومت اعدام بند کړي، هېڅ فرد بې له ثقه شواهدو نه بندي نه کړي، له تورنو سره قانوني چلند وشي او له غیر انساني او نهایت سختو جزاوو له ورکولو نه د اقرار د ترلاسه کولو په منظور ډډه وشي او هغه قانون چې د بندیانو په باب په محبسونو کې د مجازاتو د تطبیق په باب په ۱۳۶۲ کې ایستل شوی، تطبیق شي، په داسې حال کې چې د دغه قانون هېڅ یوه ماده چې د بندي په ګټه ده، تر اوسه نه ده عملي شوې؛ خو دا هغه څه دي چې دغه حکومت یې د خپلې سابقې، ماهیت او دننه په ګوند کې د مخالفت په وجه لږ تر لږه په نږدې آینده کې نه شي کولی؛ خو حکومت اوازې خپرې کړې چې په زندانونو کې به یو بندي هم پاتې نه شي. داسې ښکاري چې حکومت یوازې هغه بندیان جوپه جوپه خلاصوي چې عسکر یې کړي او د جنګ جبهو ته یې واستوي.

د حکومت دیني سیاست او تبلیغات

حکومت د ولس د تېر ایستلو او په خلکو کې د اعتماد د پیدا کولو په هڅه د ادیانو د ساتنې او د محافظې نارې سورې په ډېر شدت سره شروع کړې دي. د غوایي د کودتا نه تر دې دمه د ادیانو او دیندارو افغانانو په باب ډېر څه چې زیاتره یې دردونکي دي، خو دلته به په دې باب یوازې د کلي حکمونو په یادولو اکتفا وشي.

د خلقیانو د حکومت په دوره کې چې دوی ته حکومت په ډېره آسانۍ لاس ته ورغلی و، اسلام سمدلاسه د کارل مارکس د فکر له مخې په عمل کې «د تریاکو په شان تحذیرکوونکی عامل وګڼل شو».

حکومتي او رسمي میټینګونه او غونډې چې د عنعنې له مخې په

افغانستان کې د کلام الله مجید د مبارکو ایاتونو په لوستلو پیل کېدلې، په ملي او انټرنیشنلیستي یعنې کمونیستي ترانو او آهنګونو سره شروع کېدلې او پای ته رسېدلې. د ګوند د واکمنو په نظر دا د فکري او کلتوري انقلاب شروع وه. په رسمي او ګوندي خپرونو کې د ماټریالیزم په بنسټ مبنا لیکونو ته زوره ورکړه شوه. معکوساً مقدس او مذهبي اماکن سمدلاسه د حکومت له نظره ولوېدل. په دې برسېره حتی د هغو مسلمانانو ژوند له خطر سره مخامخ کېدو، چې دیني مناسک او مراسم به یې په ځای کول او ذکرونه او عبادتونه به یې کول. ډېر روحانیون له همدې امله بندیان او له مینځ نه یوړل شول. یوازې دا نه و، یو شمېر ږیري والا چې روحانیونو ته منسوب نه وو، بلکې د رواج له مخې یې ږیرې پرې ایښې او غیر سیاسي عادي مسلمانان وو، هم له مینځه یوړل شول. د یوې باروي منبع په قول د روحانیونو له مینځه وړل د روسي مشاورانو په هدایت کېده، سربېره پر دې ۸٦ تنه هغه سیاسي بندیان چې «د اخوانیانو» په نامه د داود خان په دوره کې د محاکمو له خوا د حبس په بېلو بېلو مودو محکوم شوي وو، هم په ډله ییز ډول د ۱۳۵۸ کال د جوزا په اتمه او دېرشمه اعدام شول، په داسې حال کې چې حکومت د هماغې دورې جنايي بندیان په ډېر نمایشي ډول یو کال دمخه ازاد کړي وو. حکومت په دې ډول په عمل کې د روحانیونو او اسلام په صد بې له دې چې په رسمي ډول یې اعلان کړي وي، په دوام لرونکې مقابلې لاس پورې کړ او د ترکیې د اتاتورک داستان یې دلته شروع کړ. په افغانستان کې بل هېڅ حکومت په هېڅ وخت کې تر دې حده له اسلام اومسلمانانو سره مخالفت نه و کړی. د حکومت او روحانیانو تر مینځ مخالفت تر آخري ممکن حد پورې رسېدلی و، خو د حکومت دغه مخالفان لا تنظیم شوي نه وو او ډله ییز ګذاریز دریځ یې غوره کړی نه، چې، د ۱۳۵۸ کال په جدي کې شوروي خلقي حکومت د فوځ په زور نسکور کړ او په ځای یې پرچمي حکومت ودروه. د افغانستان مسلمانان او روحانیون له نوې فاجعې سره مخامخ شول. د شوروي فوځ برید د افغان مقاومت لپاره سمدلاسه دوه نور بعدونه اضافه کړل: د داخلي ملحد حکومت سره له مقابلې نه علاوه، له خارجي فوځ سره او له کفر سره مبارزه. دغسې جنګ له ٦۱ کالونو نه وروسته بیا په افغانستان کې حتمي شو او اوس د عادي ولسي مسلمانو افغانانو په نظر کې یو نوی ملحد کافر یرغلګر

روس پـه څېره کـې څرګنـد شـو چـې د ببرحمـی او الحـاد او کمونيـزم قصـې يـې لا دمخـه د مهاجـرو بخارايانـو لـه لارې پـه ټـول افغانسـتان کـې خپـرې شـوې وې او لـه هغـو نـه يـې سـخته کرکـه لرلـه. د همدغـه حقيقـت پـه پيژندلـو سره و چـې پرچمـي حکومـت او بـې لـه شـکه روسي مشـاورانو سمدلاسـه پـه هماغـه اول سر کـې د خلقـي حکومـت د سياسـت پـه خـلاف نـوی تېرايسـتونکی مذهبـي سياسـت غـوره کـړ او حکومـت ځـان د مسـلمانانو او اسـلام حامـي اعـلان کـړ. د دغـه سياسـت پـه بنـا يـې د ۱۳۵۸ کال د حـوت دريـم سـتر پاڅـون چـې پـه مخکـې شـپه کـې يـې پـه کندهـار او کابـل کـې د اللـه اکـبر نـارې د مسـلمانو ښـاريانو لـه خـوا اسـمان تـه پورتـه شـوې وې، او ليکونکـی هـم پـه کـې برخـه اخيسـتې وه، او پـه زرګونـو مسـلمانانو د ښـار پـه بېلابېلـو برخـو کـې د حکومتـي او روسي عسـاکرو د ګذارونـو پـه مقابـل کـې د اسلام شـنه بيرغونـه رپانـده سـاتل او د ځـان پـروای يـې نـه کولـه. نـوي حکومـت خپـل مذهبـي سياسـت تـه نـوره پـه ظاهـر کـې اسـلامي بڼـه ورکـړه او د پراخـو او شـديدو تبليغاتـو نـه سربېـره يـې پـه يـو لـړ مشـخصو کړنـو لاس پـورې کـړ. پـه شـمېر مذهبـي ټولنـې يـې جـوړې کـړې، چـې پـه هغـو کـې د اسـلامي شـئونو رياسـت و، کـوم چـې بيـا وروسـته پـه وزارت بـدل شـو. پـه دې لـړ کـې ډېـر تـازه اقـدام د اسـلامي مطالعاتـو د مرکـز پرانسـتل دي، چـې د اسـلامي موضوعاتـو لپـاره د څېړنـو موسسـه بللـی کېـږي. حکومـت د لومـړي ځـل لپـاره مکـې تـه د حاجيانـو او کربـلا تـه د زايرينـو سـفرونه تمويـل کـړل، يـو شـمېر نـوي جوماتونـه يـې جـوړ او ځينـي پخـواني جوماتونـه يـې ترميـم کـړل. پـه همـدې ډول د ښـار ټولـو جوماتونـو لپـاره ضروري شـيان تهيـه شـول او د جوماتونـو او تيکـه خانـو امامانـو او خطيبانـو پـه شـمېر او معـاش کـې څرګنـد ډېروالـی راوسـتل شـو. پـه دې ډول ېېخـي ډېـر شـمېر مذهبـي عالمـان، چـې يـو شـمېر يـې د وينـاوو لـه مخـې ګونديـان او مارکسسـتان دي، د دولـت مسـتخدمان شـوي دي. پـه همـدې ډول حکومـت پـه ډېـرې زړورتيـا سره د شـيعه ګانو(هـم د ولـسي اماميانـو او هـم اسـماعليانو لپـاره) نـوې تکيانـې جـوړې کـړې او پخوانـۍ يـې ورتـه ترميـم کـړې او د هغـوی د مذهبـي امامانـو لپـاره يـې معاشـونه مقـررل کـړل. حکومـت دغـسي ورتـه اسـانتياوې حتـی د هندوانـو او سـيکانو د مذهبـي اماکنـو يـا درمسـالونو لپـاره هـم برابـرې کـړې. سربېـره پـر دې ګونـدي مشرانـو ې پـه لومـړي سر کـې يـوازې پـه دغـه اقـرار اکتفـا کولـه چـې دوی د مسـلمانانو

زامن دي، په دې تازه وختو کې څرګنده کړه چې دی په خپله مسلمانان دي. دوی په دې ډول له دغې مقولې نه په استفادې سره چې وايي «شرع ظاهره ګوري» په ظاهر کې اسلامي عبادتونه په ځای کوي او د مسلمانانو پېښې کوي اوغواړي پاک زړي مسلمانان وغولوي. دا سمه ده چې وويل شي، لکه څنګه چې حکومت يې په پرلپسې ډول د تبليغ په توګه د خلکو مخې ته وړاندې کوي چې «دغومره پيسې دغه حکومت د مذهبي تاسيساتو په جوړولو، ترميمولو او مذهبي عالمانو ته د معاش په ورکول لګولي، نورو حکومتونو شايد په يوې پېړۍ کې هم نه وي لګولي» خو له دې سره جوخت بايد وويل شي چې يو خو دا د موضوع يوه برخه ده او بله دا چې حکومت په دغې برخې کې هم صميمي نه دی او دغه کار يې يوازې د تاکتيک له مخې د لنډې مودې لپاره غوره کړی دی. په مذهبي ډګر کې د موضوع بله خوا دا ده چې افغاني ټولنه له پنځه دېرش زرو سيکانو او هندوانو نه پرته اسلامي جامعه ده او د اسلامي اساساتو او عنعنې او د افغانانو د څرګندې توقع په خلاف د روسانو له خوا ملحد کمونستان پرې واکمن ګرځول شوي دي، حال دا چې د اسلام او مسلمانانو په تقاضا د دغې جامعې سروال (مشر) بايد مسلمان وي، لکه څنګه چې په تېرو ديارلسو پېړيو کې چې د اسلام د دغه ملک رسمي دين و، حال همدغسې دی. دا هم بايد هېره نه شي چې دغه کمونستي حکومت په کابل کې په خپلې ګوندي اجتماعي موسسې کې خپلو کدرونو او فعالينو ته د ماديت او الحاد درسونه ورکوي چې هغوی بيا د ګوند نور غړي په ګوندي حوزو کې ماديون او ملحدان ګرځوي. د ګوند غړي نـږدې ټول ماديون او ملحدان دي. سربېره پر دې دغه حکومت (او خلقي حکومت هم) په معارف کې په پراخه توګه د ديالکتيکي ماديت او تاريخي ماديت له روحيې سره سم ارزښتونه او فکرونه ځای کړي او تدريسوي يې. په دې برخه کې د يادونې وړ بل غټ ټکی د شوروي اتحاد او نورو سوسيالستي هېوادونو ته د تحصيل په غرض د ځوانانو استول دي. هلته د تحصيل ځانګه چې هر څه وي، د هغوی د زده کړې په نصاب کې د ديالکتيکي ماديت او تاريخي ماديت او نور سوشلستي مضمونونه چې مرکزي ټکی يې د خدای له موجوديت څخه انکار دی، شامل دي. د دغو ځوانانو زياتره، نه ټول، به ملحدان وي، او شايد د غوايي له کودتا نه تر اوسه تر شلو زرو نه زيات

ماشومان او ځوانان دغو ملکونو ته د تحصیل لپاره استول شوي وي. دننه په هېواد کې د ځوانانواو ښځو سازمانونه که څه هم ټول غړي یې د ګوند غړي ندي هم د الحاد په روحیې سره روزل کېږي. په دې ډول دا هم د حکومت او هم د شورویانو منظر پروګرام دی، چې افغان تعلیم یافته نسل مادیون او کمونستان کړي، یا لږ تر لږه یې په دغو ارزښتونو سره وروزي او په دې ډول په خپله محاسبې سره د آینده حکومتونو اورګانونه هغه ته او د دوی په اصطلاح «مترقي کسانو» ته په لاس ورکړي او اسلام په افغانستان کې په اساسي ډول تخریب کړي. په همدې لړ کې حکومت د اسلام د تخریب په منظور د خپل کمونستي کولو پروګرام تر څنګه د هندویزم په پیاوړي کولو پسې پښې لوڅې کړې دي چې د هند حکومت له ځان نه خوښ کړي. په بل عبارت اوس تر هر بل وخت نه زیات اسلام په افغانستان کې له دغو ناحیو څخه په خطر کې دی.

سربېره پر دې هغه څوک چې حکومت د دین په ډګر کې کړي، لکه چې دمخه یې په تفصیل سره یادونه وشوه، تاکتیکي او د لنډې مودې لپاره دي. هر هغه څوک چې د روسي کمونیزم، د روسانو د سیاسي سلوک او په منځنۍ آسیا کې د روسانو د استعماري تاریخ په باب معلومات لري، په دې ښه پوهېږي چې روسي کمونستان او په واقع کې ټول کمونستان خپل هدف ته د رسېدلو په منظور له هر ممکن تاکتیک او وسیلې نه کار اخلي. په بل عبارت د دوی لپاره هدف چې دوی یې د ځمکې په سر د کمونستي ټولنې جوړېدنه بولي، په ټولو حالاتو کې ثابت او نه اوړېدونکی دی او یوازې هغه ته د رسېدلو لارې چارې تغییرمنونکي او بدلېدونکي دي. دا چې په واقعیت کې د دوی د دغه فکر په ځای د دوی واقعي هدف د ټولنې د سیاسي واک په خپل لاس کې ساتل او انحصارول دي، په دې باب دلته څه نه ویل کېږي. دلته همدومره ویل بس دي چې خلقي حکومت چې د قدرت په نېشې مس وو، دین او اسلام په عمل کې شاته وغورځول، خو څه وخت چې دغه چلند ناکام شو او د کمونستانو واک له خطر سره مخامخ شو، پرچمي کمونستانو هغه سیاست ببخي واړوه او ننداري یې جوړې کړې او په دې ډول یې په جدي ډول پیل وکړ چې موجود مذهبي عالمان د پیسو او دولتي مقامونو له لارې تنظیم او د ځان تابع وګرځوي او د هغو په وسیله خپله واکمني په

ځای کړي.څخه وخت چې د دوی واکمنی ټینګه شي، یعنې هغه چې د دین، مذهبي عالمانو او ورحانیونو لپاره د دوی اساسي ضرورت له منځه لاړ شي، بیا به حجتیان وي، نه څمکنیان او نه د اوقافو او نه اسلامي شئونو وزارت او داسې نور مذهبي تاسیسات. او یا به دوی ټول موجود وي، خو هغه ټول به د کمونیزم او انقلاب په خدمت کې وي. ممکنه نه ده چې هغه څه چې اوس یې حکومت له دین، مذهبي عالمانو او روحانیونو سره کوي، د تل لپاره وکړي. د دغې وینا د تائید لپاره دې بخارا په نظر کې ونیول شي. بخارا د کمونستانو له حاکمیت نه دمخه خورا ډېر جوماتونه لرل، ډېرې مدرسې یې لرلې، ډېر مذهبي عالمان او روحانیون یې لرل، مسلمانان یې لرل، په شرقي مسلماني نړۍ کې بخارا د اسلام ستر مرکز و، بخارا د بخارا شریفې په نامه یادېده. اوس ورته وګورئ، هلته په ټول ملک کې یوازې څو جوماتونه هغه هم د رسمي ننداري لپاره خلاس دی او خلک یې دومره د دیني کتابونو په ارمان دي، چې کوم هغه ازبک او تاجک عسکر چې په اول سر کې له روسي عسکرو سره افغانستان ته راغلي وو، په قرآن شریف او وظیفاتو پسې په اصطلاح مړه وو. ډېرو یې په ډېرې تلوسې سره هغه پیدا کړل او په پټه یې له ځان سره یوړل.

په مجموع کې د حکومت هغه ډېرې هلې ځلې چې د اسلام او مذهبي عالمانو، روحانیونو په هکله یې کړي او هغه رول او اهمیت یې چې د مذهبي عالمانو او روحانیونو ته ور په برخه کړی، په هغو سره یې یو لړ شمېر مسلمانان جلب کړي او څرګند دیني مخالفت یې د خپل حاکمیت په ساحه کې یا له منځه وړی یا کم کړی؛ خو د حکومت دغه چلند وسله والو مجاهدینو باندې هېڅ تاثیر نه دی کړی. برخلاف په هغو کې یې د کفر او کمونیزم په ضد احساسات لا هم شدید کړي دي. دغه حقیقت د اسلامي ګوندونو له ډېروالي او له کمونیستانو سره د هغو د ائتلاف د نه کولو او د ملي پخلاینې چلند له ردولو څخه ښکاري. تر دې هم مهمه دا چې د غوایي له کودتا نه وروسته په ټول هېواد او حتی په ټولې سیمې کې اسلامي او په عمومي ډول مذهبي احساسات ډېر شدید شوي، مسلمان او حتی سیکان او هندوان هم تر پخوا زیات دیني مناسک اجرا کوي. تصوفي ذکرونو ته هم توجه زیاته شوې او ویل کېږي چې تصوف د جنګي جبهو په ځینو جبهو په

ځينو مجاهدينو کې هم ښه نفوذ کړی دی. دا او داسې نورې نښانې چې په نظر کې ونيولی شي، سړی دې نتيجې ته رسېدلی شي چې د شوروي د فوځ له وتلو وروسته به نه يوازې په ولسي خلکو کې، بلکې په دولتي مامورانو باندې هم مذهبي ځپې ښې خورې شي. نه يوازې کمونيستان، له هرې ډلې چې وي، بلکې له سرلوځي او په عصري جامو کې ملبس مسلمان افغانان به هم له سخت حال سره مخامخ شي، لکه څنګه چې په وړه پيمانه د سرزوري امان الله خان له نسکورېدو نه وروسته همدغسې وشول.

د خصوصي متشبثينو خوښ ساتل

د حکومت د ملي پخلاينې د سياست له مخ کې بېولو سره جوخت د خصوصي متشبثينو او ملي پانګوالو تشويق ته هم توجه کړې. کوښښ کوي چې دوی ته هم د مذهبي عالمانو او روحانيونو په شان امتيازات ورکړل شي، يا لږ تر لږه دوی د خپلې پانګې له مصئونيت نه ډاډه اوسي، چې هغه بې له وېرې نه په کار واچوي او د باندې يې وانه ستوي. د کال په سر کې يې د همدې مقصد لپاره د لومړي ځل لپاره د خصوصي متشبثينو سرتاسري ننداره ييز کنفرانس جوړ کړ. دوی ته د داود خان د وخت په شان اوس کرېديتونه ورکول کېږي او په صنايعو کې پانګې اچوونکو ته دغه امتياز بيا ور په برخه شوی چې دوی لومړی پنځه کاله له ټکس ورکولو نه معاف شوي دي. نور څه له دوی سره تر اوسه نه دي شوي، خو حکومت په الفاظو کې دوی ډېر هڅوي چې خپل توليدات د هېواد په ګټه زيات کړي تر څو له جنګ او په واقع کې له کودتا نه را پيدا شوي خنډونه چې د ملي صنايعو په زيانمن کېدو او د سوداګرۍ په رکود او مخصوصاً د ملي پانګې په فرار سره پيدا شوي وو، له مينځه لرې شي. کافي ده وويل شي چې حکومت په اقتصادي او په تېره صنعتي ډګر کې هغسې اقتصادي چلند غوره کړی چې لومړی په شوروي روسيه کې د جنګ له کمونيزم نه وروسته د نېپ يا «نوي اقتصادي سياست» په بڼه کې غوره شوی و، تر څو هغه ورانې او زيانونه له مينځه لاړ شي چې د صناعت او سوداګرۍ په برخه کې له کودتا نه وروسته مخصوصاً د خلقي حکومت په دوره کې پيدا شوي وو. طبيعي ده چې دغسې کمونستي ګوند هم په صناعتي او اقتصادي ډګر کې دغسې پانګه والي چلند په موقتي

ډول غوره کوي، تر څو تولیدات زیات شي او همدا چې تولیدات په کافي اندازه ډېر او متنوع شول او حکومت هم په ځای ټینګ شو، د اقتصاد درې واړه عمده اړخونه یعنې تولیدات، مبادلات او توزیع به ټول دولتي او حکومتي یعنې سوشلستي کوي، لکه څنګه چې په شوروي کې په ۱۹۲۹ کې نېپ ترک شو او اقتصاد پلانیزی کړل شو. خو اوس حکومت د خپلې ایډیالوژۍ په خلاف چې د هغه له مخې سوداګران، کامپراډوران یعنې دلالان بولي او پانګه والا او صانعان د خواري کښو کارګرو زبېښاک ګر او ښکېلاک ګر ګڼي او خپل ځان معکوساً د زحمت کښو افغان کارګرو ټینګ ملاتړ او د پانګه والو او صانعانو مخالف بولي، کوښښ کوي چې په خپلې اصطلاح خپل دغه مخالف ښکېلاک ګر او زبېښاکګر لا هم قوي کړي او د خپلې خوښې د روغې جوړې د چلند حامیان یې وګرځوي.

د ملي پخلاینې د سیاست ناکامي

سره له دې ټولو هلوځلو د روغې جوړې چلند لکه څنګه چې یې دمخه یادونه وشوه، په عمومي ډول بې تاثیره او د یو لړ شواهدو له مخې ناکام دی، چې دلته په لنډ ډول د هغو یادونه کېږي. د ناکامۍ غټ دلیل دا دی چې حکومت، حکومت نه دی، یعنې نه په ټول هېواد حاکم دی او نه ټول افغانان او یا د افغانانو زیاتره برخه د هغه ملاتړه نه ده.

د حکومت د حاکمیت ساحه

حکومت یوازې په ښارونو او ښارونو ته په ورځېرمه او په هغو پورې په تړلو ناحیو، ایالتي مرکزونو او ځینو ولسوالیو او یو څو علاقه داریو په مرکزونو باندې حاکم دی. لویې لارې یعنې موټر تلونکي سرکونه هم په عمومي ډول او نه هر وخت د حکومت او شوروي عسکرو تر تاثیر لاندې دي. په ښارونو پورې د تړلو ناحیو پراخوالی او نه پراخوالی په هغو نظامي او ملیشیایي پوستو پورې اړه لري چې هلته مېشته وي، ځینې دغسې ناحیې یو څه پراخې او ځینې نورې یې تنګې او د نه شته په حکم کې دي. د مثال په ډول چاریکار چې د پروان ولایت مرکز او کابل ته نژدې هم پروت دی، دغسې ناحیه هېڅ نه لري، یعنې یوازې د چاریکارو ښار او د سالنګ - کابل لویه لار یې په قبضه

کې ده، په داسې حال کې چې د جلال آباد د ښار ښاري ناحیه ښه پراخه ده. د کابل ښار که هم د حکومت مرکز او حکومت د هغه په کنټرول سره د ټول هېواد د حکومت ادعا لري، هم پراخه ساحه نه لري. سره له دې چې کابل اوس د پرچمي حکومت په دوره کې تر بل هر وخت نه د ثور په میاشت کې پراخه ساحه لري، یعنې لویدیځه خوا یې تر میدان ښار پورې غځېدلې، جنوبي پوله یې تر تنګي للندره پورې رسېږي، ختیځ یې لته بند دی (که څه همه په دې ورځو کې هلته د حکومت په قول د سپین غر ساختماني شرکت دیارلس تنه کارمنان د مجاهدینو د ګولیو قرباني شوي دي).

په دې ډول د کابل د ښار او نږدې اطراف (شش کروهي) امنیتي حال په عمومي ډول په دې وختو کې ښه دی او هغه هغو درو دفاعي ملاوستنو له امله ده چې په هغو کې ډېرې نظامي پوستې پرتې دي، البته دغه پوستې په ځای ولاړې او مېخ دي. د دغې په خلاف د کندهار ښار هېڅ اطرافي ساحه چې د حکومت په قبضه کې وي، نه لري او د مجاهدینو سفونه آن تر ښاره پورې اوږده غځېدلي دي او په خپله ښار له دوو بجو نه وروسته د حکومتیانو د پاره مامون نه دی. ویل کېږي چې هلته به داسې ورځ نه وي چې له ګوندیانو حکومتیانو او یا د دوی له پلویانو څخه څوک نه وي ترور شوی. له دې امله حکومت اوس کوښښ کوي چې زوړ ښار په بولدوزرونو سره وران کړي او امنیتي پوستې په کې ځای په ځای کړي او بیا ممکن منظمې ودانۍ په کې ابادې کړي. د هرات د ښار وضع هم لږ و ډېره د کندهار په څېر ده، خو هېڅ ښار هغومره نه دی خراب شوی لکه د کندهار ښار چې خراب شوی دی. په هر حال په ښاري ناحیو یا سیمو کې حکومتې پوستې پرتې دي او دغه پوستې په عمومي ډول په خپلو ځایونو کې میخ دي او دغه پوستې یوازې هغه وخت یو ځای بل ځای په توپونو ولي، چې په دوی د مجاهدینو له خوا ګذارونه وشي. حکومت ډېر زیار وباسي چې د خپلو دغسې امنیتي پوستو شمېر ډېر کړي او په دې ډول په خلکو او اطراف کې خپل نفوذ او حاکمیت خپور کړي، خو له بلې خوا د مجاهدینو کوښښ په دې کې دی چې دغسې امنیتي پوستې یا په زور له مینځه یوسي او یا په کې په مختلفو تاکتیکونو سره نفوذ وکړي او بې له نښتې نه یې د ځان کړي. د پوستو جوړول او ورانول یوه پروسه ګرځېدلې او حکومت سره له ټولو

جدي کوښښونو پرمختګ نه شي کولی. په عمومي ډول د امنيتي پوستو او مجاهدينو تر مينځ يو راز مفاهمه او په عين مخالفت او جنګ کې د ناچارۍ ژوند موجود دی. ځيني دغه پوستې د مجاهدينو لپاره د وسلو يوه منبع هم شمېرله کېږي. په کومو ناحيو کې چې امنيتي پوستې موجودې هم دي، معنی يې دا نه ده چې د هغ ځايو خلک به حکومت ته مراجعه کوي. نه، نه يې کوي. يوازې د ښارونو خلک حکومت ته د چارو د اجرا، اضافي مالياتو د تاديې او داسې نورو چارو د اجرا لپاره مراجعه کوي.

د مجاهدينو د حاکميت ساحه او قوماندانان

حکومت چې له ښارونو او ښاري ناحيو او سيمو نه هغه خوا د کوم مقصد لپاره ځي، بايد په کافي اندازه په نظامي او امنيتي قواوو سمبال وي. دا ځکه چې اطراف يعني کلي، بانډې، ښارګوټي، پراخې او تنګې درې او هوارې پراخې سيمې ټولې د مجاهدينو په لاس کې دي؛ خو د هغوی دغه قبضه په عمومي ډول په چريکي او ګوريلايي ډول ده. حکومت کولی شي چې هلته هم نظامي قوه واستوي، خو دا کار هسې شکل لري لکه چې يوه بل ملک ته قوه استوي او پرې تېری کوي. ځينو سيمو ته هېڅ قوه نه شي استولی. د مثال په ډول د ځدرانو سيمه چې د قومي تنظيم له مخې په خپله د محل د قوم په لاس کې ده او د قومي شوراګانو له لارې اداره کېږي، د ١٣٥٨ کال له ثور نه راهيسې د حکومت له کنټرول نه بېخي ازاده ده او حکومت چې يو څو ځله د هغو په مقابل کې فوځ استولی، پوره ناکام پاتې دی. هزاره جات هم لږ و ډېر همدغسې دي؛ خو حکومت له هغو سره منظمه مقابله نه ده کړې او دې ډول هزاره ګانو ته په دغه اوږده او افغان وژونکي جنګ کې د نورو قومونو په پرتله ډېر انساني تلفات نه دي اوښتي.

نو اطرافي سيمې د مجاهدو جبهه لرونکو ګوندونو د قوماندانانو په لاس کې دي او دوی واړه خورا سيال وسله وال ډلګي لري، چې ډلګي يې له يو څو مجاهدينو څخه جوړ دي. مجاهدين په عمومي ډول په خپله وي، چې په خپلو کليو بانډو په تېره په خپلو کورنيو او مځکو خاصه پاملرنه لري. دوی هم د خپلو سيمو په ټوپوګرافۍ ښه بلد دي او هم د خپل وطن په ننګ او ناموس باندې په ټينګه ولاړ دي او د زړه پيوند ورسره لري چې له

هغوی نه د ایمان او قوي ارادې په زور د ځان په قیمت دفاع کوي. په ځینو سیمو کې دغه مجاهدین کرکېله کوي او د شپې وسله واله مجاهده، یعنې د دري ژبو په وینا « روز ملنګ و شب پلنګ) دي؛ خو له دې سره جوخت دغه مجاهدین یا لږ تر لږه د هغوی ځیني د محل په تربګنیو، دښمنیو او جارو جنجال کې تر دې حده نغښتي دي چې د هغوی تر تاثیر لاندې کېږي چې یا په خپلو منځو کې یا له ولسي بې وسه خلکو او یا د نورو ګوندونو له مجاهدینو سره د مختلفو موضوعاتو په سر نښلي او حتی مړي کوي او په دې ډول د ملي مقاومت غورځنګ ته په خپله صدمه رسوي او خپل او د مجاهدینو ګوند اعتبار د ولس د خلک په نزد کموي. په هرحال، څنګه چې دوی په خپله د سیمي خلک دي او له هغو سره په کلیو او بانډو کې یوځای ژوند کوي او په عضوي ډول ورپورې تړلي دي او ټول د ګډ دښمن پر ضد یا په ګډه یا په جلا ډول جنګېږي، د مقاومت دغه جاري غورځنګ، اسلامي، ملي، ولسي، ځایي او بېخکي او رښتیني دی. د اطرافي سیمو اداره د مجاهدینو د قوماندانانو په لاس کې ده. دوی قوماندانان او په واقع کې ټول مجاهدین په عسکري اصولو او انضباط سره تنظیم شوي، یعنې هم عادي مجاهد افراد او هم صاحب منصبان لری. قوماندانان د خپلو ډلګیو له لارې له ځمکه والو نه د عشر په نامه مالیات په جنس ټولوي او په نقده یې په نورو خرڅوي. دوی له محلي سوداګرو څخه ټکس اخلي او د افرادو او کورنیو تر مینځ شخړې او دعوې دنګلې چې تر پخوا په کراتو لږې شوي، فیصله کوي او په دغسې مواردو کې په دواړو خواوو باندې درانه جرمونه ږدي. خو داسې هم ډېر شوي چې له هماغه یوه ځمکه وال یا د هغه له بزګر نه د دوو مجاهدو ګوندونو عاملینو مالیات ټول کړي او سربېره پر دې د دغو ځمکه والو کورنیو له غړو نه چې خپله سیمه یې پرې ایښې او له حکومت سره په ښارونو کې په نظامي او ملکي ساحو کې کار کوي، د دوی په اصلي محل کې د دوی له بزګرو څخه د فیصدی په نامه نقدې پیسې تر لاسه کوي. البته دا هغه کسان دي چې په خپل اصلي محل کې د ځمکو خاوندان دي. په ځینو محلاتو کې قوماندانانو د رسمي ګوند د غړو ځمکې تصرف کړي او هغه یې بزګرو ته په بزګري ورکړي دي. دوی په همدې ډول په ځینو محلاتو کې له خلکو نه د ځان لپاره د اوړي او ژمي لپاره کالي هم اخلي. له ښارونو

ځځه پرته په ټول هېواد کې حال لږ و ډېر همدغسې دی. د لغمان په ولایت کې د مجاهدینو قوماندانان هغوی ته احوال استوي او دوکانداران د رسیدونو په مقابل کې مالیات ورکوي. په دې ډول دوی، دوه ځایه مالیات ورکوي.

مجاهدین وخت ناوخت په کلیو ننوځي او له ځمکه والو او بزګرانو ځخه ناری (ډوډی) خوري، په دې کې شک نشته چې دوی ته ناری عموماً د زړه له اخلاصه ورکول کېږي. داسې کېسې ډېرې اورېدل شوي چې ښځو خپلې ګاڼې خرڅې کړي او مجاهدینو ته چې ځانونه یې د دین او وطن په مقابل کې هره شېبه قربانۍ ته چمتو کړي او په هر حال کې کړاو نه ډک ژوند تېروي؛ د زړه له کومې ډوډۍ ورکوي؛ خو داسې هم اورېدل شوي چې ځینو مجاهدینو په دغه برخه کې د جهاد اصول نه دي مراعات کړي او په او بل نامه او حتی په ځینو وختو کې یې په غیر مجاز ډول له خلکو نه د ځان لپاره شته ترلاسه کړي دي.

د دغو ځایي قوماندانانو د حکومت کولو بل قوي شاهد دا دی چې دوی د رسمي ګوند د غړیو سربېره د هغو حکومتي، ملکي او نظامي منصبدارانو د تنخوا یوه وړه برخه هم د دوی په اصلي محل کې د دوی له خپلو خپلوانو نه ترلاسه کوي، که څه هم دغه ماموران او افسران په کابل کې دي او اطرافي مېنو ته هېڅ نه ځي؛ خو هلته جایدادونه لري. د قوماندانانو مالي آمران د تادیاتو په مقابل کې رسیدونه ورکوي او کوندې یې ساتي ترڅو د یو ګوند عواید معلوم او د مالي آمرانو په جمع قید وي؛ خو څنګه چې عایدات نامنظم او ناټاکلي دي، د ناوړه او شخصي استفادې لپاره ور خلاص دی، په دې معنی چې مالي آمران ډېر عواید ترلاسه کوي او د لږو رسید نه ورکوي. دا چې دغه عواید چېرته ځي، په یقیني ډول معلومه نه ده. قوماندانان او د هغوی لاس لاندې مجاهدین سره له دې چې د جهاد د ملا تیر حیثیت او قوماندانان یې نظامي رتبې لري، د خپلو مربوطو حزبونو د عاملینو په شان چې ګوندي کارونه په مخ بیایي، معاش نه لري. ذهنیت دا دی چې دا د خدای لپاره جهاد دی او په دغه جهاد کې هر مسلمان مکلف دی، د خپل توان په اندازه یا په مالي مرستو یا د ځان په قیمت برخه واخلي، خو د واقعي ژوند تقاضا دا ده چې د جهاد د لا موثریت او بري په غرض د یوه محل عواید باید د مجاهدینو د ژوندانه اړتیاوې پوره کړي. مګر د مجاهدینو د عوایدو لویه منبع

هغه غنیمتونه دي چې دوی یې له دښمن یعنې د کابل د رژیم او شوروي قواوو او په همدې ډول د دوی له کاروانونو نه چې خوراکي مواد نقلوي، ترلاسه کوي. خو د غنایمو دغه چانس په ټولو ولایتونو کې منظم، یقیني او سره برابر نه دی او ځنګه چې جنګ ډېر اوږد شوی، د مجاهدینو او د هغوی د کورنیو د ژوند تامین یو مشکل ګرځېدلی دی او له دې امله په ځینو محلاتو کې ولسي خلک تر فشار لاندې دي. په هر حال، عواید چې په هر ډول ویشل کېږي، بې له شکه د محل قوماندانان د هغو په برخه کې ډېر واک لري. څرګنده ده چې د قوماندانانو واک او اختیار د هغوی په شخصیت، د هغوی په ګوند او د هغوی تر لاس لاندې مجاهدو په شمېر او ولس ته د هغوی په ګرانښت پورې اړه لري. په عمومي ډول دوی تعلیم یافته ګان او ځوانان دي چې په هغو کې د شخصیت او ولس ته ګران او نامتو قوماندانان لږ نه دي. په دوی کې احمدشاه مسعود د پنجشیر، مولوي جلال الدین حقاني د پکتیا د ځدرانو، عبدالحق جبارخیل د پغمان او تورن اسماعیل خان د هرات نه یوازې په خپل وطن کې، بلکې په سیمې او هر تر څه حده په جهان کې نوم ایستلی دی. د مکتب پخوانی معلم مرحوم عبدالقادر مشهور په ذبیح الله د مزار د مجاهدینو موثر آمر و، چې د جهاد په تنظیم کې یې بې ساری لیاقت ښودلی و. ټولو وسله والو مجاهدینو او په سر کې دغو ښاغلیو قوماندانانو د جهاد په دغه اوږده او له سختو ستونزو ډک تحریک کې د غازي محمداکبرخان، غازي ایوب خان او غازي محمد جان خان او هم اسطوره یي رستم د قهرماني کېسې یو ځل بیا تازه کړې او په خپلو قهرمانیو سره یې د روس غونډې بې رحم ستر جهاني قدرت چې نا محدوده منابع په لاس لري، په خپل وطن کې په ګونډو کړی او جنرالان یې چې د یو شمېر هغو جنرالانو په شمول چې د نړۍ په دوهم جنګ کې بریالي وو، دلته زړه خوړین او مغلوب کړي دي. دغو ښاغلیو مجاهدینو به د روس د یرغل د پوره په شا وهلو سره د نړۍ په دغه ګوټ کې د پنځو پېړیو د پراختیا غوښتنې او ملکونو نیونې مخه نیولې او په دې ډول به یې نه یوازې خپلو وطنوالو، بلکه انسانانو ته نه هېرېدونکي ستر خدمتونه هم کړي. اوس د دې پوره درک کېدلی شي چې د افغان اسلافو واقعاً د جهان ستر فاتحان د لوی سکندر په شمول په خپل وطن کې په ګونډو کړي وو. په همدې ډول اوس هر څوک

په دې یقین کولی شي چې د دوی نېکونو په نولسمې پېړۍ کې د وخت یو لوی استعماري طاقت یعنې انګلیس هم په خپل وطن کې مات کړی و؛ نو پوره په ځای ده چې آزادي پال افغانان په خپلو دغو مجاهدو قوماندانانو هغسې وویاړي، لکه چې په خپلو تېرو قهرمانانو فخر کوي. لیکونکی خو د زړه له کومې په دې ویاړي چې افغان او د افغانستان دی. دا څرګنده نه ده چې دغه محلي قوماندانان تر کومه حده د خپلو ګوندونو د مشرانو هدایتونه مني او څنګه چې دوی د جنګ د جبهو مستقیم قوماندانان دي او څنګه چې دوی د حکومتي او شوروي په عصري وسلو سمبالو او موتریزې قواوو په مقابل کې د چا خبره هره شېبه تیار دي او څنګه چې دوی ته په عین حال کې د خپلو سیمو اداره ور په غاړه ده او څنګه چې د دوی ګوندي مشران له دوی نه لرې په پېښور کې دي، دوی باید خود مختاره محلي نظامي حکمرانان وبلل شي. د دوی دغسې خودمختاري له دې نه هم څرګندېدلی شي چې د مختلفو سیمو په بېلوبېلو ګوندونو پورې مربوط قوماندانان یو وخت بل وخت په خپلو منځو کې وسله والې مقابلې کوي. لکه په دې وختو کې چې د غوربند او پنجشیر د قوماندانانو تر مینځ جدي نښتې شوي، سره له دې چې دوه کاله کېږي په پېښور کې د اسلامي ګوندونو ترمینځ د اووه ګوني اتحاد په نامه اتحاد هم راغلی دی.

د کابل حکومت په بېلوبېلو شکلونو کوښښ کړی چې دغسې مخالفتونو ته لمن ووهي. دغه بې اتفاقي بې له شکه د ملي مقاومت د غورځنګ یو ستر ضعف بلل کېږي چې مقابل لوري ته یې امېد ورکړی دی. ویل کېږي چې که په دوی کې دغه بې اتفاقي نه وای او د بېلوبېلو ګوندونو سره سره دوی لږ تر لږه په نظامي ساحه کې، مخصوصاً روسانو سره د نښتې په وخت کې یو وای او په ګډه یې په هغه یرغلونه کولی، روسان به دېر دمخه له شکست سره مخامخ او له ملک نه وتلي وای. دلته په لږ تغییر سره د خوشحال خان خټک د یوه فرد راوړل موزون ښکاري:

افغانان په توره ښه دي تر روسانو
اتفاق ورځخه نشته دېر ارمان

سره له دې هم د مقاومت د غورځنګ رښتينی قوت په دې کې دی چې په يوې سيمې کې د بېلوبېلو قوماندانانو او د دوی د بې اتفاقيو او د بې شمېرو او قوي عملياتو با وجود، حکومتي او شوروي قواوې په تر اوسه نه دي بريالی شوي چې اطراف د ښار تابع کړي. حکومت د خپلو او شوروي لښکرو په زور په هغو عصري وسلو سره چې يې لري، هرې سيمې ته چې وغواړي تللی شي، خو د درندو تلفاتو په منلو سره ممکن په ډېر زور سره يوه سيمه د څه وخت لپاره لاندې کړي، مجاهدين شاته وتمبوي؛ خو تر اوسه په دې نه دي بريالي شوي چې هېڅ نيول شوې سيمه د مجاهدينو ګوريلايي او ناڅاپي پرله پسې عملياتو په مقابل کې حتی د لږ وخت لپاره هم وساتي. د ځدرانو سيمه او پنجشير د دغه حال څرګند او د مجاهدينو لپاره د وياړ ډکو قهرمانيو څخه ګرځېدلي دي، لکه چې جان آغا د اتياومې قطعې قوماندان (د ببرک کارمل ترورزی) ان د ۱۳٦۰ کال په ميزان کې چې د لوګر مجاهدينو تر هغو پورې ۲۵۰۰۰ ميله کلاشينکوفونه له حکومتي عسکرو نه ترلاسه کړي و، سيد جعفر نومي افغان ته ويلي و«دغه ملت څوک نه شي لاندې کولی». د جان آغا دغه «څوک» بې له شکه شوروي دی.

څنګه چې جبهه لرونکي مجاهد ګوندونه په شمېر کې ډېر دي، ويل کېدلی شي چې نن ورځ په افغانستان کې حکومتونه ډېر دي او يو واحد حکومت چې په ټول هېواد حاکم وي نشته. د کابل حکومت د دغسې حکومتونو په ډله کې يوازې يو حکومت دی؛ د هغه ستر خصوصيت په دې کې دی چې هغه يو ښاري او له شوروي نه په افغانانو باندې يو تپل شوی حکومت دی. د کابل حکومت ځکه د ټول افغانستان د نمايندګۍ ادعا کوي چې مرکز او ښارونه يې په لاس کې دي او له هغه سره جوخت ډله ييز مفاهماتي عصري تبليغي وسايل په قبضه کې لري او د شوروي بې شمېره مشاورينو په هدايت يو شمېر بيوروکراتان او ميرزايان چې سروالان يې د وزيرانو په نامه يادېږي، د ښارونو په چارو کې ورسره مرسته کوي او د دوی ټولو شاته د شوروي د حکومت هر اړخيز، ټينګ او بې دريغه ملاتړ او د هغه تر يو لکو نه زياتې لښکرې پرتې دي چې حکومت يې په خپل قوت په ځای درولی دی. که د شوروي دغه نظامي قوه نه وي، دغه حکومت به پخوا

له دې چې وسله مجاهدین یې رنګ کړي، لومړی به د ښاري ټنګ والاوو او ښاریانو له خوا رنګ شوی وي. دغه وینا به یوڅه په مبالغې بنا وي، خو په دې کې هېڅ شک نشته چې حکومت لکه څنګه چې دمخه وویل شول، هېڅ اجتماعي او ملي بنسټ نه لري او کاواک دی. که څه هم د رسمي ګوند ډېر شمېر غړي په تېره خلقیان د اطراف دي، خو اطراف له ګوندیانو نه پاک دی، دوی یوازې په ښارونو کې او په ښارونو کې هم په خاصو محفوظو برخو کې، مثلا په کابل کې په مکروریانو او وزیر اکبرخان مېنې کې په داسې حال کې چې زیاتره یې په وړو توپنکچو مجهز دي، ژوند کوي.

اطرافي مشران

حکومت د اطرافو یو شمېر ځمکه وال، سپین ږیري، قومي مشران او مذهبي عالمان او روحانیون او پخواني بیوروکراتان او پخواني نظامي افسران په ایالتي مرکزونو او په کابل کې د سولې او روغې جوړې په کمیسیونونو کې ټول کړي دي. دوی معمولآ هغه کسان دي چې د کورنۍ غړي مثلآ زامن یا ورېرونه یې ګوندیان او حکومتي کارمنان شوي او یا په خپله دولتي معاش خواره او یا د آزاد کسب خاوندان دي او په کابل او نورو ښارونو کې په کلونو کلونو اوسېدلي دي. دوی د ځمکو د اصلاحاتو په وجه د خپلو ځمکو یوه برخه له لاسه ورکړې او د ډېرو نورو عواملو په وجه هم هغه د پخواني نفوذ او قدرت خاوندان نه دي. حکومت په دې برخه کې هم د خپلې مارکسستي ایډیالوژي او هم د وطن د اجتماعي واقعیتونو په تضاد کې ګیر او په بد حال کې ښکاري. خلقي حکومت چې څومره وکولی شول، هغومره اطرافي مشران، مذهبي عالمان او روحانیون چې په خپل فکر یې د خواري کښو بزګرو طبقې دښمنان وو، د فیوډالانو او مرتجعینو په نامه له مینځه یوړل. دوی هېڅ په دې فکر کې نه وو چې د وطن ځمکه وال، هغه هم د شلمې پېړۍ په دوهمه نیمایي کې د اروپا د منځنیو پېړیو فیوډالان نه دي چې په کروندګرو انسانانو باندې واکمني ولري، یعنې د هغو د کار قوه د ځان په ګټه استعمال کړي او د وژلو تر سرحده پورې په هغو زورزیاتي وکړي او له ښځو او لوڼو نه یې ناوړه استفاده وکړي. په افغانستان کې هېڅ وخت په تېره د امیرعبدالرحمن خان له واکمنۍ وروسته دومره پراخې ځمکې مخصوصآ په

سين لرونکو غرونه چارپېر درو کې نه وې او ورسره غوځه واکمني د هېڅ يوه ځانګړي ملاک په برخه نه وه چې فيوډالي مناسبات ترېنه جوړ کړي او په نتيجه کې د ځمکه والو او کروندګرو ترمينځ شديد طبقاتي مناسبات مينځ ته راغلي واى او يو د بل د سر دښمن شوي واى او حکومت د يوه په خپلولو سره هغه بل لاندې کړى واى او د ځمکو دغسې اصلاحات يې په بري سره سرته رسولي واى، لکه چې خلقي حکومت شروع کړل. د دې په خلاف په وطن کې د تېرو سلو کالونو په بهير کې په خاص ډول ځومره چې د ولسي خلکو او حکومتي عمالو تر مينځ تضاد شديد شوى و، هېڅکله د بزګرو او ځمکه والو په ضد د مخالفت ډله ييز صنفي احساس او شعور نه و موجود. دغه حقيقت د ثور له کودتا نه وروسته تر بل هر وخت نه زيات ځرګند شو چې يو شمېر بې ځمکو بزګرو اصلاً د ځمکه والو ځمکې وانه خېستلى شوې او له هغه ځخه چې وايې خېستلى، يو شمېر يې په داسې حال کې چې د ځمکې د اصلاحاتو سندونه يې په جېبونو کې لرل. په هر حال، ځه وخت چې پرچمي حکومت واکمن وګرځول شو، د مشرانو په مقابل کې يې له وحشت نه ډک چلند نرم کړ او د لومړي ځل لپاره يې په ۱۳۶۲ کې له دغسې کسانو نه د اجتماعي شخصيتونو په نامه يو کنفرانس داير کړ او بيا يې د ۱۳۶۴ کال په سر کې د لويانو او قومي مشرانو لويه جرګه هم جوړه کړه، خو دا ټول په نامه او د ننداړې لپاره وو. حکومت په دغو جرګو کې د خپلې خوښې قومي مشران له ښارونو او ولايتي مرکزونو ناڅاپه او په بې خبره ډول ټول کړل او د جرګې په تالارونو کې يې کښېنول، غوړ ناري يې پرې وخوړل او خپلې جوړې شوې لېکنې يې پرې واورولې او خپلې پرېکړې يې پرې ومنلې. د ځمکو د اصلاحاتو په لومړۍ دوره کې يعنې د خلقي حکومت په دوره کې چې مشران د فيوډالانو په عنوان د ايډيالوژۍ له مخې ځوک وژل کېدل او ځوک کنځل کېدل، له هغه وروسته په پرچمي دوره کې د وطن پالو ملي شخصيتونو په نامه ستايل کېدل او دې حالت ته «عنعنه د انقلاب په خدمت کې» وويل شوه. په هر حال په دواړو دورو کې محلي مشران ضعيف شول او له کارنده اعتبار او قوت نه ولوېدل. دا حال مخصوصاً د هغو په برخه شو چې له ولس نه لې ښارونو کې اوسېدل او دوى په شمېر کې ځه لږ نه وو. تر هغه لا مهمه دا ده چې د شريکي په اوسني جنګ کې اصلاً د دغسې

مشرانو رول ختم دی او د دوی پخواني او عنعنوي ځای هماغو نويو نظامي حکمرانانو يا قوماندانانو نيول، چې شرح يې دمخه وشوه. په دې حال کې څنګه چې دغو مشرانو خپل عنعنوي نفوذ او رول او قوت له لاسه ورکړی، يوازې د قاصدی او منځګړيتوب رول ورپاتې دی او دغسې پروني مشران ننني ابن الوقتان او قاصدان ګرځېدلي دي. دوی به يا د دوی اکثريت به د جنګ مخالف او د سولې روغې پلويان وي، خو هډو د دې توان نه لري چې د مجاهدينو په حېر سوله او روغه د شوروي قواوو په وتلو پورې مربوط اعلان کړي او په هر حال يو ټينګ دريځ غوره کړي، که څه هم په خصوصي مرکو کې دوی له څو ګيلو سره سره د مجاهدينو په خوا دي. په هر حال دوی به د ولس او حکومت تر مينځ د قاصدی او يو راز منځګړيتوب په کار کې رښتيني وي، خو په وطن کې جاري جنګي عمليات د دوی هلې ځلې په هر شکل او مقدار چې وي، د اوبو د پاسه نقش کوي، ځکه چې د حکومت يو اړخيزه اوربند سره سره جنګ په ټول هېواد کې د پخوا په شان روان دی او په دې وختو کې د کندهار، هرات، پکتيا او کنړ په ځينو برخو کې حتی تر پخوا نه کله کله ډېر شديد وي. په دې حال کې د کليو، بانډو او ښارګوټو ورانی او د ولسي خلکو مرګ او ژوبله او مهاجرت هم زيات شوی. د حوت په ۲۳مه د لغمان داليشنګ ښارګوټی تر شديدې بمباری لاندې ونيول شو. له هغه وروسته په شوروي تاجکستان کې د افغاني مجاهدينو د دوو عملياتو د انتقام په بدل کې د کندوز ولايت امام صاحب او ورځېرمه کلي يې په يوه وخت کې د څلوېښتو شوري الوتکو له خوا تر سختې بمباری لاندې ونېول شول چې ورانی او تاوان يې بې حده زيات دی. د جنګي عملياتو کمی نشته، خو دا دوه يې په دې شپو ورځو کې څرګند مثالونه دي. له دې سره جوخت خارج ته له افغانستان نه مهاجرت زيات شوی او کم شوی نه دی.

د ملي پخلاينې سياست او مهاجرين

له کومې ورځې چې د روغې جوړې چلند غوره شوی، ډېر افغانان په هجرت کولو مجبور شوي او تر هغو لږ مهاجرين بېرته وطن ته ستانه شوي دي، که څه هم حکومت ادعا کوي چې تر اوسه (د ثور ۱۴) څلوېښت زره مهاجر هېواد ته ستانه شوي دي. د روغې جوړې د چلند له اعلان نه وروسته

کومې هغه بمبارۍ چې حکومت له سرحد نه هغه خوا د افغاني مهاجرو په کمپونو کړې او د هغو په نتیجه کې تر دوه سوو نه زیات مهاجر افغانان تلف شوي دي، د دغه سیاست له بریالي کېدو سره په هېڅ وجه مرسته نه کوي. له دغو بمباریو نه شاید د حکومت یا په صحیح عبارت د شوروي د حکومت هدف په پاکستان باندې فشار راوړل وي چې دننه په پاکستان کې د افغاني مهاجرینو او ځایي خلکو تر مینځ ورانی راولي او په دې ډول د پاکستان حکومت لپاره مشکلات خلق او ډېر کړي، تر څو دغه حکومت د ژنیو په راتلونکو خبرو کې خپل چلند نرم کړي او د مجاهدو ګوندونو له ملاتړ نه لاس واخلي. څنګه چې دا موضوع په بین المللي اړیکو پورې اړه لري، د هغه په باب بحث مونږ له موضوع نه لري کوي. دلته کافي ده دومره وویل شي چې دغو بمباري ګانو سربېره پر دې چې د الوتکو په نسکورولو سره بین المللي فضا خړه کړې، مهاجرین او مجاهدین یې پر خپل هغه هوډ نور هم ټینګ کړي، چې دوی د روغې جوړې د چلند له اعلان نه دوه ورځې وروسته د جدي په ۲۷مه په پېښور کې په داسې یوه لویه غونډه کې کړی و چې په زرګونو زرګونو مهاجرین په کې غونډ شوي وو او هغو ته د مجاهدو مشرانو ویناوې کړې وې او هلته عمومي پرېکړه وشوه چې تر هغو چې شوروي قواوې له افغانستان نه نه وي وتلي، دوی وطن ته نه ستنېږي او د هغوی په ضد جهاد به د بري تر پړاو پورې په مخ بیایي. په بل عبارت د کابل حکومت د روغې جوړې د ولس په ډېرې غټې برخې کې چې درېیمه یې تشکیلوي او د مهاجرو په څېر په پاکستان، ایران، هندوستان او یو شمېر اروپایي او امریکایي ملکونو کې ژوند کوي، هم پوره ناکام دی. د «پوره ناکام» افاده د پورته مطلب لپاره په عمدي او مسئول ډول غوره شوی. څرګنده ده چې حکومت ادعا کوي، لکه چې دمخه یې یادونه شوې، تر اوسه څلوېښت زره مهاجر وطن ته ستانه شوي دي، د باوري منابعو په قول دغه شمېر جعلي دي. دا هم سمه نه ده چې وویل شي، لکه څنګه چې حکومت وایي، چې د پاکستان حکومت د امریکې د حکومت په هدایت د ماجرو مانع و نه ګرځي، ټول مهاجر به وطن ته ساته شي. په دې کې شک نشته چې یو شمېر مهاجر به له بهر نه ستانه شوي وي، لکه څنګه چې د جدي د پنځه وېشتمې نېټې نه د مخه هم مهاجر د بېلوبېلو عواملو په وجه وطن ته ستنېدل چې په هغو

کې په بهر کې د مهاجرت ژوند په اصل کې له ستونزو او کړاو نه خالي نه دي او په خپل ټاټوبي کې ژوند کول د هر چا لپاره په تېره ولسي او اطرافي افغانانو لپاره یوه نه تعریف کېدونکې جاذبه لري. غټه خبره دا ده چې د دغو بېرته ستنو شویو مهاجرو شمېر د هغو نویو مهاجرو له شمېر نه لږ دی، چې په دغې مودې کې پاکستان او ایران تللي دي. سربېره پر دې د پنځو میلیونو مهاجرو له جملې نه چې تر اوسه په بهرنیو هېوادونو کې اوسي، د یو څو لسو زرو کډوالو ستنېدل، هغه هم که ربښتیا وي، چندان مهم نه بلل کېږي؛ نو دا سمه ده چې وویل شي چې تر هغه حده چې د کابل د حکومت د روغې جوړې چلند په مهاجرو پورې اړه لري، هغه پوره ناکام دی. په دې باب به دا سمه وي چې د حکومت هغه بله ادعا تر یوه حده ، نه په ټوله معنې، ومنل شي چې دننه په وطن کې یو شمېر وسله وال افغانان د روغې جوړې د چلند له اعلان نه وروسته له غرو رغو نه له خپلو کورنیو سره ښکته شوي او حکومت ته تسلیم شوي دي. د دغسې کسانو شمېر په اصل کې دومره ډېر نه دی، چې د ملاحظې او اهمیت وړ وي. سربېره پر دې حکومت ته د دغسې خلکو تسلیمېدل د ډېرو نورو عواملو په وجه او په هغو کې په خاص ډول د رژیم دستوري کسان دي چې د تسلیمېدو ننداره وربانديې جوړه کړي او یا د خوړو د اساسي څېزونو ګرانوالي په وجه دی چې په ځینو برخو مثلاً فاریاب کې د دغو څېزونو کمښت نږدې د قحطی سرحد ته رسېدلی و. په بل عبارت دلته د دستوري کسانو تسلیمېدل او د خوړو د شاینو لږوالی او ګراني د حکومت د روغې جوړې له چلند سره مرسته کړې ده.

دوهم فصل

اقتصادي اوضاع او د هغې اجتماعي تاثيرات

مقدمه

يو تريخ حقيقت؛ خو د جنګ په حال کې عادي حقيقت، دا دی چې زيات شمېر اطرافي افغانان له خپلو کورنيو سره مجبور شوي دي چې خپلې سيمې پرېږدي، له ملک نه د باندې لاړ شي يا کابل ته مخه وکړي او يا نورو ښارونو او نږدې سيمو ته پناه يوسي. او څنګه چې په اطرافي سيمو کې اساساً د کروندګرو شمېر ډېر دی، (د کروندګرو تناسب ممکن په سلو کې د اويا په شاوخوا کې وي) او څنګه چې دوی د ځمکه والو، سوداګرو او نورو نسبتاً شتمنو په شان ذخيره نه لري او د پيدا کړه او ژوند کوه په حال کې دي، طبيعي ده چې د مهاجرو ډېر شمېر به همدغه کسان يعنې کروندګر وي. په بل عبارت اطرافي سيمو د کرکيلې او زراعتي توليد انسانان په ډېر شمېر له لاسه ورکړي دي او زراعت سخته صدمه ليدلې ده.

د زراعتي توليداتو لړوالی

زراعتي محصولات تر هر وخت نه زيات اوس څو چنده لږ شوي او دومره لږ شوي چې هغه د پاتې افغانانو (ممکن اوس دننه په وطن کې د لسو ميليونو په شاوخوا کې انسانان وي) لپار بس نه دي. سربېره پر دې د حکومت د نظامي او امنيتي پوستو متصديانو مخصوصاً د شوروي عسکرو له لاسه کروندګري په ځينو سيمو او محلاتو کې د سر په قيمت تمامېږي. په

ځینـو سـیمو کـې زراعتـي او حتـی تیـار فصلونـه پـه ټانکونـو او نـورو ماشـینونو سره پـه عمـدي ډول لـه مینځـه وړل شـوي او یـا اور ور اچـول شـوي دي، تـر څـو د مقاومـت غورځنـګ ضعیـف شي. نتیجـه دا شـوې چـې پـه ځینـو سـیمو کـې ډېـرې پراخـې ځمکـې شـاړې مېـرې یـا جبـې شـوي کاریزونـه او کانالونـه وچ شـوي او زراعتـي سیسـتم او پـه تېـره د اوبـو لګولـو سیسـتم پـه ځینـو سـیمو کـې لـږ او پـه ځینـو سـیمو کـې پـه پـوره ډول لـه مینځـه تللـی دی او زراعـت تـه چـې ژونـد پـرې بنـا دی، ببخـي ډېـر تـاوان رسـېدلی دی. دا چـې کښـتمند وخـت پـه وخـت پـه خپلـو رسـمي رپوټونـو کـې د زراعتـي محصولاتـو او حتـی رنـګ رنـګ ترکاریـو پـه بـاب دقیقـې او د رضایـت وړ احصایـې ورکـوي، دی بـس د خپـل ځـان او نـورو غولـول غـواړي. دلتـه دا هـم د یادونـې وړ ښـکاري چـې مـازاد زراعتـي خاصـلات، پخـوا پـه خـلاف، ښـارونو تـه چـې تـر پخـوا څـو چنـده لـوي شـوي (د کابـل نفـوس څـه بانـدې دیارلـس لکـه شـوي) د ترانسـپورتي سـتونزو او پـه ځینـو حالاتـو او وختونـو کـې د مجاهدینـو د مخالفـت لـه املـه د ښـار او اطـراف ترمینـځ د خـوړو پـه شـیانو کـې مقـداري توپیـر تـر بـل هـر وخـت نـه ډېـر ځرګنـد دی او حتـی پـه اطـراف کـې هـم د اوړو کمښـت دی او لـه ښـارونو نـه ورتـه وړل کېـږي. یـو ډاکټـر وایـي چـې ده پـوره یـوه میاشـت د غـور ولایـت پـه چغچـران کـې غوښـه پـه سـترګو نـه ده لېدلـې. پـه هـر حـال د پورتـه عواملـو او یـو لـړ نـورو عواملـو پـه وجـه چـې پـه هغـو کـې د زیاتـو پیسـو چاپـول پـه لومـړۍ درجـه کـې راځـي؛ قیمتـي او ګـراني پـه وطـن کـې پیـدا شـوې ده.

اوسنی انفلېشن یا بې سارې قیمتي

د وطـن دغـه موجـوده قیمتـي سـاری نـه لـري او عمومـي شـوې ده. کـه د حکومـت لـه لارې د شـوروي نـه د ژوندانـه لومـړني اسـاسي شـیانو لکـه اوړه، صابـون، بـوره، تېـل بـاب او داسـې نـور ډېـر مـواد و نـه رسـېږي او کـه لـه پاکسـتان نـه غنـم، اوړه، وریجـې د څارویـو غوښـې او دغسـې نـور ډېـر انـواع او هغـه هـم پـه ډېـر مقـدار هـر ورځ را ونـه رسـېږي، دغـه موجـوده قیمتـي بـه پـه قحطـي واوړي.

د کال ۱۳۶۵ د حـوت پـه میاشـت کـې د پـسرلي د زیاتـې او پرلـه پسـې وریـا نـه دمخـه پـه اطـراف کـې هـم قیمتـي ډېـره شـوې وه. شـاید فاریـاب او مـزار یـې یـو افراطـي مثـال وي، چـې هلتـه د هغـه ځـای یـو مـن اوړه (د کابـل دوه منـه)

یوولس سوو افغانیو ته رسېدلي وو. له هغه وروسته په ظاهره کې د بارانونو له امله د غلې نرخ ښکته شو، سره له دې اوس په کابل کې وریجې من په شپږ سوه، د خوسي غوښه کیلو په ۲۰۰ او د پسه غوښه په ۳۰۰ افغانۍ ده. یو من پیاز ۳۰۰ افغانیو ته هم رسیدلي وو او وروسته ارزان شول. د خارجي مصنوعاتو او متاعو د قیمت اندازه له دې نه اټکل کېدلی شي چې اوس د یوه امریکایي ډالر بیه ۱۶۰ افغانۍ ده.[1] په داسې حال کې چې د ثور تر کودتا نه دمخه حتی ۳۷ افغانیو ته ښکته شوې وه. خودکار قلمونه چې دانه یې د غوایي تر کودتا نه دمه یوه او دوه افغانۍ وه، اوس له لسو نه تر شلو افغانیو پورې دی. د اغوستلو د کالیو بیه دې همدغسې قیاسولی شې. یوازې ښه شتمن نوي کالي او نوي ټکران رانیسي چې یو نوی کمیس له ۷۰۰ نه تر ۱۰۰۰ افغانیو پورې بیه لري. عامه او متوسط خلک په عمومي ډول په امریکایي لیلامي کالیو ځانونه پټوي. د دغه کالیو ساحه ښه پراخه ده، عمده انواع یې وړین جاکټونه، مصنوعي ترکیبي جامې، وړین کالي، دریشي ګانې، د کور پردې، بوټان او داسې نور دي. که دغه کالي نه وای او په نهایت کې زیات مقدار او ارزانه بینه نه وای موجود، د افغانانو حال به خصوصاً په ژمي کې نهایت مشکل وای. د خدمتي او غیر فني کارونو اجوره هم بېساري انفلیشن او هم د انساني قوې د لړوالي په نتیجه کې په اصطلاح اسمان ته لوړه شوې. یو غریبکار اوس د ورځې په درې سوه افغانیو اجورې قانع نه دی، په داسې حال کې چې شل کاله دمخه د یوه اجوره کار ورځنۍ اجوره ۳۵ افغانۍ وه. په دې برخه کې د ۱۳۵۸ او اوس ترمینځ هم ډېر توپیر لېدل کېږي. په ۱۳۵۸ کال کې د یو مزدورکار ورځنۍ اجوره اویا افغانۍ وه او اوس ۳۰۰ افغانۍ، او د یو ګلکار له ۲۰۰ نه تر ۲۴۰ پورې وه او اوس ۱۰۰۰ افغانیو ته رسېدلې ده. هغه کال پخه خښته په یوه افغانۍ وه، او ځلورو ته ختلې ده، اوس سمنت ممکن یوازې لویو او پخو واسطه لرونکو ته هغه هم په ډېر کړاو میسر شي، په داسې حال کې چې د غوري سیمنټ د یوې بورۍ بیه په تور بازار کې له ۸۰۰ نه تر ۹۰۰ افغانیو پورې ده او رسمي نرخ یې هماغه پخوانی یعنې بورۍ په ۱۴۷ افغانۍ ده. په دې حال کې د عصري پخو کورونو

[1] د همدغه کال (۱۹۸۷) د ډسمبر په ۱۵مه د یو ډالر بیه ۱۸۵ افغانۍ شوې وه.

ودانول نه یوازې بې توله پیسې غواړي، بلکې له حد نه زیاتې ستونزې هم غواړي. همدغه سبب دی چې د پرچمي حکومت له هسکېدو نه وروسته یوازې یو څو شخصي پاخه عصري کورونه که ودان شوي وي، په داسې حال کې چې د ښار په حواشیو کې په ښار باندې د اطرافیانو د هجود په اثر ډېر خام کورونه بې نقشې اباد شوي دي. له دغه لنډ تصویر نه دوه مهم مګر ترخه حقایق څرګند دي. لومړی دا چې د وطن موجود انسانان او په هغوی کې لومړۍ درجه ښاریان چې د ټولو شمېر ممکن تر لسو میلیونو څخه لږ وي، د صناعتي محصولاتو په څېر په لومړنیو خوراکي موادو کې هم په خارج باندې متکي دي. دا به مبالغه نه وي چې وویل شي، داسې افغانان به نر وي که ښځه، اطراف کې وي یا په ښار کې پیدا نه شي چې کالي او د خوړو مواد یې دواړه داخلي وي. بله دا چې د امریکایي لیلامي کالیو نه پرته نور ټول زراعتي او صناعتي شیان او هم فني خدمات په عمومي ډول د افغانانو د عوایدو په تناسب بېخي لوړ او ګران دي او اوسنۍ قیمتې د افغانستان په ټول تاریخ کې ساری نه لري.

د قیمتۍ علتونه

له انفلېشن یا قیمتۍ یعنې د نرخونو له لوړوالي، د پیسو له ډېروالي او د موادو له نسبي کمښت نه هېڅ هېواد هم خلاص نه دی. په افغانستان کې د غوایي تر کودتا نه دمخه او په دقیق ډول په افغانستان باندې د روس تر تېري پورې قیمتې محسوسه، تدریجي او په هر حال د زغم وړ وه؛ خو تر هغه وروسته، په تېره په دې وروستیو کالونو کې د جنګ په شدت سره قیمتې په بې ساري ډول شدیده شوې ده او نژدې ده چې اوس د زغم له حد نه واوړي. ډېر ستر علت یې د بانکنوټونو له حد نه زیات خپرېدل دي او هغه هم په داسې حال کې چې هغه بې ملاتړه دي. د باخبره اشخاصو په قول د ظاهرخان د پاچایۍ په دوره کې ۱۴ میلیارده افغانۍ په چلند کې وې او د هغوی ملاتړ ۲۵ ټنه طلا د خښتو، کمانیو او پهلوي پونډونو په بڼه وو. دغه سره زر د افغانستان په بانک کې یا چېرته په پاچایي ارګ کې خوندي وو او د کوم بین المللي بانک له خوا هر کال کتل کېدل. د داود خان په جمهوریت کې په موجودو بانکنوټونو باندې ۲ میلیارده نور اضافه شول او ټول شمېر یې

۱۶ میلیاردو ته ورسېد؛ خو د غوایي تر کودتا نه وروسته دغه بانکنوټونه په حیرانوونکي ډول زیات شول او اوس یې مجموعي مقدار ۸۴ میلیاردو افغانسو ته رسېدلی دی او هغه ۲۵ ټنه طلا هم لادرکه شوې ده. ویل کېږي چې دغه سره زر شوروي ته وړل شوي دي. د بانکنوټونو دغه حیرانوونکی مقدار له دې امله په اسانۍ په چلند اچول کېږي چې د غوایي تر کودتا نه وروسته دغه بانکنوټونه په شوروي اتحاد کې چاپېږي، په داسې حال کې چې تر هغه دمخه په غرب کې چاپېدل او هلته د هغو لپاره تضمین ښودل کېده. له دې سره جوخت په افغانستان کې د ډالرو مقدار لږ شوی او هغه زیات مقدار ډالر چې پخوا افغانستان ته راوړل کېدل، اوس نه راوړل کېږي او په عین حال کې دننه په هېواد کې عمدتا د شوروي له خوا د ډالرو لپاره تقاضا زیاته شوې ده. د همدغو داخلي علتونو له امله ده چې په دې وختو کې چې په نړېوالو مارکیټونو کې د ډالرو بیه په تېره د جاپاني ین په مقابل کې ښکته شوې ده، بر خلاف په افغانستان کې د افغانۍ په مقابل کې په حیرانوونکي ډول لوړه شوې ده او اوس (د جوزا ۴ د مې ۲۴) د یوه امریکایي ډالر معادل ۱۷۲ افغانۍ دي، په داسې حال کې چې تر کودتا نه دمخه ۳۷ افغانۍ وې. د دغه حال لوی علتونه دا دي چې یو خو په خپل حکومت له بازار نه اسعار په تېره ډالر تهیه کوي او په خپله یې د پخوانیو حکومتونو په خلاف له باندنۍ سوداګرۍ نه په ډېره کمه اندازه لاس ته راوړلي دي. د شوروي حکومت هم د افغانستان بانک یعنې د کابل حکومت له لارې څخه نه د خپلو روسانو له لارې، د افغانستان د اسعارو د مبادلې له مارکیټ یا شهزاده سرای نه خارجي اسعار په تېره ډالر تر لاسه کوي. ویل کېږي چې د شوروي حکومت په دغه وسیله تر نورو زیات په هفته کې یو ځل ډالر په لاس راوړي او د افغانستان بانک له لارې یې خپل کوي. روسي مشاوران هم چې شمېر یې د لسو زرو په شاوخوا کې دی، د خپلو اجنټانو او افغانانو له لارې د بازار د ډالرو عمده اخېستونکي دي. دوی چې له خپل لګښت نه په زیاته اندازه افغانۍ له بېلوبېلو منابعو څخه په لاس راوړي، هڅه کوي چې تر خپل لګښت نه زیات مقدار افغانۍ په ډالرو واړوي او دوی د نرخ پروا نه ساتي. بله دا چې د پخوا په خلاف د غویي له کودتا نه را په دې خوا باندني اسعار، په تېره ډالر کابل ته د انفرادي افغانانو له خوا نه راوړل کېږي. پخوا

به باندنیو هېوادونو کې افغانانو په تېره هغو ډېر شمېر افغانانو چې په عربي هېوادونو کې یې په کار کولو سره ډالر تر لاسه کول، وطن ته اسعار استول. اوس دوی دغه کار نه کوي. د دې کار څرګنده نتیجه لکه چې دمخه ورته اشاره شوې، دا شوې چې خارجي مصنوعات چې مقدار او ډولونه یې تر دننیو مصنوعاتو نه څو ځله ډېر دی، په بیه کې لوړ لاړ شي او دغه حال د افغانانو ملاګانې کړوپې کړي.

د اجتماعي نابرابرۍ زیاتوالی

خو دغه حال د ټولو افغانانو ملاګانې یو شان کړوپې کړي نه دي، ځکه چې د کابل ښاریانو عواید، د اطرافي خلکو د عوایدو په پرتله هېڅ وخت دومره نا برابر نه وو، لکه د دغه کمونیستي ګوند د حکومت په وخت کې چې دي او څومره چې اوس ښاریان په رنګ رنګ اجتماعي ستونزو او مصیبتونو اخته دي، هېڅ وخت تر دې اندازې او په دغو ابعادو ورسره لاس او ګرېوان نه وو. حکومت هم له دغو مصیبت ډکو ستونزو څخه انکار نه کوي او نه یې کولی شي؛ خو د یوه کمونیست حکومت په توګه د هغه مسئولیت په «ارتجاع» او «امپریالیزم» اچوي او د خپلو پالیسیو زېږنده یې نه بولي او ادعا کوي چې که د «امپریالیزم» او «ارتجاع» مداخلې د «نااعلان شوي جنګ» له لارې نه وای، دوی به له افغانستان نه اوس یو ښکلی بڼ جوړ کړی وای. دغه وینا سړي ته د پروفیسر پاپر د ډولنې د دسیسي تیوري په زړه کوي چې وایي«هر هغه څه چې په ټولنې کې پېښېږي، په شمول د هغو څېزونو چې خلک یې د قاعدې له مخې نه خوښوي لکه جنګ، بېکاري، بېوزلي او کمبودي د ځینو زورورو افرادو یا ډلو د مستقیمې طرحې نتایج دي.» یا پر وړاندې وایي «د هیومر ارباب نوع باندې هغه عقیده چې د هغې له مخې دوی د نزوجان د جنګ ناڅاپي بدلون مسئول بلل شوي وو، له مینځه تللې ده؛ خو د هیومر په اولمپیا کې د ارباب نوع مقام اوس د صیهون پوهو مشرانو یا انحصار چیانو یا پانګه والو یا امپریالستانو نبولی دی.»

په افغانستان کې ددغې بې سارې نا برابرۍ ستر علت، لکه څنګه چې د مخه یې یادونه وشوه، د حکومت له خوا د پیسو له حد نه زیات چاپول او له هغه سره جوخت د دولتي مامورینو بېلوبېلو ډلو ته د هغو ډېر نابرابر وېش

او توزیع کول او ورسره د دولتي ځینو ادارو او اشخاصو له خوا د رسمي زور په قوت د پیسو او شتمنیو خپلول دي. دغه کار په عمده ډول د دولتي معاش له لارې شوی دی. د هغو په سر کې د غوایي له کودتا نه ژر وروسته د وسله والو قواوو د منسوبانو د معاش دوه چنده کول راځي چې دغه زیاتوالی تر اوسه پورې په ډېرو نومونو نور هم پسې زیات شوی دی. البته باید وویل شي چې د افغانستان په تاریخ کې هر وخت چې برحال واکمن نسکور شوی او نوی حکومت یې ځای نیولی؛ نوي حکومت نظامیانو، مخورو او د نفوذ خاوندانو ته رنګ رنګ امتیازات ورکړي او په تېره رسمي معاشونه یې نظامیانو ته ډېر کړي دي. خو کوم هغه څه چې په دې باب د ثور له کودتا نه وروسته شوي، د درجې، شدت او کمیت له مخې بې ساري او حتی حیرانوونکي دي. د حکومت له نظره دغه کار بې له موجه دلایلو څخه نه دی شوی. حکومت ځان ته انقلابي وایي او په دې پسې دی چې د ټولنې هر اړخ په انقلابي ډول یعنې سمدلاسه او په بېخکي ډول واړوي او هر هغه څوک چې د هغه له دغه نظر او سیاست سره مخالفت کوي، د ضد انقلاب په نامه وځپي. تر څو په دې ډول په لږ وخت کې خپل دریځ ټینګ کړي او ورسره په اصطلاح شنګریلا یا د مځکې په سر جنت جوړ کړي. دا کار حکومت مجبور کړی چې له ټول ولس سره غبږه ورکړي. له ټول ولس سره غبږ ورکول حکومت په عین حال کې دې ته اړ کړی چې وار په وار د شوروي په قوت او دننه په کور کې په خپل نظامي قوت خپله اتکا ډېره کړي او دغو دواړو ته حیرانوونکي امتیازات ورکړي. د هغو امتیازاتو په باب چې شوروي په خپله کړي او یا حکومت ورته ورکړي، دلته دغومره ویل بس ښکاري چې د حکومت اصلي اختیار دار او واکدار د شوروي حکومت دی او هر هغه سیاست چې د کابل حکومت له اول نه تر اوسه پورې وضع کړی، په اصل کې شورویانو وضع کړی او د کابل حکومت مشران په اصل کې د شوروي د حکومت کارمنان او سړي دي. نږدې هره مهمه حکومتي اداره یو روسی مشاور لري. روسي مشاروان په خاص ډول په خاد او د ملي دفاع په وزارت کې ډېر دي. دوی په نامه مشاوران؛ خو په واقع کې اجرائیوي آمران دي. د صاحب منصبانو، لوړ رتبه ملکي مامورانو مقرری، ترفیع او تبدیلي د دوی په امر او دستور کېږي. د جنګي عملیاتو نقشه هم دوی برابروي. په همدې ډول دوی د عمده او اساسي پالیسیو په

باب د ګونديو او حکومتي لويانو لپاره ويناوې تهيه کوي، د حزب منشي هم له دې نه مستثنی نه دی. ګوندي او حکومتي خوا د دغو ويناوو د اصلي روسي تاجکي متن په دري اړوي او کابلي کوي يې. د مشاورانو د پاسه يو څو سر مشاور او د هغو او شوروي سفير او عين حال کې په کابل کې د کې جي بي د ښېلې او پراخې شبکې د آمر له پاسه د نظامي او ملکي دواړو چارو په باب اعلی قوماندان يا اعلی حکمران دی چې په لومړيو اولو کالونو کې دغه مشخص مشهور مارشال سرګي سوکالوف وو چې وروسته د شوروي د ملي دفاع وزير وټاکل شو او شوروي ته لاړ. په دې ډول (روسي مکناټن) د اصلي مکناټن په خلاف له ملک نه ژوندی ووت.

د وسله والو قواوو امتيازات

خو د موضوع په ارتباط هغه امتيازات دي چې حکومت د وسله والو قواوو منسوبينو ته ورکړي دي. په وسله والو قواوو کې د ملي دفاع وزارت، د کورنيو چارو وزارت او دولتي امنيت د وزارت ټول نامېرزافني منسوبان راځي. د دوی ټول شمېر معلوم نه دی، خو زياتوالی او اهميت يې له دې نه ښه څرګندېدلی شي چې اوس دوی او په دوی کې په خاص ډول خاد اصلي حکومت دی او دا نورو وزارتونه په واقع کې هسې خدمتي او سرويسي ادارې دي.

د فوځي منسوبينو امتيازات

لکه چې د مخه يې يادونه وشوه، د نظامي منصبدارانو معاش په سلو کې سل زيات شوی. د يوه عسکر معاش چې تر کودتا دمخه د مياشتې پنځوس افغانۍ و، اوس د هغه د وظيفې د څنګه والي له مخې له يو نيم زر نه شروع کېږي او د احتياطي عسکر معاش اوه نيمو زرو افغانيوته رسېږي. په اصطلاح د ماشيني منصبدارانو په شمېر کې ډېر زياتوالی راغلی. د يوه کورس په ختمولو سره به کوم نيمچه باسواده او کوم نيمچه تعليم کړی چېرته بريدګی يعنې نظامي ووړ منصبدار شوی وي او د مياشتې به دومره معاش اخلي چې يو ملکي مامور چې د هغه ټول عمر قدر به يې خدمت کړی وي، هغومره تر لاسه کولی نه شي. لوړو رتبو ته ترفيع کول چې معيار يې

له اره رژیم ته وفاداري او د ګوند غړیتوب دی، په دې نهو کالونو کې ډېرې شوي چې اوس اردو له ځوانو ډګروالانو او جنرالانو نه پوره ده، لکه څنګه چې پوهنتون له پوهنوالانو او پوهاندانو څخه ډک دی. دا چې اوس د اکادمیشن د کاندید او اکادمیشن په نامه یو شمېر نامستحقانو ته د میاشتې پنځه زره او لس زره افغانۍ د هغوی له اصلي معاش نه برسېره ورکول کېږي، د نظامي منصبدارانو په څېر هغوی ته یوازې پولي امتیازات او رشوت ورکول او رژیم ته د غریب ملت په پیسو وفاداري ګټل او ننداري جوړول دي.

د خادستانو امتیازات

خو د رسمي امتیازاتو او ورسره د حاکمیت او قدرت اصلي محل د دولتي امنیت وزارت دی چې پخوا د خاد(خدمات اطلاعات دولتي) په نامه د صدارت یو ریاست و. د دغه فني کدرونه په اصل کې په ملکي لباس کې پټ پولیسان یا څارندویان دي. دوی د دې لپاره چې د زیاتو عوایدو او پوره واک څښتنان شوي وي، نظامیان کړل شوي. په دې حساب د دوی معاش هم دوه چنده شوی. سربېره پر دې هر یو یې له دغه دوه چنده معاش نه په سلو کې له ۱۵ نه تر ۷۵ پورې نور امتیازات هم لري. ډېر کم امتیاز یعنې په سلو کې ۱۵ هغه خادست ته ورکول کېږي چې د خاد په مرکز کې چېرته په کومې غیر محاربوي یا غیر عملیاتي څانګې کې کار کوي؛ او تر ټولو لوړ امتیاز یعنې په سلو کې ۷۵ یې هغه خادست ته ورکول کېږي چې په عملیاتي جبهو یا نورو ورته خطرناکو عملیاتو او یا چېرته په لېرې محلاتو کې وظیفه ترسره کوي. دلته د دې خبرې یادونه لازمي ښکاري چې خاد هم موټورېزې او اوپراتیفي کنډکونه او هالیکوپټرونه لري. د خاد منسوبینو لپاره هم دکورنیو چارو د وزارت د منسوبینو په شان شوروي ډوله د هستوګنځي بلاکونه جوړ شوي دي چې خادستانو ته یې په اسانو شرایطو ورکوي. دا امتیاز غیر له هغه نه دی چې خادستانو ته دمخه په عمومي مکروریانو کې اپارتمانونه ورکړل شوي دي. دوی ځانته روغتونونه لري چې تر عمومي روغتونونو نه په دوا درملو او طبي کدرونو ښه سمبال دي او دوا ګانې یې هم مفتې دي. د امتیاز یو بل غټ مدرک د خادستانو لپاره د شوروي د سفر چانسونه دي. شوروي سفرونه د ثور تر کودتا نه وروسته د حکومتي منسوبینو

لپاره ډېر شوي، خو د هغه خاص ارتباط په وجه چې افغاني خاد یې له شوروي خاد(کې جې بې) سره لري، د خادستانو لپاره تعلیمي لنډ چانسونه د نورو په پرتله په څرګند ډول ډېر دي. د خادستانو لپاره د ورسپارل شویو پټو او خطرناکو وظیفو او د همدغسې نورو مهمو دندو د اجرا په وخت کې د پیسو لګښت چې د خاد په حساب دی، په اصطلاح بې توله دی. ویل کېږي چې د همدغسې دندو د اجرا لپاره د مؤظفو عاملینو لپاره یې بې له دې چې د پیسو حساب ورکړي، خاص سیفونه خلاص پرېښودل کېږي. په اصل کې د خاد بودیجه ډېر او پټه ده او په ګوند او حکومت کې یوازې یو څو تنو ته معلومه ده. په هر حال د دغسې دندو په لړ کې د تحقیق د مؤظفینو هغه نقدي جایزې د یادونې وړ ښکاري چې د تحقیق دوسیې د موفقانه ترسره کولو (یعنې له تورن نه په هر نامه او ډول چې وي اعتراف ترلاسه کول) نه وروسته هغوی ته ورکول کېږي، په دغسې جایزو کې کله د نقدي په ځای ترفیع هم ورکول کېږي.

د خادستانو غیر قانوني عواید

دا ټول هغه عواید دي چې د قانون او مقرراتو له مخې خادستانو ته ورکول کېږي، لکه چې دمخه یې یادونه وشوه. نور یې هغه بې توله غیر قانوني عواید دي چې خادستان یې د وظیفې په جریان کې ترلاسه کوي. په دې ډول د هغوی حساب ممکن نه دی. دوه غټ مدرکونه یې جنګي جبهې او د کورونو لټول دي. د جنګ له جبهو نه غنیمت ترلاسه کول د غوایي د تراژیدۍ نه په وروسته کالونو کې، یعنې د خلقیانو په دوره کې ډېر وو. د بې سرۍ او خپل سرۍ په هغه وخت کې د ملکي او نظامي لومړنیو سازمانونو منشیانو د انقلاب ضد د ټکولو په نامه په بېلوبېلو نومونو خلک لوټ کړي دي. په دې لړ کې په ۱۳۵۷ کې دوریش خان ضابط په هرات کې په رڼا ورځ کې د مهریې د لېسې یوه متعلمه ووژله او د الماسو ګوته یې له ګوتې نه و ایستله. هغه وخت هرڅه چې د عملیاتو په نتیجه کې د کلیو او بانډو د خلکو له تېښتې نه په کورونو کې پاتې کېدل، د منصب دارانو به کېدل. په شتمنو ولایتونو مثلا په هرات کې منصبدارانو بېخي زیات غنایم په دې ډول ترلاسه کړل. په غنایمو کې قالینې، د ښځو ګاڼې او ترانسستري راډیوګانې

هم شاملې وې. د روسانو له تېري نه وروسته چې د خاد فعالیتونه پراخ او نظامي شول، د خادستانو لپاره چې د نظامي منصبدارانو په څېر د جنګ د جبهې تر شا کارونه ټول د دوی په لاس کې ولوېدل، د غنیمت پیدا کولو لپاره هم لاره هواره شوه. له عملیاتو نه وروسته به چې سیمې او درې او کلي او باندې له انسانانو نه خالي شوې، خادستان به د لوټماری لپاره د ډاکوانو په څېر په کورونو ننوتل. په اصل کې ډېر غریب خادستان اوس له دغې لارې نه ځرګند شتمن او د قیمتي رنګ رنګ قالینو او فرنیچر خاوندان شوي دي. په خادستانو کې د پخوا وختو د مودو خواران نن ورځ سمدلاسه شتمن شوي دي او د دوی شمېر هم لږ نه دی. په خادستانو او په واقع کې په ټولو پرچمیانو کې دغه ناولي فکر ښه بېخ نېولی و چې دوی به «د ستر شوروي» د ملاتړ په برکت چې دوی ابدي ګاڼه، زر یا وروسته په دې موفق کېږي چې خپل حکومت په افغانانو تحمیل کړي. مخل توری کارمل خادستانو ته پوره ناز ورکاوه، خپل سرې یې په کې مېخ کړي وو او خاد په واقع کې په دې ډول د ده د قوت په مرکز بدل شوی و. ده به ویل چې دوی ینې خادستان د حکومت په ضد دسیسې شنډوي؛ نو ځکه خادستان د وړو دکتاتورانو په شان په ټینګه د خلکو په ځپلو او ټکولو معتقد وو. انساني ملاحظې ورسره نه وې او له خلکو سره د روغې او پخلاینې په فکر کې هېڅ نه وو. څنګه چې د شوروي له قوت نه په ډاډه وو، دوی دې فکر مست وو چې آخري بری حتماً د دوی دی؛ نو ځکه یې له هېڅ راز ممکنې بې رحمۍ نه ډډه نه کوله. نوی دوی له انسانانو نه د خالي شویو کورونو لوټول د امنیت د خوندي کولو یو ضروري جز ګاڼه. دا معلومه نه ده چې په دې هکله به یې مشرانو دوی ته هغسې شعار ورکړی وي، لکه څنګه چې عبدالله امین خلکو ته ورکړی و چې «د هزاره ګانو مالونه ستاسې او سرونه یې د دولت»، خو په دې کې شک نشته چې خادستان په لوټولو کې تر هېچا څخه کم نه دي راغلي. په دوی کې دغه ناولي فکر ښه بېخ نیولی و چې د انقلابي حکومت مخالفان د انقلاب ضد دي او د انقلاب ضد مرګ جایز دی. خو دغه فکر د دوی ټولو یا د دوی د ډېر شمېر لپاره یوازې یو ایډیالوژیکي سرپوښ و او ممکن د زړه په تل کې یې لوټماري او د خپل غریب ځان شمتن کول وو. په هر حال دوی ډېر پراخ لوټول کړي دي. په عین حال کې د روسي سرو لښکرو لوټماري هم

د دوی سره خوا په خوا روانه وه. روسي عسکرو حتی د کابل د ښار دوکانونه هم د شپې د بندیز په وخت لوټول. د دوی د لوټمارۍ مشهوره بېلګه د کابل ښار افغان سټورز ته ورڅېرمه له اروپايي او جاپاني مالونو څخه ډک زيات واړه دوکانونه دي؛ خو د روسانو لپاره څنګه چې د حجمي مالونو انتقال يو شرموونکی، نه يو مشکل پرابلم و، دوی به په کم حجمه قيمتي مالونو په تېره نقدو پيسو باندې زور اچاوه او بيا به په دې پسې وو چې خپل غنايم په ډېره کمه بيه خرڅ کړي، لکه څنګه چې دوی د خپل دولت مالونه په ډېره ټيټه بيه خرڅول. په هر حال دا چې تر اوسه په لکونو نه، په ميليونونو خپل پلرنی ټاټوبی پرې ايښی او په پرديو وطنونو کې مهاجر شوي، يو علت يې د خادستانو، منصبدارانو او سرو لښکرو لوټماري ده.

خادستان او ښاريان

خادستانو نه يوازې له اطراف نه شته ټول کړي، په ښارونو باندې چې د حکومت قبضه وه، دوی هم له لوټمارۍ نه ډډه نه ده کړې. د لوټمارۍ يوه لاره د افرادو له نيولو او بندي کولو نه وروسته د هغوی د کورونو لټول وو. په کوم ځای چې د حکومت قبضه وه، په تېره بيا په ښارونه او په ډېر خاص ډول د کابل په ښار د تورنو شمېر بېخي ډېر و. په دغو ځايونو کې د خاد له خوا سرونه او شتمني مصئون نه وو. په کابل کې به داسې کور نه وي، چې يا خادستانو او يا عسکرو نه وي لټولی. خادستان که څه هم له دې نه منع و چې د کورونو د لټولو په وخت کې د کور مالونه واخلي او خپل يې کړي. حتی دوی مجبور وو چې د کور له لټولو نه وروسته په کور والا باندې فورمه لاسليک کړي او کور والا رضايت ښکاري کړي چې د کور مالونه يې بې ځايه شوي نه دي؛ خو په عمل کې په داسې حال کې چې کور والا مغضوب وي او د کورنۍ ټول غړي يې يوې خوا ته او يا په يوې کوټې کې تخته شوي وي او ډېر شمېر وسله وال خادستان د کور ټول محتويات لاندې او باندې کوي او ځيني وخت حتی د کور غولي کيني، ممکنه نه ده چې څوک د دوی د لوټمارۍ مخه ونيسي. حقيقت دا دی چې په تېرو نهو کالونو کې يعنې هم د خلقيانو او هم د پرچميانو په وخت کې، خو ډېر زيات د پرچميانو ډېر

مقدار شته په کابل کې د نقدو، ګاڼو، طلا او داسې نورو په شکل خپل کړي دي. د دغې لوټمارۍ ډېر غټ مثال شاید هغه دوولس خښتې طلا وي چې خادستانو د حاجي برات بای د کور له لټولو او لوټلو نه په لاس راوړي چې د هغه زوی رسول بای په قول په ۱۳۶۲ کې د هغوی مجموعي ارزښت ۲۳ میلیونو افغانیو ته رسېده، که څه هم د هغوی موضوع سوچه تجارتي وه، نه سیاسي. په همدې ډول د هغه، هغه نوی ماډل بنز موټر چې تازه له جرمني نه وار شوی و، هم خادستانو وړی و. دغه موټر د تحقیق د تورمخي رئیس عبدالغني چې په لنډي مشهور دی، په برخه شوی. په طلاوو کې روسي مشاروان د خاد له نورو لویانو سره شریک وو چې دغه اشتراک د بندي رسول بای ټولې هلې ځلې د طلاوو د بېرته خپلولو په منظور شنډې کړې.

د خادستانو لپاره د شتو غیر قانوني بلنه لار د شپې له خوا د دوکانونو او کورونو وهل دي چې په ډېرو حالاتو کې د انسانانو په ژوبلې او حتی مرګ او د ښځې په بې عفته کېدو هم تمام شوي دي. څنګه چې د غوایي له کودتا نه د نجیب الله د پخلاینې سیاست تر اعلان پورې د شپې له خوا په ګرځېدو باندې بندیز لګول شوی و، دغه بندیزونه خادستانو او ټولو هغو ته چې د شپې نوم یې لاره، د دې موقع برابره کړې وه چې دوی د ورځې له خوا کورونه په نښه کړي او د شپې ټول کور د لټولو په پلمه، بیا هم په وچ زور کوروالا یوې خوا ته کړي او شته یې په موټرونو کې واچوي او خپل یې کړي. دغسې پېښې د کابل په ښار کې بېخي ډېرې شوي دي. ډېره تازه یې د لیکونکي تر خلاصېدلو نه څو هفتې دمخه د همدغو خادستانو له خوا په قلعه زمانخان کې د پوهنتون د یو استاد ښاغلي لطف الله ساپي کور وهل او د هغو له خوا د یو ګزمه عسکر وژل دي. دغسې یو شمېر غله او داړه مار خادستان نیول شوي او په بند محکوم شوي هم دي. په دې مینځ کې د نورو غلو داړې هم یو وخت بل وخت او حتی د امنیتي قواوو له خوا اورېدل شوي. د خادستانو له خوا ډېره غټه داړه هغه وه چې د دوی یوې ګزمې ډلې د پښتون په مارکیټ کې یو شمېر دوکانونه ووهل او د اتیا میلیونو په شاوخوا کې یې له سیفونو نه افغانۍ او خارجي بانکنوټونه و ایستل. ویل کېږي چې د دغې ډلې مشر زلمی نومی کندهاری و چې د یو څو ملګرو په قول یې د شوکمارۍ ډېره غټه برخه یې له ځان سره د باندې یووړه. په هر حال پاتې

ملګري يې په دغه تور بنديان شول چې له هغو نه يو يې د باشي سلام په نامه د پلچرخي په دوهم بلاک کې بيا باشي مقرر شو او هغه هلته د وظيفې په جريان کې په فسق او فساد او بچه بازۍ سره عامه رسوايي او بدنامي هم خپله کړې وه. له دغه ډول بيان نه وروسته چې اصلي مطلب ته توجه وشي، و به ويل شي چې په دغه رژيم کې د وسله والو قواوو منسوبين چې په هغو کې خادستان د ټولو په سر کې راځي، د وطن نوي شتمن افراد تشکيلوي چې د ګوند له غړو سره يوځای يې نوې حکمرانه سياسي طبقه مينځ ته راوړې ده. په دې حساب دغه جاري بې ساري قيمتي خادستانو او په مجموع کې د وسله والو قواوو منسوبينو ته دومره معنی نه لري، لکه څومره چې يې د نورو خلکو په تېره ملکي مامورينو، متقاعدينو او په خاص ډول بېکارانو او کم عايدو خلکو ملاګانې کړوپې کړې دي.

د خادستانو شمېر

څنګه چې خاد هم د پيسو او هم د قدرت په ستر مرکز بدل شوی او څنګه چې ژوند لکه چې يې يادونه وشوه د بې ساري قيمتۍ له امله ډېر ګران شوی او څنګه چې خادست کېدل له عسکري خدمت نه د بچېدو معنی هم لري، مراجعه ورته ډېره ده، سره له دې چې دا د روسانو يوه آله او د ولس په نظر تر ټولو بدنامه اداره ده. د منسوبينو شمېر معلومول يې ممکن نه دي، خو دا سمه ده چې وويل شي، خادستان د شيطانانو په څېر د ښار په هره برخه کې حاظر او ناظر دي او تا او ما هر څوک په دوکان، سرک، ادارې، مغازې او هر ځای کې ځاري. د خادستانو شمېر په باب قياس له دغه حقيقت نه ممکن نه شي چې د لغمان ولايت د ډېوې له کلي او په هغه پورې تړلې باندېې بېلې څخه چې ټول به يې د سلو کورونو په شاوخوا کې وي او ليکونکی هم ورته منسوب دی، ۴۲ تنه يې يوازې د کابل د خاد منسوبين دي. دا به غلطه وي چې فکر وشي د وطن له هر کلي نه په دغه تناسب افراد په خاد کې ماموريت لري. د ډېوې خلک عموماً غريب او د دوی په تعليم کړو کې له يو څو تنو څخه پرته نور يې نيمچه عصري سست ايمانه عناصر دي. په دوی کې هم د نورو لغمانيانو په څېر د قوي ميرزايي عنعنې له مخې له حکومت سره د ماموريت کولو ميلان ډېر قوي

دی. د پرچمیانو په دوره کې دغه نیمچه تعلیم یافته ګان کابل ته په ورتګ مجبور شول. په دې ډول دوی د خپلو لرو ځمکو له حاصلاتو څخه یا بېخي لږ و ډېر بې برخې او محروم او د کابل د قیمتي ژوند له سختو شرایطو سره لاس په ګرېوان شول. څنګه چې په دغه کلي کې د پرچم د مخه یو څه ریښې غځولې وې، دوی ټول حکومتي او په حکومتي کې نظامي او په نظامي کې د خاد خلاصې غبرګې ته د ضرورت او هم ممکن د عقیدې له مخې ور ننوتل. خو خاد ته په خپله د دوی ننوتل دومره تعجب نه ښکاري. تعجب په دې کې دی چې د دوی مشران چې زیاتره یې د سپینو ږیرو خاوندان دي او لمونځونه کوي او بې تسبېحو نه ګرځي او د مسلمانی ناري یې آسمان ته رسېدلي، ولې په دې راضي شوي چې زامن یې د خاد له لارې د روسانو په خدمت کې ننوتلي دي. چپیان به ووایي چې دا ځکه د تعجب وړ خبره نه ده چې اقتصادي عوامل د انساني سلوک لومړني محرکات دي؛ خو د دوی دغه منطق د ډېوه والو ختیځې خوا ته ګاونډي عمرزیوال چې تر دوی هم په شمېر کې ډېر او هم ترې نه ډېر شتمن دي، ماتوي. د عمرزیوالو د لویو ځمکه والو زامن هم د ډېوه والو په څېر په زیات شمېر خادستان شوي دي. د عمرزیوالو مشران ټینګ مسلمانان او درانه پښتانه دي. نه یوازې د لغمان په ولایت کې د کافي اندازه ځمکو خاوندان دي، بلکې ځیني یې په کابل کې هم ښه ژوند لري. تعجب په دې کې دی چې دوی ولې په دې راضي شوي چې زامن یې د خاد او روسانو په خدمت کې وي.

لوستونکو ته به هرومرو دا انتباه پیدا شوي وي چې خاد له لغمانیانو نه ډک دی. لغمان لوی ولایت او خلک یې په عمومي ډول درانده، با عزته، هوښیار او خواري کښ دي. خو له بده مرغه پخواني انتباه تر ډېره حده سمه ده. که خاد له لغمانیانو ډک نه دی، په دې کې شک نشته چې ډېر لغمانیان په خاد کې کار کوي. خو له دې سره جوخت باید وویل شي چې لغمانیان په خاد کې ټول په ټیټه سویه میندل کېږي او د خاد مهم کارکوونکي شمالي وال – نه کوهدامنیان، کابلیان او یو شمېر پکتیاوال دي. شمالي وال د سیمې او نفوذ په تناسب په نورو چربي کوي او یو وخت تر ډېره وخته د خاد د ډېرو مهمو څانګو سروالان ټول همدوی وو. له نورو ولایتونو نه په خاد کې هومره کسان نشته، لکه د پورته سیمو چې دي. د کندهار له

ټول ولایت نه هسې کوم یو که په خاد کې وي. همدغه سبب دی چې په خاد کې، لکه څنګه چې د پرچمي حکومت سیاست دی، د پښتو او پښتنو په مقابل کې تعصب ډېر قوي دي، په دې چې هلته لاس بری د دري ژبو دی، لکه په څارندوی کې چې لاس بری د پښتنو په تېره د پکتیاوالو دی. د خاد په شمالي والو دري ژبو کې دا احساس ډېر قوي دی چې اوس وار د دوی دی او دوی باید د نادرخان د دورې د هغو نادودو قصور واخلي چې د دوی په پلرونو شوي دي. د خادستانو مستنطقینو ډېرو تورنو پښتنو ته دغسې ویناوې په څرګند ډول کړي دي. په همدې دلیل په خاد کې تورن پښتانه بس په دې چې پښتانه دي، تر نورو ډېر په کړاو شوي دي. افغان ملتیان په دې باب یو ډېر څرګند مثال کېدلی شي. په دې ډول دري ژبي خادستان، په تېره شمالي وال د پرچمي حکومت او په واقع کې د بریژنیف روسي حکومت د دغه پارونکي سیاست په ټینګ عملي کوونکي دي چې د هغه له مخې د هېواد سیاسي سروالي باید د ځینو وړو ملیتونو په همکارۍ او د شوروي په قوت د دوی وي او پښتانه چې یو شمېر څرګند عقده یي پرچمیان یې «بې فرهنګه اکثریت» او «فاشستانو» په نامه یادوي، پټون او وروسته پاتې وي، که څه هم پښتانه په شمېر کې تر نورو ملیتونو څخه زیات دي او په خپله شوروي په سلو کې ۵۲ اټکل کړي دي.

اختلاس او قاچاق

د خاد له دغې لنډې شرحې نه چې بېرته لومړني مرکز ټکي ته مخ واړول شي، و به ویل شي چې دغه نوې سیاسي حاکمه طبقه د هغو عوایدو او سیاسي قدرت په سبب چې دوی د انقلاب او خواري کښ انسان ته د خدمت په نامه د ځان کړي، له دې نه په نسبي ډول ښه مأمونه ده چې د وطن دغه بې ساري قیمتي یې ملا ماته کړي. هو، دغه حاکمه طبقه هم، د نورو اجتماعي ډلګیو په څېر له سبا نه په اندېښنه کې ده او د جنګ او سیاسي ګډوډۍ په فضا کې ځان مصئون نه ویني. داسې ډېرې پېښې اوربدل شوي چې له هغو نه پوره څرګندېږي چې د سبا ورځې د مالي مصئونیت په منظور اوس نا مجاز کوښښونه ښه مروج شوي دي او دننه په ګوند کې د دولتي قدرت د ګټلو او ورسره یو ځای د پیسو ټولولو او سپما کولو

لپاره سخت کوښښونه روان دي. اختلاس نه يوازې په دولتي ليکونو کې د د ګونډې او غير ګوندي کارمنو تر مينځ رواج موندلی؛ بلکې تر پورته ګوندي او دولتي سطح حتی ان د پولیټبوریو د غړیو ل خوا هم اوربدل شوی دی. په دې لړ کې په ۱۳۶۱ کې د څو پولیټبوريو لکه د نوراحمدنور او محمود بريالي په ګټه د څوسک صرافانو او سوداګرو په ذريعه سره زر د قاچاق په ډول خارج ته وړل کېدل. موضوع په دقيق ډول معلومه نه ده، خو په واقعيت کې يې شک نشته او هغه د عامه رسوايۍ حد ته هم رسېدلې ده چې د هغې په نتيجه کې سوداګر عاملين يې بنديان او محکوم شوي، مګر اصلي محرکين يې د پخوا په څېر هماغسې په ځای پاتې دي. يوازې دا نه ده، قاچاق کول يا په هغه کې برخه لرل او رشوت اخېستل او اختلاس کول په شوروي مشاروانو کې په دغو تېرو اتو کالونو کې هر هغه افغاني کارمن ته چې له هغو سره د وظيفې له مخې په تماس کې دی، د ورځو په کيسو بدل شوي دي. د يوه نظامي منصبدار په قول ده په خپله په هرات کې د يوه روسي مشاور ښځې ته د سروزرو د غاړه کۍ په اهدار کولو سره خپل يو ګوندي ډاکټر ملګری اعدام نه بچ کړی دی. په پلچرخي کې داسې ډېر افغانان په دې تور بنديان شوي چې د مقاماتو په قول دوی له شوروي مشاورينو سره په قاچاق کولو او داسې نورو غيرقانوني قضيو کې برخه لرلې ده. داسې کېسې ډېرې اوربدل شوي دي چې ځينې ګوندي کسانو او منصبدارانو د ترفيع په غرض خپلې يا پردۍ ښځې شوروي مشاورينو ته استولي دي. په معکوس ډول روسي مشاورينو د دې لپاره چې دلته يې د خدمت دوره اوږده شوې وي، خپلې ښځې د متنفذو افغانانو غېږو ته ورسپارلې دي.

دولتي ملکي ماموران

اختلاس کول او له مراجعينو څخه بډې اخېستل په دغو وروستيو کالونو کې په ملکي کارمنو کې بېخي ډېر شوي دي. دغه ماموران په دې کار کې چندان ګرم هم نه بلل کېږي. د دوی معاش د هغو نظاميانو په تناسب چې دمخه يې يادونه وشوه، بېخي کم دی. د لومړۍ رتبې مامور معاش چې ممکن هغه ته د شل دېرش کلونو د خدمت په دورې کې ورکول کېږي، څه باندې شپږ زره افغانۍ (۴۰ ډالره) او هم يو کوپون دی؛ خو ټول ملکي

مامـوران لومـړۍ رتبـه نـه دي، ممکـن پـه سـلو کـې پنځـه یـې لومـړۍ رتبـه وي. د دوی منځنـۍ درجـه مثـلاً د څلورمـې رتبـې مامـور ۳۴۵۰ افغانـۍ معـاش او یـو کوپـون لـري چـې دا ټـول یـې ممکـن د دېرشـو امریکایـي ډالـرو پـه شـاوخوا کـې راشي. دی بـه هرومـرو یـوه کورنـۍ هـم ولـري چـې ټـول غـړي بـه یـې شـاید شپږو تنـو تـه ورسـېږي. فکـر کېـږي چـې پـه سـلو کـې څلوېښـت مامـوران بـه خپـل کورونـه لـري او شـپېته نـور بـه یـې هـره میاشـت پـه کرایـه ورکولـو هـم مجبوریـږي. د افغـاني قـوي دود لـه مخـې دوی بـه یـو وخـت بـل وخـت مېلمانـه، سیالي ګانـې او هـم بـه طبعـاً ښـادي ګانـې او غمونـه هـم ولـري. دوا او درمـل تـه بـه یـې هـم اړتیـا وي، کـه څـه هـم د دوی لپـاره حکومتـي بیمـه شـته او طبـي سرویسـونه وړیـا دي. دا ټـول د هغـه پـه بودیجـې بانـدې یـو نـه زغمېدونکـی پېټـی دی. د مامورانـو پـه ځینـو کورنیـو کـې ممکـن دوه درې کسـه نـور هـم د معـاش خاونـدان وي او اوس تـر پخـوا زیاتـې ښـځې هـم پـه دفترونـو کـې کار کـوي؛ خـو پـه دې حـال یـا بـه د کورنیـو د غـړو شـمېر هرومـرو زیـات وي او یـا بـه د نـوي تمایـل لـه مخـې لویـې او پراخـې کورنـۍ پـه هسـتوي یـا وړ کورنیـو ویشـلې شـوې وي. پـه هـر حـال د یـوه رسـمي مامـور معـاش هغـه هـم پـه دې قیمتـۍ کـې ممکـن پـه میاشـت کـې د لسـو ورځـو لپـاره کفایـت وکـړي او دی مجبـور دی پـه میاشـت کـې د پاتـې شـلو یـا پنځلسـو ورځـو ژونـد لـه نـورو لارو نـه تامیـن کـړي. کـه دی لـه پـلاره پاتـې شخصي او یـا نـور راز شـته ولـري، پـرده بـه یـې پـرې کېـږي او کـه نـه ژونـد بـه ورتـه لـه دوزخ څخـه کـم نـه وي او دی مجبـور دی لـه هغـه واک نـه چـې د خپلـې وظیفـې پـه سـبب یـې لـري اختـلاس وکـړي او بـډې واخـلي او څنګـه چـې پـه افغانسـتان کـې یـو دایمـي پـه قانـون متکـي ملکـي سرویـس تکامـل نـه دی کـړی او څنګـه چـې پـه دغـه اوسـني یـو ګونـدي سیسـتم کـې ټـول حسـاس او د آمریـت پوسـتونه د ګوندیانـو دي، د اختـلاس او رشـوت غټـه برخـه هـم د دوی ده. پـه دې وختـو کـې چـې پـه دوی کـې نـا مصئونیـت احسـاس قـوي شـوی، رشـوت اخېسـتل ډېـر شـوي او حتـی منظـم او معیـن شـوی هـم دی. د مثـال پـه ډول څـوک چـې غـواړي موټـر ټکسـي کـړي، پنځـوس زره او څـوک چـې وغـواړي د درملتـون اجـازه تـر لاسـه کـړي د یـو لـک پـه شـاوخوا کـې بایـد رشـوت ورکـړي. د حکومـت د ماهیـت پـه سـبب اوس د اختـلاس لپـاره زمینـه تـر هـر بـل وخـت نـه ښـه برابـره شـوې ده. پـه دې چـې یـو خـو حکومتـي ادارو تـه مراجعیـن لـږ شـوي او بلـه دا چـې دولتـي

فعالیتونه اوس تر هر بل وخت نه ډېر شوي دي. عمدتاً د همدغه اختلاس په وجه او تر هغه و روسته د نویو ګوندي مامورانو د بې تجربه توب او نالایقۍ په وجه او هم تر زیاتې اندازې د حکومتي واک د متمرکز کېدو او یا هم له حکومت سره د پټ مخالفت او کارشکنۍ په وجه ده چې د دولتي انکشافي پلانونو او په عمومي ډول د دولتي کارونو د بریالیتوب او موثریت اندازه تر هر بل وخت نه لږه شوې ده او دولتي کارونه سست او بې نظمه شوي دي. د ولایتونو او کابل تر مینځ او په عمومي ډول د ولایتونو تر منځ دفتري روابط او مکاتبې بېخي ځنډني شوي دي او په میاشتو میاشتو کې کوم ځل که وشي، د مثال په ډول د لغمان له ولایت نه د تېر کال له حمل نه تر اوسه پورې د څوارلسو میاشتو په اوږدو کې یوازې دوه مکتوبي پوستې کابل ته را رسېدلي دي. لغمان چې له کابل نه د اویا کیلومتړو په شاوخوا کې فاصله لري، دغه حال وي، د نورو ولایتونو به څه حال وي؟

دا چې په دې وختو کې ملکي مامورین تر هر بل وخت نه زیات تقاعد غواړي او یا یو شمېر یې حتی په رسمي وختونو کې بل چېرې شخصي کارونه کوي او یا په دفترونو کې په نیم روغ او سست ځان هسې وخت تېروي او یا زیات شمېر یې له رسمي وخت نه د باندې واړه دوکانونه خلاصوي، ترکاري خرڅوي، ټکسي ګانې چلوي او داسې نور کارونه کوي، د دوی د بد حال ښکارندوی دی. دغه موضوع په عین حال کې له حکومت سره د مامورینو نه همکاري هم څرګندوي. د دغې برخې په پای کې به دا سمه وي چې وویل شي چې اوس د پیسو لپاره دولتي مقام ګټل او له دغه مقام نه د پیسو د پیدا کولو لپاره غیر قانوني اجراآت کول او په ټولو حالاتو کې د ایډیالوژۍ او نورو دغسې پرنسیپونو او مفاهیمو پروا نه ساتل د پرچمي حکومت په تېره د لوړو ګوندیانو یوه څرګنده خاصه ګرځېدلې ده.

قیمتي او شغلي ډلې

ددغې بې سارې قیمتۍ په شرایطو کې چې د معاش خورو او ګوندیانو دغسې حال وي، د بې معاشه خلکو، متقاعدینو او تر هر څه زیات د کونډو او نورو بې سرپرستو ښځو او میندو حال به څرنګه وي؟ لومړی باید د دې یادونه وشي چې دغه اوسنۍ قیمتي او په حقیقت کې هره قیمتي د کسبګرو،

سوداګرو، دوکاندارانو او داسې نورو اجتماعي او شغلي ډلګيو ملاګانې د نورو ډلګيو د ملاګانو په پرتله ځکه نه شي کړوپولی چې په قيمتی سره د دوی د اجورو او متاعو قيمت يا په بل عبارت د دوی عوايد هم په متناسب ډول لوړ ځي او د دوی لپاره د معادلې آخري نتيجه لږ و ډېر هماغه وي چې پخوا وي. دوی يا د دوی ډېر ډلګي د قيمتی په شرايطو کې هغه هم په داسې حال کې چې لکه اوس چې دلته د نرخونوکنټرول نه وي، ډېرې ګټې هم کوي. دوکانداران، سوداګر، قصابان او داسې نور په دې ډلې کې راتلای شي. دوی په هغو وختو لکه اخترونو کې چې د لګښتي اموالو لپاره سمدلاسه تقاضا ډېره شي، نرخونه لوړوي. د عين متاع نرخونه په دوو څنګ تر څنګ دوکانونو کې هم توپير لري. د حساسو بارو ميترو په څېر چې ډېر لږ تغيير هم په کې څرګندېږي، دوی هم د خپل متاع نرخونه حتی له يوې ورځې نه بلې ورځې ته په خپله ګټه لوړوي، بې له دې چې د اصل قيمت او نرخ په باب د کوم مناسب تناسب پروا ساتل شوي وي. مقامات د جنګ په اوسنيو شرايطو کې له دې نه عاجز دي چې د متاعو لپاره د اصل قيمت او نورو مصارفو او عاملينو ته يې د لازمې ګټې په ملاحظې سره مناسب نرخونه وټاکي او پلورونکي د هغو په رعايت مجبور کړي. د جوزا د مياشتې په لومړۍ لسيزې کې کابل ښاروال د ښارنوالۍ په هدايت او جدي ګواښ سره هم و نه شو کولی چې د ښار قصابان دې ته وهڅوي چې د پسه غوښه کيلو ګرام په ۱٦۰ افغانۍ او د غوايي غوښه کيلو په ۱۴۰ افغانۍ وپلوري. دغه حکم هم حاکمانه و او هم په داسې دقيق حساب بنا نه و چې د اصل قيمت او نرخ تر مينځ کوم مناسب تجارتي تناسب مراعات شوی وي. قصابان له څو ورځو دوکانونو له تړلو يا يو راز اعتصاب نه وروسته پرې ښوول شول چې د پخوا په څېر معامله وکړي، يعنې د پسه غوښه کيلوګرام په ۳۰۰ افغانۍ او د غوايي غوښه يو کيلوګرام په ۲۰۰ افغانۍ وپلوري. هغه کسان چې په يوې يا بلې ساحې کې پانګې په چلند کې اچوي او په خپله او ورسره د کورنۍ غړي يې تنظيمول کوي، بايد هرومرو ګټه ولري، خو دا ګټه بايد مناسبه وي. مناسبه ګټه ترلاسه کول د ورو متشبثينو مثلا قصابانو لپاره دا معنی لري چې دوی به د مناسبې ګټې د ترلاسه کولو په منظور د زياتېدونکې تقاضا د رفع کولو لپاره د خپل تشبث او فعاليت ساحه لا هم پراخوي. نتيجه به دا وي

چې په ټولنه کې به د مجموعي اقتصادي فعاليت ساحه پراخېږي، پانګه به ورسره په هماغه تناسب ډېرېږي او په چلند کې به وي. البته ستر مشکل د مناسبې ګټې تنظيمول دي چې هغه په اصل کې په جامعې يعنې په ما او تا، مقاماتو او هم په پلورونکو پور ي اړه لري. له بده مرغه واړه متشبثين يا لږ تر لږه د هغو يوه برخه هغه هم د جنګ، قيمتۍ او د يو راز موجودي په خپل سرۍ او د مقاماتو د ضعف په اوسنيو شرايطو کې د شخص حرص او ګټې تر اغېز لاندې تر دې اندازې کېږي چې د غير غوښتنې يعنې د جامعې يا زما او ستا او نورو انسانانو پروا نه کوي، نه يوازې نرخونه له حد نه زيات لوړوي، بلکې پر هغه سربېره کله کله د نه اورېدلو کيسې هم تر غوږو رسېږي. د مثال په ډول په دې نږدې ورځو کې له دوو بېلو بېلو منابعو نه په لږ غير مهم اختلاف سره اورېدل شوي چې په کابل کې د يو کبابي په دوکان کې د انسان غوښه عرضه شوې او قضيه په څارنوالۍ کې تر تحقيق لاندې راغلې ده. په همدې ډول د يوې بلې تر اوسه يوازنۍ منبع په قول يو بل چاينکي والا د ماشوم غوښه په چاينکي کې پخه کړې او عرضه کړې ده. د قحطۍ او پوره نا چارۍ په شرايطو کې دغسې پېښې د فهم او حتی زغم وړ ښکاري. مثلا د دوهم جنګ په بهير کې چې جرمنيانو لينن ګراد کلابند کړی و، روسانو د مړو انسانانو غوښې خوړلې. يا په ۱۷۲۲ کې چې افغانانو د فارس اصفهان کلابند کړی و، کلابنديانو د سپيانو او پيشو ګانو غوښې خوړلي دي؛ خو د ګټې کولو په مقصد د خوراک لپاره د انسان غوښه عرضه کول يا دغسې نورې نا انساني چارې ترسره کول، په داسې حال کې چې لږ تر لږه تر اوسه پورې له قيمتۍ نه غير له لوږې او قحطۍ څخه انسانان تلف شوي نه دي، په هېڅ دين او اخلاق کې په هېڅ وجه مجاز او د زغم وړ نه ګڼل کېږي. لکه څنګه چې جامعې د جوګيانو د انسان خوړلو دود نه دی زغملی، که څه هم تر اوسه پورې يې پوره ورک کړی نه دی، لکه چې د يوې باوري منبع په قول د شاهي په وروستيو کلونو کې د تخار په ولايت کې د جوګيانو له خوا يو ځايي غير جوګي ماشوم د همدغه مقصد لپاره تلف شوی و. بله دا چې ويل کېږي چې جوګيان چې ځينې خلک يې په غلطه له چلوسانو سره ګډوي، هډېرې نه لري او افغانان يې د «آدم خورو» په نامه يادوي؛ خو د ډاډ وړ خبره ده چې دغسې نا انساني پېښې ډېرې نادرې دي او هغه له

عمومي بهير نه څرګند انحراف ګڼل کېږي او جامعه يې په ځغرده ځپي. له بلې خوا کې رسمي مقامات په ظاهر کې د جامعې په خير تشبثات واړه وي که لوی، له سره تر پايه پورې په خپل لاس کې واخلي، د دې ويره حقيقي کېږي چې يو څو به په عمل کې لکه څنګه چې په تجربو سره ثابته شوې، د دغه کار له عهدې نه وتلی و نه شي او که له عهدې نه يې تر څه حده وتلی هم وشي، فعاليتونه به يې اقتصادي نه وي، يعنې په عمومي ډول د ټولنې په تاوان به وي، لکه چې زمونږ په ملک کې حکومتي تصدي ګانې ټولې غيراقتصادي يعنې په تاوان کې دي. د مثال په ډول د يوې باوري منبع په قول په ۱۳۶۰ او ۱۳۶۱مو کلونو کې د غزني د سرده په دولتي فارم کې يو من غنم په (۱۴۰۰۰) افغانيو تمام شوي وو. دا به شايد يو افراطي مثال وي خو د خبيرو افغانانو په قول افغان ترکانې، ملي بس، د جنګلک فابريکه او داسې نورې دولتي تصدي ګانې او حتی د ننګرهار د پروژو فارمونه ټول په تاوان کې دي او يوه يې هم اقتصادي نه ده. بله دا چې که دولتي مقامات تشبثات د ځان کړي، بيا به په هر څه خبټه اچوي، دومره به پنډ کېږي او پياوړي کېږي چې په پای کې به زما او ستا او د هر چا او هر څه واک د ټولنې جامعې په نمايندګۍ د يوې ورې ډلې په لاس کې وي، په بل عبارت سياسي، نظامي او اقتصادي قوت به بس د يوې ورې ډلې په لاس کې متمرکز کېږي او مطلقيت او ټوټاليټيرينزم (د هر څه خپلولو يا کل اختياري سيستم) به د جامعې خاصه ګرځېدلې وي او آزادي او دموکراسي به چې ژوند يې له هغو نه انساني مفهوم نه شي لرلی، هسې پوچ او پروپاګندي ګلمات وي، لکه چې په سوشلستي هېوادونو کې همدغسې دی. خبره چې لنډه کړو که څه هم لا دمخه يو څه اوږده شوې، په تکرار به ووايو چې د وطن په موجودې قيمتۍ کې تجارتي او سرويسي او شغلي ډلې خلک نه دا چې د نورو په شان په ملا نه دي کړوپ شوي، بلکې تر پخوا شتمن شوي هم دي. خو له دې سره جوخت د دې ويل هم ضروري دي چې دوی د حکومت له خوا خپلو شتو څخه هېڅ ډاډه نه دي. په تېرو نهو کالونو کې مقاماتو دوی دومره وهلي، ځپلي، چور کړي، فراري کړي او وژلي؛ چې ممکنه نه ده دوی تر ډېره وخت په پخواني حال راشي او بيا توليدي او سرويسي چارې په ډاډمن زړه دومره ډېرې او پراخې کړي چې هم

دننی اړتیاوې پوره کړي او هم له باندنیو سره سیالي وکړي.

د قیمتی نورې ناوړه اغېزې

د بحث مرکزي ټکي ته چې بیا مخ واړول شي، و بـه ویـل شي چـې دغـې بـې سـارې قیمتـی تـر ملکـي مامورینـو؛ پـه کراتـو زیـات متقاعدیـن، کونـډې او بـې سرپرستې ښځې او پـه خـاص ډول هغـه پراخـه ډلـه زهیـر کـړي چـې د وزګارو پـه نامـه خلاصـه کېدلـی شي او پـه ښـارونو او پـه تېـره پـه کابـل کـې غونـډ شـوي دي. د دوی بـد حـال لـه دې نـه اټـکل کېدلـی شي چـې دوی د وظیفـې د نـه لرلـو پـه وجـه د عایـد کومـه منظمـه منبـع نـه لـري او ډېـری یـې عسـکر شـوي دي. د وزګارتیـا د رفـع کولـو لپـاره پـه عمـل کـې د حکومـت غـټ پروګـرام لـه اتلس کلنـی څخـه تـر ځلوېښـت کلنـی پـورې عسـکري خدمـت تـه د افغانانـو جلبـول دي. خـو سره لـه دې چـې حکومـت عسـکرو تـه ښـه معـاش ورکـوي، بیـا هـم د دوی ډېـر شـمېر دغـه خدمـت تـه نـه حاضرېـږي. دوی یـا د بانـدې هجـرت تـه ځـي یـا یـې پـه اطرافـو کـې د عسـکر ګرېـزو لیکـي پیـاوړې کـړي دي. یـو شـمېر نـور یـې د خـاد جاسوسـان شـوي دي. نـور یـې پـه هوټلونـو او داسـې نـورو ځایونـو کـې کار کـوي. معیوبـان او ناروغـان یـې ګدایـي کـوي او د وروسـتیو شـمېر اوس تـر هـر بـل وخـت نـه ډېـر ښـکاري، پـه دې چـې اوس د ښـار پـه څنـډو کـې ډېـر ګدایـان لـه شـخصي کورونـو نـه هـم خیـرات غـواړي. پـه حکومتـي مرسـتون کـې یـو شـمېر دغسـې کسـان پـه تېـره معیوبـان ټـول شـوي او هلتـه ورتـه کسـبونه هـم ښـدل کېـږي. د تجمـع هغـه ځایونـه چـې پخـوا بـه ورځنـي اجـوره ګان او غریبـکاران هلتـه هـر سـبایي لېـدل کېـدل او لـه هغـو ځایونـو څخـه بـه د کار لپـاره بېـول کېـدل، اوس لـه دغسـې کارګـرو څخـه پـوره خـالي دي. هـم پـه خپلـه د دوی پـه شـمېر کـې کمـی راغلـی او هـم د شـخصي کارونـو پـه تېـره د ساختماني کارونـو د لـړوالي پـه نتیجـه کـې د هغـو لپـاره تقاضـا نـږدې صفـر شـوې ده. سره لـه دې همـه پـه جامعـه کـې او پـه خـاص ډول پـه ښـارونو او پـه ډېـره ځانګـړې توګـه د کابـل پـه ښـار کـې د وزګارو شـمېر پـوره محسـوس دی. پـه داسـې حـال کـې چـې پـه هغـه ډلـه خلکـو کـې چـې ښـه عایـدات لـري، د پیسـو د لاس تـه راوړلـو لپـاره لـه هـرې ممکنـې ناجایـزې لارې نـه پـه پراخـه توګـه اسـتفاده کـوي. لکـه چـې دمخـه یـې یادونـه وشـوه، هېڅـوک دې پـه دې فکـر نـه کـوي چـې ددغـه ملـک وزګار

جامعې او سیستم وهلي بې شتو انسانان به د مرګ په انتظار لاس تر زنې ناست وي او له غلا، کیسه بری، مرده ګاوی، فحاشی، جاسوسی او داسې نورو غیر مجاز او غیر اخلاقي کارونو نه به ډېره کوي او د رسېدلو انسانانو په څېر به دوی د اخلاقي، مذهبي او مدني ارزښتونو په رڼا کې د ملایکو په شان ژوند کوي. په دغو وزګارو کې دغسې کسبونه رواج لري، لکه یو شمېر دغسې کسبونه چې د ټولنې د لوړو او ښکته طبقو په غړیو کې رواج لري. تعجب په دې کې دی چې جامعه دغو بېچاره ګانو ته چې د خپل قوت لایموت لپاره جرمونه کوي، درنې جزاوې ورکوي، خو هغه نور چې د جامعې یعنې د ټولو په ضرر لایموت لپاره نه؛ بلکې د ژوند د ښه کولو او سپما لپاره جرمونه کوي او د لاسته راوړل شویو شتمنیو له یوې جزئي برخې څخه ما او تا او نورو ته غوړ غوړ ناري ورکوي او واک لرونکو ته رشوتونه منې او په یوه او بله نامه ورسره مرستې کوي، د دوهمی مارو په څېر ساتل کېږي او ورته لا هم موقع ورکول کېږي چې له لوړو دولتي مقامونو څخه جامعه لا هم متضرره کړي. زمونږ د ټولنې دغه حقیقت څرګندوي چې د عصري کېدو او ورسره د بې ساري ګرانی او جنګ او نا مصئونیت او انارشی په اوسنیو شرایطو کې اجتماعي ارزښتونه، اجتماعي وجدان او د فروید په قول سوپر ایګو (super-ego) د ځاني تمایل (ego) په مقابل کې اوس تر هر بل وخت نه زیات ناتوان شوي او مونږ د ډاروین د تنازع للبقا حیواني او وحشي پولې ته نږدې شوي یو.

(فاعتبرو یا اولی الابصار)

د ښځو حال

دغه مفهوم به هلته لا څرګند شي چې له انتظار سره سم د ګرانی په اوسنیو شرایطو کې د وطن د ښځو په موجود حال باندې هم نظر واچول شي. هر څوک پوهېږي چې ښځې د جامعې نیمایي برخه جوړوي، نو د ښځو موضوع په هرې جامعې کې بنسټیزه بلل کېږي. د سلیم عقل او منطق له مخې دوی باید له نارینه وو سره په هر لحاظ برابرې وي؛ خو په واقعیت کې نه پخوا دغسې وو او نه اوس دغسې ده. که څه هم په تېرو سلو کلونو کې ښځو په تېره په صناعتي شویو هېوادونو کې ډېر حقوق تر لاسه کړي او له

نارینه وو سره د ښځو د برابرتیا میلان د همدغې پېړۍ په بهیر کې تر هر بل وخت نه ډېر څرګند دی، خو دا چې ښځې او نارینه به یو وخت د ژوند په عملي ډګر کې په هر څه کې سره برابر وي، په دې باب د نظر څرګندول اوس پخوا له وخته دي. د انسان په تاریخ کې تر اوسه په اجتماعي لحاظ د ښځو او نارینه وو تر مینځ توپیر په څرګند ډول موجود و، لکه چې په خپله د نارینه و تر مینځ هم اجتماعي نابرابري وه. د ژوندانه په ټولو اړخونو کې له نارینه وو سره د ښځو برابري او په همدې ډول د دوی ټولو تر مینځ هر اړخیزه برابري اوس یو انساني ایډیال دی چې ګوندي انسان یوه ورځ دغسې لوړ مدني پوړ ته هسک شي.

الف – عنعني حال

په افغانستان کې تر دې نږدې وختو پورې د کار د وېش د عنعنې له مخې په عمومي ډول ښځې د کور او نارینه د کور د باندې انسانان وو. له کور نه بهر چارې به ټولې د نارینه وو په لاس وې او د کور دننی چارې به لږ و ډېر په ګډه د ښځو او نارینه وو امتیاز و. ښځو به دغه پرېکړې عملي کولې او په ورځنیو چارو لکه پخلي کولو، کالي مینځلو، جارو کولو، اولادونو زېږونو د هغه په روزلو او داسې نورو چارو بوختې وې. دوی په تېره په ښارونو کې او په هر حال د شتمنو ښځې به په عمومي ډول مخ پټې او په کورونو کلابندې وې. دغه بندیزونه په تېره په ځوانو ښځو او پېغلو چې «جنس لطیف» به ورته ویل کېده، په دې سخت وو چې دوی د بیګانه نارینه وو له سپکولو او ځورولو څخه په امن کې او په خپله د دوی تر وزرو لاندې ماموني وي. نارینه وو به خپلې ښځې د عزت، ننګ او ناموس بې جوړې قیمتي نښې او د خپل نسل د دوام وسیلې ګڼلې؛ نو ځکه نارینه وو نه یوازې په خپلو ښځو د خپل واک درانده لاسونه غځولي وو، بلکې د دوی شتمني، سره له دې چې د اسلامي شرع له مخې په خپله د ښځو وې، عملا نارینه وو خپلې کړې وې. نارینه وو د ماندینې په کولو په غرض په ښځو پیسې اخېستلې او ورکولې او په دې برخه کې یې دوی د متاعو سطح ته کوزې کړې وې. د ښځو له خوا انحراف نه زغمل کېده او نارینه د دې لپاره څار او تیار وو چې په حال کې خپلې ښځې وترټي، وځپي او ووژني. په نتیجه کې د نارینه وو لاس په ښځو ښه بر

او قوي و. د ښځو د حال دغه تصویر یو څه په ساده ډول بیان شو. په ښځو کې د سن په لحاظ د ژوند د طرز له مخې د بېلوبېلو قامونو د ځانګړو دودونو په سبب او د کورنیو د بېلوبېلو شغلونو له مخې اختلافات او ځانګړتیاوې وې، خو زمونږ د پېړۍ تر شروع پورې د ښځو عمومي حال همدغسې و[٢]. له هغه وروسته چې د عصري معارف له لارې نویو مفکورو او نویو ارزښتونو په جامعې کې ورو ورو ځای ومونډ او جامعه د خارجیانو په مخ تر هر بل وخت نه په پراخه اندازه پرانېستل شوه، د نورو بدلونونو تر څنګه د ښځو دغه عنعني محکوم حال هم مخ په اوښتو شو.

ب – ښځې او اماني اصلاحات

د ښځو د حال د اصلاح په باب پاچا امان الله خان د دغې پېړۍ په دریمه لسېزه کې لومړنی عملي او رسمي ګام واخېست. یو څو رسمي ښوونځي یې ور ته جوړ کړل، حتی یو شمېر نجونې یې د لوړو زده کړو لپاره ترکیې ته واستولې. مخ لوڅي یې په کې رواج کړه او په خپله پاچا او ملکې د ښځو د حال د سمون سره په عمل کې مینه وښودله. خو ده د خپلو نورو اصلاحي کارونو په باب په دې برخه کې هم تر بېخکي کارونو څخه زیاتې ننداري جوړې کړې او پارونې وکړې چې د هغو په نتیجه کې نارینه پاځېدل، دی یې له ملک نه وشاړه، اصلاحي پروګرامونه یې ور ته شنډ کړل او ښځې یې یو ځل بیا د پخوا په څېر په کورونو کې کلابندې او مخ پټې کړې. د افغان جهان تر ډېره مهاله پورې بیا پوره د نارینه وو شو.

ج – ښځې او ظاهر شاهي اصلاحات

د سر زوري امان الله خان تر تند او انقلابي چلند نه د افغان اجتماعي واقعیتونه په کراتو ټینګ او زورور ثابت شول او دغه واقعیت دېرش کاله وروسته د ښځو د مخ لوڅۍ او ځواک په دوهم پړاو کې مخلوع پاچا ظاهرخان او صدراعظم داؤد خان له خوا درک شو او رعایت یې وشو. په دې پړاو کې د ښځو مخ لوڅي چې د ښځو د معارف په نسبي تعمیم سره لار ورته ښه هواره شوې وه، بې له نارو او ننداروه نه (په کندهار کې د یوې ناوړې پېښې نه غیر چې لږ و ډېر ٦٠ تنه انسانان په کې تلف شول) په عمومي ډول په بري

سره عملي شو. نارينه وو مخ لوڅي ښځې په اروپايي جامو کې په روغتونو، ښوونځيو او حتی په دفترونوکې د نرسانو، ډاکترانو، ښوونکو او دفتريانو په حيث ومنلې. دغه مخ لوڅي او ځواک ورو ورو د مشروطه شاهۍ په نسبي دموکراسۍ کې وده وکړه او بېخ يې ونيو او ريښې يې وځغلولې. د هغه په سيوري کې ښاريان څه چې اطرافيان هم په خپله خوښه حاضر شول په خپلو لرې اطرافي کليو او باندېو کې د خپلو لوڼو لپاره د ښوونځيو په جوړولو او په عمومي ډول معارف ته د اعانو او ځمکو ورکولو د کار په کولو کې په ټول هېواد کې ونډه واخلي. دغه نهضت په ټول ملک کې خپور شو او خلکو په عمل کې ثابته کړه چې که عصري معارف د ښځو لپاره هم په ښه سلوک يعنې د دوی د عنعنې او دود و دستور سره سم عملي شي، دوی يې ملاتړي دي. د ښځو انقلاب بېخ وموند او پراخ شو او د هغه په برکت يو شمېر ښځې وزيرانې او د پارلمان انتخابي غړې شوې او تعليم موندلو ښځو په دې ډول له نارينه وو سره يو ځای د وطن په ابادۍ کې په اساسي ډول د يو څو ناوړو پېښو باوجود برخه واخيسته او د ښځو په هسکېدو سره د ټولنې عنعني بڼه د تل لپاره واوښته.

د- د ښځو حال د غوايي له کودتا نه وروسته

د ثور له کودتا نه وروسته په تېره په اوسنيو سختو شرايطو کې د ښځو په دغه انقلابي ځواک کې داسې تور غټ ټکي ښکاره شول چې افغان ولس يې يو ځل بيا د ننداره وال امان الله خان د دورې په شان سخت پارولي دي. د ښځو نهضت به چې اوس يې بېخ ښه ټينګ او پراخ دی ممکن په ځای پاتې وي، خو باندنۍ بڼه به يې په ډېر قوي احتمال واوړي.

د مشروطه پاچايۍ د دموکراسۍ په شرايطو کې چې سياسي ګوندونو د «جريانونو» په نامه وده وکړه، يو شمېر نجونې هم د هغوی غړې شوې، خو هغه کوم تنظيم چې اناهيتا راتب زاد د خلق دموکراتيک ګوند تر وزرو لاندې د ښځو دموکراتيک سازمان به نامه مينځ ته راوست؛ د تنظيم، ترکيب او غړيتوب په لحاظ تر نورو ډېر ښکاره شو. هر څوک پوهېدل چې دوی روس پالي کمونيستانې دي؛ خو څنګه چې دوی محدودې کابلۍ يا کابلۍ شوې ښځې وې او څنګه چې هر څوک يا نږدې هر څوک په دې فکر و چې

ممکنه نه ده په افغانستان کې کمونیستان، هغه هم پرچمي کمونیستان د حکومت واکمن وګرځي، د یو څو عصري نجونو په مخونو او کالیو باندې د تېزاب له اچولو نه غیر نو نو چا له ښځو سره غرض و نه کړ، خو د کمونیزم ضد روحیه یو خصوصاً د مشروطه پاچایۍ په وروستیو کالونو کې په ټول ملک کې یو ځل بیا ژوندۍ او ډینامیکه شوه او د بدنامې کودتا په راتلو سره د دواړو متخاصمو خواوو تر مینځ مخالفت تر آخري حده پورې شدید شو. رسمي ګوند تر کودتا، مخصوصاً د روسانو تر تېري وروسته یعنې څه وخت چې د روس په زور یې خپلې چپي مفکورې ښکاره کړې، د هغو په تطبیق او د حکومت په استقرار کې یې د ښځو د سازمان له غړیو نه په پراخه توګه ډول ډول سیاسي او پروپاګندي کارونه واخېستل او هغوی ټولې یې نه یوازې د خپل حکومت؛ بلکې د روس د سیاست څرګندې او ننداره ییزې آلې وګرځولې، لکه څنګه چې تنکي او خام ځوانان او ځوانانې یې په خپلې ایډیالوژۍ کې تنظیم کړلې. د ښځو سازمان نور نو د پخوا په شان یوازې اجتماعي او تربیتي سازمان نه و، بلکې په څرګند ډول په یوه سیاسي سازمان بدل شو. په دې برخه کې حکومت دومره مخ ته لاړ چې د خپلو مسلمانو مخالفینو او لویدیځو هېوادونو په ضد په رسمي ترتیب شویو خیاباني مظاهرو کې یې دغه نجونې مخکښې وګرځولې تر څو په هغو سره احساسات وپاروي. یوازې دا نه وو، حکومت د خپلو ګوندي نجونو په وسیله د الحاد او نورې کمونیستي مفکورې په ښوونځیو، حزبي سازمانونو، د سواد د زده کړې په کورسونو او داسې نورو کې برالا خپرولې. په هغه محافلو کې چې په وزارت خانو او نورو ادارو او سازمانونو کې یې د هنري ډلو په نامه تنظیم کړي وو؛ نجونې یې د خپل ملاتړ د زیاتولو په منظور په هغو کې داخلې کړې. لږ تر لږه په ګوندي حلقو کې یې ځوانان او ځوانانې د یو ځای کېدو لپاره په آزاد ډول وهڅولې، لکه څنګه چې دغه کار اول په شوروي اتحاد کې د اکتوبر تر انقلاب وروسته په پراخه پیمانه شوی و او تر ۱۹۳۷ پورې یې دوام وکړ. سربېره پر دې د کابل حکومت له دې نه عاجز شو چې افغانۍ ښځې د روسي سرتېرو له تجاوز نه محفوظې کړي. په کابل کې ډېر میندې او پلرونه د خپلو نجونو او حتی نارینه د خپلو ښځو په باب اندېښمن شول او ډېرو یې هغوی تر سخت دسپلین لاندې ونیولې. په داسې حال

کې چې د پرچمي نجونو او حتی مېړوښو ښځو او روسي مشاورینو د یو ځای کېدو په باب رنګ رنګ پارونکې آوازې په پرلپسې ډول تر غوږو رسېدلې او د جلال آباد یو شمېر ګوندي بلاربې پېغلې په روغتونونو کې جراحي شوې. په دې باب د لیکلو لپاره ډېر څه شته، خو دلته دومره بس ښکاري. ګوندیانو به د دغسې آوازو په رد کې استدلال کاوه چې افغانان هم په شوروي اتحاد کې له روسي نجونو سره تر دې ډېر ښه وختونه تېروي. دلته په واقع کې د دوو متضادو کلتوري ارزښتونو ټکر وو او بېچاره ښاري پرچمیان سخت وغولېدل. روسي ښځې، مېړوښې دي که پېغلې، سستې دي او په دوی کې دا کومه بد اخلاقي نه ده، یا لږ تر لږه ټولنه نه پاروي. روسان د افغانانو د ډېر اوږده تاریخ په پرتله په خپل لنډ تاریخ کې همدغسې وو. د دوی عظیم اکثریت تر ۱۸٦۱ پورې قانوني سرفان یا نیمه مریان وو او د سرفانو ښځې او لونې د اشرافو (بویارو) د پالنګ تیارې او بې بازخواسته ملګرې وې. په تېرو دوو جهاني جنګونو کې په میلیونونو روسي پېغلې بې میرو پاتې شوې او په میلیونونو پېغلې یې بې مېړو پاتې شوې. روسان د ناموس په مفهوم نه پوهېږي، خو په افغانستان کې عمومي ذهنیت نه یوازې په اطرف کې، بلکې په ښارونوکې هم د نارینه وو او ښځو غیر قانوني یو ځای کېدل، هغه هم له ملحدو او متجاوزو روسانو سره هېڅ نه مني او نارینه د ناموس په سر د قربانۍ تر آخري سرحده پاروي. د ناموس په باب د افغانانو دغه ذهنیت د دوی د ډېر اوږد تاریخ او د سترو دینونو اخلاقي میراث دی چې په دغه هېواد کې تېر شوي دي. د ناموس په باب ښاري پرچمي یا په دقیق ډول اناهیتایي – کارملي ارزښتونه له افغاني ارزښتونو څخه سوا او بېګانه دي. په هغه څه چې افغانان سر ورکوي، دوی ته ارزان او حتی بې ارزښته دي. دا د روسانو لنډپاري او سرزوري ده چې د دغو پرچمیانو خیال په ټولو افغانانو کوي او هڅه کوي چې خپل کلتوري ارزښتونه په افغانانو باندې ومني.

په ښځو باندې د قیمتۍ او جنګ ناوړه اغېزې

د ښځو ځواک د غوایي له کودتا څخه راهیسې نه یوازې د عامه خلکو په نظر کې سپک شوی، بلکې د جنګ او قیمتۍ په سبب په نورو اړخونو کې ډېر زیانمن شوی هم دی. د جنګ د اوږدېدو او د حکومتي عمالو په

تېره د نظامي منصبدارانو په وژل کېدو سره په زرګونو ښځې کونډې شوې او اولادونه یې بې پلاره یعنې بې سرپرسته او بې ګټندوی پاتې شوي دي. حکومت د وژل شویو منصبدارانو کورنیو ته د هغوی پوره معاش او کوپون ورکوي او یتیمان یې په دولتي وړکتونو او پالنځیو کې تر کمونیستي روزنې لاندې هم نیولي دي او د جنګ یو شمېر کونډې یې په خصوصي او دولتي تصدي ګانو، کارخانو او دفترونو کې مقررې کړې هم دي. ځینو ته یې حتی دولتي اپارتمانونه هم ورکړي دي او ښځینه کارګرو او کارمنو ته یې د ولادت په دوره کې یو څه امتیازات هم ورکړي دي. که د ښځینه ښوونکو ډېروالی چې د نارینه ښوونکو د لږوالي په سبب مینځ ته راغلی، پرې علاوه شي، و به ویل شي چې اوس تر هر بل وخت نه زیات د ښار په ښځینه کارګرو او کارمنو کې څرګند ډېروالی لیدل کېږي. خو په مقابل کې باید په نظر کې ونیول شي چې کونډتون ډول ډول مصیبتونه له ځان سره مل لري چې په هغو کې د اخلاقي فساد او یتیمانو ډېروالی ښخي دردوونکي اجتماعي مرضونه دي. بله دا چې حکومت نه یوازې د غیر ګوندي کونډو او یتیمانو لپاره، بلکې د خپلو ګوندي او نظامي کونډو او یتیمانو لپاره هم، هغه هم د قیمتي په دغو سختو سختو شرایو کې د ژوند وسایل برابرولی نه شي او د هغو لپاره چې یې تر څه حده برابر کړي، کفایت نه کوي. په دغو جنجالونو باندې چې د بې وزلو بندیانو د ښځو او اعدامي بندیانو د کونډو او د هغو د کورنیو ستونزو په تېره د فاحشو جنجالونو علاوه شي، ویل کېدلی شي چې هغومره کړاوونه او مصیبتونه چې د غوایي له کودتا څخه وروسته د ښځو په برخه شوي دي، په هېڅ وخت کې د افغانستان ښځو ته متوجه نه وو. په کابل کې دا یو برالا او هر چاته څرګند پټ راز دی چې اوس د فاحشو او دلالانو شمېر زیات دی.

په یو روایت سره د ١٣٦٢ کال په میزان کې د کابل د ښار د فاحشو شمېر ٧٠٠ او د بل روایت له مخې اوس ٦٧٠٠٠ تنو ته جګ شوی دی. وروستی شمېرنه به سمه نه وي، لکه چې دغسې شمېرنې په دې ملک کې په عمومي ډول سمې نه دي، خو د فاحشو د شمېر په زیاتوالي کې هېڅ شک نشته. د تعجب وړ خبره دا ده چې د پرچمي حکومت په دوره کې د کابل په لاهوري دروازې کې د بېلو بېلو روایتونو له مخې د فاحشو په خېر تنکي هلکان هم د ځان خرڅولو لپاره دلالان او تنظیم لري. دا سمه ده

چې فاحشې به په زيات شمېر له نورو ښارونو مثلا د مزار له ترکمن آباد، د کندهار له توپخانې، د لشکرګاه له کارته لګان او د ګرشک له سياه ټانک څخه چې د فاحشو خاص ځايونه وو او هم د هرات له ښار نه د مجاهدينو د فشار په سبب کابل ته راغلي وي او د هغو په شمېر کې به يې زياتوالی راوستی وي، خو په دې کې شک نشته چې په خپله په دغه ښار کې د جنګ شرايطو د کونډو، فاحشو، بې سرپرسته، بې ګټندويو او بې وزلو ښځو په شمېر کې ځرګند زياتوالی راوستی دی. اوس چې په ښار کې ژوند ګران شوی، د دغسې ښځو په شمېر کې هم زياتوالی راغلی، چې په خپله د ژوند کولو او يا د خپلو بې وزلو اولادونو د تامينولو په غرض په داسې حال کې چې نوري مزدوری ورته نه پيدا کېږي، د عرضه کولو يوازينی شته يعنې خپل ځانونه د خپلو خريدارانو غېږو ته د پيسو په بدل کې سپاري او په کورونو، سرايونو، اپارتمانونو او ارايشګاوو او داسې نورو ځايونو کې په پټه فحاشي کوي. ويل کېږي چې د خير خانې په پنجصد فاميلي نومې پروژه کې چې د وژل شويو ګونډي منصبدارانو او کارمنو د فاميلو د هستوګنې لپاره نوې جوړه شوې ده، د فاحشو نوی بازار په ښايسته لوړه سويه چالان دی. د فاحشو سره د خاد له لارې د حکومت يوازنی مرسته دا ده چې د هغو يو شمېر يې د پيسو په مقابل کې جاسوسانې کړي، لکه چې ډېر ټکسي والا يې د جاسوسی لپاره ګومارلي دي.

دریم فصل

د هیواد د کشالې په باب بحثونه

مقدمه:

اوس ددې وخت را رسیدلی چې د هیواد په ډیرو غټو موضوعاتو باندې یو عمومي نظر واچول شي او بحث پرې وشي.

هیواد د غوايي تر کودتا پورې د خپل اقتصادي انکشاف په بهیر کې په بیړه او مخ په وړاندې روان وو. عمومي حال یې د قناعت وړ وو، که څه هم چې نیمگرتیاوې یې ډیرې وې او د نړۍ د ډیرو هیوادونو په قطار کې راته او مخصوصاً په سیاسي ډگر کې نارضایتونه عام وو.

د کرنې پخوانی وضعه:- د کرنې په برخه کې د مځکو د اصلاحاتو پروگرام بې له دې چې اجتماعي کړکېچ پیدا کړي، بیخ نیوه او د مترقي مالیاتو پروگرام داسې سنجول شوی و چې لویو فعالو او متشبثو مځکوالو د زراعت په میکانیزې کولو باندې پیل کړی وو، ویل کیږي چې یوازې د هلمند په ناوه کې نیږدې دیارلس سوه زراعتي ټراکټرونه په کار اچول شوي وو. البته عاطل او نا نوښت گر مځکوال هم په شمېر کې کم نه وو. دوی د عنعنې له مخې بس د مځکو حاصلاتو ته د عنعنوي راوبطو له مخې سترگې نیولې وې . له دوی نه ډیرې دومره ډیر دمالیاتو ترفشار لاندې تللې وو چې مجبور وو خپلې مځکې د مالیاتو په بدل کې حکومت ته پرېږدي. واړه مځکه وال او اجاره گر، په تېره هغوی چې ښارونو، لویو کلیو او لویو لارو ته نیږدي پراته وو د اصلاح شویو تخمونو او کیمیاوي سرې په برکت چې تازه یې په پراخه پیمانه رواج

مونډلـې وو مـخ پـه غوړېـدو او شـتمن کېـدو وو. د دغـسي مځکـو خاصـلات، پـه تېـره د هغـو مځکـو خاصـلات چـې لويـو لارو تـه نـږدې پرتـې وې، تـر پخـوا ځـو ځلـه ډېـر شـوې او ورسره د مځکـو بيـه هـم لـوړه تللـې وه. پـه داسـې مځکـو کـې د ښـارونو د اړتيـاوو لپـرې کولـو پـه خاطـر مخصوصـاً تـرکاري بـاب (ګلپـي، پيـاز، کچالـو، رومـي بانجـان او داسي نـور) مـروج شـوي وو چـې پـه قيـر شـويو سـړکونو بانـدې پـه ډېـر لـږ وخـت کـې آن لېـرې لېـرې ښـارونو تـه وړل کېـدل. پـه همـدې ډول د باغونـو جوړولـو، مخصوصـاً د مڼـو د باغونـو جوړولـو هڅـه د مشـهور ډاکټـر عبدالوکيـل پـه نوښـت او هڅونـې سره، پـه کابـل زميـن کـې ښـه قـوي شـوی وو، د کرنـې د وضعـي پـه محصـوص او ځرګنـد ښـه والي سره کلي ښـارونو تـه ډېـر نـږدې شـوي او ورپـورې تـړل شـوي وو؛ او ټـول ملـک د يـوه تـړلي اقتصـاد واحـد شـکل ځـان تـه غـوره کـړی وو.

د صناعت پخوانی حال:

پـه صناعتـي برخـه کـې هـم حـال لـږ و ډېـر همدعـسي وو. خصـوصي متشـبثين د لګښـتي مالونـو د توليـد د پـاره د حکومـت لـه کرډيـټ نـه، بحرمنـد وو؛ او يـو لـږ نـورو امتيـازات هـم ور پـه برخـه شـوي وو چـې پـه هغـوی کـې پـه ځـو لومړيـو کالونـو کـې لـه ماليـاتـو ورکولـو نـه معـافي يـې ډېـر مهـم وو.

لـه دې املـه د لګښـتي اموالـو د توليـد کارخانـې يـې مـخ پـه انکشـاف او زياتېـدو وې. واړه خصـوصي ورکشـافونه ډېـر شـوي وو اوپـه نويـو قيـر شـويو لارو او سـړکونو کـې شـخصي موټـري ترانسـپوټ دومـره ډېـر او فعـال شـوی وو چـې دمالونـو، انسـانانو او فکرونـو انتقـال د ښـه امنيـت پـه رڼـا کـې شـپه او ورځ پـه بېـړه چـالان وو او د وطـن ډېـرې لـرې سيمې لکـه بدخشـان، نـور نـو لېـرې او ګوښـه نـه وې.

داخلـي او بانـدني ټوريسـتان ورتـه پـه ډېـر شـمېر تلـل او لـه دې سره جوښـت ټوريسـتي صناعـت ښـه وده کـړې وه او شـخصي هوټلونـه او انتيـک بـې شـمېره ډولسـالونه دوکانونـه نـه يـوازې پـه ښـارونو کـې، بلکـې پـه لريـو اطـرافي سيمو کـې، لکـه بليـان هـم د مرخېـو پـه شـان ډېرشـوي وو. پـه دغـو سـاحو کـې پـه خلکـو کـې داسـې ډيناميـزم او تحـرک ليـدل کيـده ، چـې بـل هېـڅ وخـت ليـدل شـوی نـه وو. لـه دې حـال سره عنعنـوي سـيميزو او قامـي ځانګړتيـاوو او

حصاصیتونو خپل قوت له لاسه ورکړی ، او په ځای یې یا د هغو دپاسه ملي او افغاني روحیه خوربده، او ټینګېده. په افغانستان کې د انکشاف او ابادی یو نوی دور شروع شوی وو، سره له دې چې دولتي پرمختیایي پروګرامونه چې په اوه کلن انکشافي پلان کې تنظیم شوي وو، چندان موفق نه وو ، او د انکشافي بودجې یوه برخه له یوه کال نه بل کال ته پاتې کېده، او د بې کفایته او نا نوښت ګرو حکومتي لوړو کدرونو د رشوت او اختلاص په وجه د دولتي پروژو د انکشاف اندازه لوړه نه تلله. سره له دې هم عمومي اقتصادي وضع هم بده نه وه. نرخونه د عایداتو په تناسب پوره د زغم وړ وو. دیوه ډالر بیعه تر ۳۷ افغانیو هم ښکته شوي وه او حکومت ۴۵۰ میلیونه ډالر او ۲۵ ټنه طلا زخیره خوندي لرل. د سوداګرۍ د مجموعي فعالیت او حجم اندازه له دې نه ښه څرګندیدلی شي چې یوازي د کابل ګمرک ورځني عایدات د ۳۶ او ۴۰ میلیونو افغانیو ترمنځ ښکته پورته کیدل، په داسې حال کې چې دغه رقم تر کودتا نه په روستیو کالونو کې د شپږمیلیونو شاو خوا ته ټیټ شو.

د بدترۍ په لور انقلابي بدلون:

د غوایي کودتا په راتلو سره د ټول هیواد چارې په انقلابي ډول خرابي شوې چې اوسنی حال یې په لنډ ډول په مخنکیو پاڼو کې بیان شو. دلته به دا اضافه شي چې د هیواد له پنځلس میلیونو وګړو نه چې په ۱۳۵۸ ه ش کې شیمرل شوی وو تر پنځو میلیونو نه زیات یا له دريو تنو نه یو تن یې مهاجر شوی دی. ممکن تر یو میلیون پورې په جنګونو کې تر اوسه وژل شوي وي په غالب ګومان چې د غوی له کودتا نه تر اوسه پورې تر ځلوېښت زرو نه زیات بندي افغانان اعدام شوې وي. هغه جزاګانې چې تورنو بندیانو ته د اعتراف د ترلاسه کولو په مقصد ورکړای شوي، تر اخیري سرحد یعنې په فزیکي لحاظ د بندي ښځي په فرج کې د سري هګۍ او د نارینه بندي په مقعد کې د فانتا د بوتل ننه ایستل هم پکې شامل وو. په کومو سیمو کې محصوصا په ښارونو باندي چې د حکومت لاس بر وو د هیڅ چا مال، سر، کور او حتا د خلکو ناموس هم مسوّن نه وو. د بیان او نور راز فردي ازادي چې د انساني حقوقو ، او په واقع کې د انساني ژوند بنسټ شمیرل کیږي که څه په دغه وطن کې د لنډې مشروطه شاهي دورې نه پرته، هیڅ

وخت خوندي نه وو، په دغو تېرو کالونو کې په چنګيزي شدت او وحدت سره خورا منظم او ځارپه زور زياتي متکي ګوند او د خاد او اکسا او کام له لوري پرلپسې ډول ځپل کيده. په ډېره ببېره هڅه کيده چې د هر راز سياسي او اجتماعي چارو په باب تصميم نيول، د ګوند دواړه ډلګي په لاس کې انحصار وي هر راز فردي يا ډليز کلامي او عملي مخالفت د هر چا له خوا او هري ناحيي څخه چې به وو، نه زغمل کيده دا ټول کارونه په ظاهر کې د انقلاب او خواريکښو خلکوته د خدمت په نامه خوپه واقع کې د شوروي ډوله يو ګونديز او مرکزي الاصل مطلق ټوټا ليټرين سيستم د ټينګولو په مقصد کيده چې هغه په سر کې به ده خلک ديمکرټيک ګوند د شوروي د ستر قوت په مرستي واکمن وي او د ټولنې د پاره به په انقلابي ډول د تګ لوری ټاکي خو دغه مقصد دپاره د حکومت ټول کوښښونه او د هغه ټول عمده سياستونه، بې له کوم استثنا څخه، د مځکو د اصلاحات د پروګرام په شمول د ناکامي په ببلو ببلو درجو سره محکوم شول . لکه څنګه چې په تېرو پاڼو کې لنډه شرحه وشوه په شوروي کې د ګرباچف او په کابل کې د نجيب الله په هسک کيدو سره حکومت له ناکامي ورځي په شا روان شو په پاتي پاڼو کې د دغو ټکو په باب او د نارامیو په علتونو بحث کيږي.

سياسي بې ثباتي :

د دې ټولو نارميو او بدمرغيو اصلي سرچينه د جامعي سياسي بې ثباتي ده، دغه بې ثباتي د څه کم نيمي پيړی ارامی نه وروسته په ۹۷۳ م کې پيل شوه. په دغه کال کې په دولتي قدرت مين سردارمحمد داود لخوا د نظامي کودتا له غيري قانوني لنډې مګر لنډ پاري لارې نه د مشروطه پاچايي او قانوني حکومت په ړنګولو سره قدرت ته د رسيدو اصلي سرمشق کيښودل شو؛ او دغه ماډل تراوسه څو ځله په ببلو ببلو بڼو تکرار شوی دی. په پخوا وختو کې د قدرت مينان اس سواره قومي غټان او خانداني کسان وو؛ خو له هغه وخته چې نظامي دايمي پوځ ښه قوي او منظم او موټوريزي شوی نظامي صاحب منصبان د قدرت نيولو شوقيان او جاطلبان وګرځېدل.

په لنډ پاری سره د واک ګټلو مرض هر چېرې شته، خو په افغانانو خصوصاً پښتنو کې بې حده قوي دی. دلته د دولتي قدرت دلاري سمدلاسه

او په زيات مقدار اجتماعي عزت او شتمني دواړه ترلاسه کېدلای شي، او څنګه چې د دولت ساحه ښه پراخه او برخلاف د کارمېندلو او ژوند کولو د پاره د خصوصي سکتور ساحه تنګه وه او څنګه چې په افغانانو کې قومي او د تربوري رقابتونه ډېر شديد وي، سياسي لوبې او حکومتي قدرت د دوی د پاره خاص انجذاب لري نو ځکه د محمد داود خان ماډل په عصري صاحبمنصبانو او د سياسي ګوندونو په لويانو کې د قدرت نيولو حوصونه، حرصونه او نيمي پټې او نيمي برالا مبارزي او دسيسي او په هر حال غير قانوني کړنې چالانې او سختې کړي، خو تر اوسه پورې د عنعنوي ټولنې په دغسې سياسي سترې او ژورې خلا کې نه کوم يو کس، نه کوم ډلګی، نه کومه ډله او نه کوم ګوند د عمومو له خوا نه منل شوي، او نه پخپله د دومره قوت خاوند ګرځيدلی چې ځان په ټول ولس ومني. خاليګا هماعسي په ځای پاتې ده او د قدرت ادعا لرونکې لړ نه دي او څنګه چې په ټون يا ناکامه کېدل د ځان او پيروانو د مال او سره په قيمت تمامېږي د قدرت مبارزي اوس حيواني او د ملت او ټولو د پاره خطرناکه بڼه غوره کړي ده. داسې ښکارې چې لکه ټولو فيصله کړې وي چې په فزيکي ډول سره د ناکامو رقيبانو له منځه وړل هعسي جايز وي، لکه څنګه چې په ځنګلي داړونکو ځناورو کې رواج لري.

په دغه لړ کې د ملت عصري انقلابيون په عمل کې تر عنعنوي جا او مقام طلبانو د خپل ټول عمر ډېرو نېږدې ملګرو په نابودولو کې تر ټولو دمخه تللي دي له نېکه مرغه په دې وخت کې داسې نښې نښانې ځرګندې شوي، چې ښې پخوانی پاچا محمد ظاهر خان به يوازينی شخص وي چې ممکن دغه سياسي خلا چې عصري انقلابيونو منځ ته راوستي ده، بېرته ډکه کړي. په دغه حال يا په کوم بل ورته حال کې به موږ له ډېرو درندو تاوانونو او ترخو تجربونه وروسته د سليم عقل او د نورو ولسونو لخوا د پېړيو پېړيو تجربه شوی ډېر عام اصل قبول کړی وي چې ملي قدرت ته د رسېدلو انساني او مدني لار يوازي قانوني او د ولس د خوښی او رضا لاره ده او دا نورې لارې سملاسي او ناخاپي انقلابي ګري هسي تېر ايستونکې او خطرناکې دي او بايد دتل دپاره په غوڅه توګه مردودې وګڼلی شي.

بهرنی مداخلې اوسیاسي بې ثباتي:

د باندنیو لاس وهنو هم د افغانستان په سیاسي بې ثباتی کې رول لوبولی او د دې مخه یې نیولې چې ملي حکومتونه د خپل ملک د خاصو شرایطو په رڼا کې وده وکړي.

دلته مطلب هغه مداخلې دي ، چې شوروي اتحاد له ۱۹۵۵ م نه را هیسي بېلو بېلو بڼو کړی دي ۱۹۵۵م کال هغه کال وو چې کابل ته د بولکانین خوروچف د سفر په دوره کې د شوروي حکومت د لومړي ځل د پاره د سلو میلیونو ډالرو یوه غټه قرضه افغانستان ته ورکړه او د پاکستان په مقابل کې د افغانستان لویان د پښتونستان د کشالې په سر وهڅول شول. ورپسي په تېره د افغانستان او شوروي ترمنځ د کلتوري تړون په کېدو سره په افغانستان کې د کمونیزم د خپرېدو لمنه پراخه شوه ، او وروسته د شوروي لویانو ، د محمد داودخان او پرچمي لویانو ترمنځ پوره روغ نیتي او یو راز اتحاد منځ ته راغی او شوروی د پرچمي لویانو له لارې نه یوازې د کمونیزم په خپرلو شروع وکړه؛ بلکي په ډېرو حساسو وختو کې یې مداخلې هم وکړي. دلته د نېږدې تېرو سیاسي پېښو لنډ بیان لازمي ښکاري.

په کابل کې د کمونیزم د څپې په خورېدو سره د مقابلې څپې هم څرګندې شوې او وغوړېدلې. د دغو څپو لومړنی وړې حلقې د شرعیاتو د پوهنځي استادانو په تېره د اظهر پوهنتون تعلیم یافته ګانو لخوا جوړې شوې؛ خو دا ټول تراوسه بس تبلیغي او تلقیني وو لرې لیدونکې صبغت الله مجددي، د هغه وخت د حبیبی دلېسي د دنیاتو استاد او اوس د افغانستان د ملي نجات د جبهې امیر شاید ترنورو د مخه په منظم ډول مګر انفرادي توګه د کمونیزم په ضد په تبلیغ او تلقین لاس پورې کړی وي لکه چې د ده دیوه تازه چاپ شوي بیوګرافیک اثر (سالارمجاهدین) نه پوره څرګندېږي. کمونیستانو د ده تبلیغات د خپل تحریک د پاره خطر وباله او د هغه په ضد یې په دسیسو پیل وکړ، لکه چې کمونیستان تل همدغسې کوي.

په کال ۱۳۳۸-۱۹۶۰ م کې چې کوم لوړ رتبه شوروي هیئت کابل ته راغلی وو ، د ده (مجددي صاحب) په ضد یې دغسې دسیسه سازه کړه چې ګواکي ده په خپل کور کې له ښارنه د پل ارتن نه. د شوروي مېلمنو د تېریدو په وخت کې د یوه بم دېښودلوتجویز نیوه. د دغې تجویز شوې توطیې خبر،

چې ګواکې د ده د ورور رحمت الله مجددي له خوا پرچمي سلمان لایق ته ورکړشوی، د امیراکبر خیبر او ببرک کارمل له لارې شخص محمد داود خان ته ورسول شو. سردار محمد داودخان چې د مجددي له کورنۍ سره مخالف وو، او هغه عصریت او دخپلو سیاستونو مخالفه بلله په دغه پلمه د ده دنیولو امر وکړ او دی د محمد داودخان د صدارت په پاتې ټوله دوره کې د دهمزنګ د زندان په سختو شرایطو کې بندي وساتل شو.

د دغې توطیې د ډېرو مهمو نتایجو په جمله کې یوه دا شوه چې دغه پرچمي لویان محمد داود خان او روسانو دواړو ته تر پخوا زیات اعتبار وړ وګرځېدل، او دوی د دیکتاتور محمد داودخان د صدارت په دورې کې د خپلې ډلې د جوړولو د پاره نیمه براعلا کوښښونه وکړل او قوي او منظم شول.

د مشروطه شاهي په لومړی سر کې چې صدراعظم ډاکټرمحمد یوسف غوښتل په افغانستان کې د شوروي او کمونیزم پیداشوي نفوذ د مشروطه شاهۍ په دیموکراسۍ سره له منځه یوسې د خلق پرچم ډله د لومړي ځل د پاره میدان ته ووته او د حکومت په ضد یې ترټولو زیاتي هلې ځلې وکړې تر څو د عقرب دریم پېښه وشوه او حکومت له منځه ولاړ.

ډاکټر محمد یوسف د یوه ډېر ذکي فعال دیموکرات صداراعظم په توګه د دې استعداد لاره چې د دیموکراسي په اصولو سره د یوه قوي ملي حکومت تاداو کېږدي اونوی راپورته شوي د مسکو په لار روان چپیان بې اثره کړي؛ خو برخلاف د ده او د صدراعظم میوندوال له لنډي دورې نه وروسته د نا نوښت ګر او نا فعال اعتمادي د صدرات په اوږدې دورې کې چې جریانونو یا ګوندونو ښه وده وکړه او شوروي او چین دواړو خپل ځانله ایډیالوژیکي او ګوندي اثار په دري او پښتو کې په کابل کې د لومړي ځل د پاره په پرېمانه خپاره کړل او په نتیجه کې د نورو ګوندونو تر څنګه د خلق دیموکراتیک ګوند تادواو کېښودل شو.

محمد موسَی شفیق د خپل صدارت په دوره کې چې غوښتل یې افغانستان له ایران، پاکستان، عربي هیوادونو او غرب سره نېږدې کړي او د ننې چپي ګوندونو په اجتماعي اصلاحات او د ښي اړخ ګوندونو په مرستې سره وځپي له سیاست نه په قانوني توګه ګوښه کړل شوی، خو په دولتي واک مین پخواني صدراعظم محمد داود دچپیانو په ډېرې فعالي همکاری

سره کودتـا وکـړه او پـه هغـې سره يـې د ملـي او قانـوني حکومـت او ديموکـراسي تـاداو وران کـړ او چپـي ګوندونـه يـې لـه حتمـي حلاکـت نـه وژغـورل. يـوازي دانـه وو، محمـد داود خـان د مسـکو پـه پلـه روان چپيانـو يعنـي پرچميانـو تـه پـه اردو او حکومـت کـې ډېـر مقامونـه ورکـړل او پيـاوړي يـې کـړل؛ خـو څـه وخـت چـې هغـه تـه هـم ثابتـه شـوه چـې شـوروي پـه افغانسـتان کـې خپـل خـاص سياسي مقصدونـه تعقيبـوي او پرچميـان يـوازي د شـوروي وفـادار سړيان دي، فيصلـه وکـړه چـې د خپـل سـلاف موسـى شـفيق پـه شـان د افغانسـتان اړيکـې لـه مسلمانو ګاونډيـو او عـربي او غـربي هيوادونـو سره نـږدې او ټينـګ کـړي، او لـه شـوروي څخـه يـې لېـري وسـاتي؛ خـو پـه دې وخـت کـې د خلـق ديموکراتيـک ګونـد دومـره پيـاوړی شـوی وو چـې د خلـق، نـه پرچـم جنـاح يـې د حفيـظ اللـه اميـن پـه قومانـده د محمـد داود پنځـه کلـن جمهـوري رژيـم د نظاميانـو لـه لارې لـه منځـه يـوړ. لـه هغـه وروسـته بـې شـمېره روسـان د «مشـاورينو» پـه نامـه پـه داسـې حـال کـې چـې د افغانسـتان – شـوروي سرحـد پـه عمـل کـې لـه منځـه تللـی وو پـه هيـواد کـې ننوتـل لـه نـوي «دوسـت» حکومـت سره يـې د شـوروي ډولـه ټوټاليټريـن دولـت پـه رغونـې کـې پـه پراخـه پېمانـه فعالـه برخـه د ځـان کـړه. ورسره د شـورويانو مداخلـې او د هغـو لـه خـوا د خپلـو خاصـو هدفونـو تعقبـدل دومـره ډېـر شـول چـې حتـا حفيـظ اللـه اميـن تـه هـم هغـه د منلـو وړ نـه وو. اميـن پـه دې فکـر عمـل کاوه چـې د دولـت پـه رغونـې او د هيـواد پـه ابـادی کـې بـه واک د ده، او مرسـتي د شـوروي وي؛ خـو د شـوروي بريژينيفـي حکومـت د پـاره دا د زغملونـه وو او وروسـته لـه دې چـې د نورمحمـد ترکـي لـه لارې د اميـن پـه نابودولـو کـې نـاکام شـو، براعلايـې پـه پوځـي بريـد سره پـه ډېـري بـې رحمـی سره اميـن او د هغـه حکومـت لـه مينځـه يـوړ او پـه ځـای يـې خپـل ازمويـل شـوی انټرنيشنليسـت کمونيسـت، يعنـي مسـکوته پـوره تابـع کمونيسـت بـبرک کارمـل کښـېنوه او دهغـه پـه نامـه يـې د خپلـو مشـاورينو لـه لارې د دولـت پـه رغونـې او د حکومـت پـه کولـو پيـل وکـړ چـې نتيجـه يـې اوس هغـه ده چـې پـه دغـو پاڼـو کـې بيـان شـوه . لـه دغـه لنډ بيـان نـه جوتېـږي چـې دغـه دولـت چـې د شـوروي لـه خـوا منـځ تـه راغلـی پـه خپلـه د افغـان د اجتماعـي او سياسي شرايطـو پـه بنـا او د ولـس پـه خوښـه او اجـماع نـدی منځتـه راغلـي. د بېګانـه زور ځرګنـد تحميـل دی چـې افغانانـو تـه د منلـو وړ نـدی اوس پخپلـه روسـان او پرچميـان پـه

خپلې تېروتنې پوه شوي او هڅه کوي چې د دولت ځينې اړخونه واړوي. د جوزا په ګوندي پلينوم کې يې فيصله وکړه چې د ائتلافي حکومت د جوړېدو په صورت کې دوی حاضر دي د افغانستان د ديموکراتيک جمهوريت نوم د افغانستان جمهوريت کړي په هر حال له دغسي حکومت سره ان له هماغه پيل نه د افغانانو مخالفت حتمي وو چې نتيجه يې پرلپسې ژوره بې ثباتي او بد امنيتي شوي ده. بله دا چې روسانو لومړی د خلقي جناح په ځپلو او د پرچمي جناح په هسکولو او دا دی اوس د ننه په پرچمي جناح کې د کارمل د ډلګې په ګوښه کولو او د نجيب الله په هسکولو سره يو بل درز هم اچولی چې دغه حال هم په خپل وار تاثير په سياسي بې ثباتی کې وارد کړی دی.

متضادي اډيالوژيګانې او سياسي بې ثباتي:

د وطن اوسنی حاده نارامي د مختلفو متضادو فکرونو د ټکر نتيجه ده چې په تېرو دريو لسيزو کې يې خاص اوشديد شکل غوره کړی دی. د همدغې مودې په بهير کې تعليم يافته منځنی طبقي ښه بېخ نيولی وو. د کابل پوهنتون او پولي تخنيک ځوانان او ځوانانې په زيات شمېر په جامعې او دولت کې د ننه شوي او دې سره جوخت د باندنيو هيوادونو نه تعليم يافته افغانان هم په ډېر شمېر ستانه شوي دي چې په هغو کې له سوشيليستي هيوادونو څخه را ستانه شوي افغانان په تېره په نظامي ډګر کې پوره د اهميت وړ دي او دغه شمېر په تېرو نهو کالونو کې په خاص ډول ډېرشوي دی اوس ممکن د دوی مجموعي شمېر په هغو افغانان زياتی وکړي چې له عربي اولويديځو هيوادونو وطن ته ستانه شوي دي. د دغي نوي هسکې شوې تعليم يافته ډلي ستر اهميت په دې کې دی چې دوی د وطن د سياست عنعنوي بنه پوره اړولي ده. پخوا دسياست د ميدان مخکښان خانداني غړي، نظاميان، قومي لويان، مځکوال او کله کله ورښانيون او د متوسط تعليم يافته قشر نه لږ کسان وو. له هغي ورځي څخه چې عصري ګوندونه په پټه يا برالا جوړ شوي، تعليم يافته پکې په خورا ډېر شمېر ننوتلي دي، عصري ګوندونه په واقع کې همدوی جوړ کړی او د دوی په لاس کې دي. البته دوی له اره نورو طبقوته منسوب دي، خو دوی په خپله د تعليم، عايداتو، ذوق، فکر او سلوک او مسلک په لحاظ له هغو نه بېل او حتا له هغو سره مخالف واقع

شوي دي. دغسي مثالونه په دغو ځوانانو کې ښځي ډېر ليدل شوي چې دوی به اره لوی يا متوسط مځکوال وي، خو په عمل او واقعيت کې به له مځکوالی طبقي سره سخت مخالفت کوي، يا به دوي په اصل کې د پانګه ورو طبقي ته منسوب وي، خو په عمل کې به له هغي سره مخالفت د هغوي سياسي ژوند تشکيلوي او ځان به لږ تر لږه په ځرګندونو کې د کارګرو او بزګرو او په مجموع کې د خواريکښو ګټندوی معرفي کوي. معکوسا د دغسې بزګرو حتا کارګرو اوشمېر ښځي ډېر دي چې له دغه حکومت سره مخالفت او حتا وسلوال مخالفت کوي، سره له دې چې حکومت ځان د هغوي د ګټو مدافع او حتا د هغو حکومت بولي. دا فکر چې د يوي طبقي غړي په ارومرو د هماغي طبقي پلويان وي. دلته په عمل کې ناسم ثابت شوي او واقعيت دا ده چې فرد د خپل ژوند په بهير کې د څه ډول ايډيالوژی خاوند ګرځي او حتا د يوې کورنۍ غړي دشخصيت فکر، روابطو او روزنې له مخې په بېلو او حتا متضادو ايډيالوژيو ګروحبړي او که دغسې افراد د سياست په ډګر کې ننوزي، په مخالفو او متضادو ګوندونو کې غړي شوي دي. حتا داسي کېسي هم اوريدل شوي چې د کودتا نه وروسته تاوی ځوانو ګوندیانو په خپلو پلارونو او مشر ورونو هم چې دنوي نظام مخالف وو، جاسوسي کړي او هغوی بيا له منځه وړل شوي دي.

عنعنوي پيوستون چې پخوا د افغان کورنيو خاصه وه اوس په ډېرو کورنيو، مخصوصاً په عصري کورنيو کې له منځه تللې او عصري ايډيالوژيکي تشنجات پکې ننوتلي دي. په بل عبارت د جامعي اصلي واحد يعني کورنۍ ښوريدلي او جامعه ورسره نا رامه شوي ده. دغه نارامي په سياسي ډګر کې مخصوصاً ډېره شديده شوې او د هغو ستر علت ده چې فکرونو نفوذ دی چې په تېرو دېرشو کالونو کې يې په افغاني ټولني کې کړی، او په دې ډول يې د جامعي له عنعنوي ارزښتونو سره چې اسلامي او افغاني دي، په ډېر تونډ او توپاني ډول ټکر کړی دی چې دلته د ټکر د سترو ټکو سپړودل ضروري بريښي.

ماتېریالیزم، د ټکر یو عمده ټکی

د ټکر یو مرکزي ټکی دا دی چې چپي فکرونه او په خاص ډول ماکسیزن لیننزم په ماتېریالیزم یا مادي نظر او فلسفې بنا دی. دغه نظر دین د انسان لپاره مخدر او تریاک ګڼي، په داسې حال کې چې د اسلام اساسي بنسټ په یوازیني لوی څښتن یعني الله (ج) باندې اعتقاد لرل او د دیني نورو فرایضو اجرا کول دي چې هغه انسان متکامل او اخلاقي کوي. په دې ډول د کمونیزم او اسلام تر مینځ ایډیالوژیکي تضاد اساسي او بېخکي دی. دا اوږد بحث غواړي؛ دلته یوازې دومره ویل بس ښکاري چې تر کودتا نه وروسته د خلقیانو په واکمنۍ کوښښ کېده، لکه څنګه چې یې یادونه وشوه، اسلام لږ تر لږه په رسمي ډګر کې پټون او بې تاثیره وي، خو دغه کوښښ پوره ناکام شو. له هغه وروسته د پرچمیانو په دوره کې معکوساً په نهایت ننداه ییز ډول د اسلام لپاره توجه وشوه، سره له دې هم څنګه چې اسلام اساساً دین او دولت دی، یعني د دیني مناسکو او الله (ج) باندې د اعتقاد لرلو تر څنګه د اسلامي ټولنې سیاسي اړخ یعني دولت هم باید د اسلامي اصولو له مخې تنظیم شوي وي او څنګه چې کمونیزم هم د دولت تنظیمول د خپلو اصولو په مطابق غواړي، د دوی تر مینځ رښتیني پخلاینه اصلاً ممکنه نه ده او په افغانستان کې به دغه ټکرونه او نارامي ګانې تر هغو وي، تر څو د افغانستان په ټولنه یعني دین او دولت د پخوا په څېر د مسلمانانو په خوښه وي. په افغانستان کې به دغه ټکرونه له دې امله هم ډېر شدید وي چې کمونیزم له خارج نه د پرچمي زور پروني را وارده شوې بېګانه متاع ده او د افغاني ټولنې له هېڅ اړخ سره سر نه لګوي او د آزادۍ په حال کې به خپله خلک هغه ردوي، لکه چې د دغه حقیقت په پېژندلو سره په خپله کمونیستانو هم د خپل قدرت په حال کې، په داسې حال کې چې د شوروي غوندې یو ستر قدرت یې په ټوله معنی تر شا ولاړ دی، د اسلام په مقابل کې په شاتګ شروع کړې ده. په عین حال کې د افغانستان رښتیني مسلمانان او د هغو په نماینده ګۍ د سترو ګوندونو مجاهد مشران د اسلام داسې وارثان دي چې د اسلام په لار کې جهاد هغه هم په داسې وخت کې اسلامي رنسانس په قدرت کې دی او افغانستان د اسلامي جهان د څوارلسو پېړیو یو فعال او مبتکر جز دی، خپله دیني او ځنډ نه منونکې غوښه فریضه بولي.

انټرنیشنلیزم، د ټکر بل عمده ټکی

د ټکر بل عمده ټکی دا دی چې کمونیزم په انټرنیشنلیزم بنا دی. انټرنیشنلیزم د بین المللي نظر یا فلسفي معنی ورکوي؛ خو له دې ترکیبي کلیمې نه د کمونیستانو مراد دا دی چې دوی د دوی په الفاظو په «علمي کمونیزم» عقیده لري. دوی د خپلې عقیدې له مخې باید د خپل ملک شتمني او قدرت د سوشیلیزم او کارګرو په ګټه ولګوي، توپیر نه کوي چې سوشلیزم او کارګر د دوی په ملک کې وي، یا د دوی له خپل ملک نه د باندې د نړۍ په بل ګوټ کې وي. د دوی په عقیده کارګران ځانله کوم خاص ملک نه لري او د نړۍ کارګران د خپل اجتماعي دریځ له مخې سره طبیعي متحدان دي او ګټې یې د خپل ملک د نورو طبقاتو له ګټو نه غیر او له هغو سره په تضاد کې دي. په بل عبارت کمونیستانو ته د «د ورونو ملکونو» کارګران په تېره د هغوی مخکښان یعنې کمونیستان د خپل ملک تر خپلو نورو خلکو غوره او بهتر دي. دا چې د افغانستان کمونیستانو په زرګونه، بلکې په میلیونونو خپل وطنوالان او له هغې جملې نه په زرګونو رسېدلي فني او عملي کدرونه د «بورژواګانو»، «مرتجعانو» او «نشنلستانو» او «ضد انقلابیونو» په نامه له خپل پلرني مل نه هجرت ته اړ کړل او د عملي، اداري او فني کدرونو مقاومونه یې د « دوست شوروي ورونو» ماهرانو ته ورکړل، د کوم تصادف له مخې نه، بلکې د دوی په فکر د کارګري انټرنیشنلیزم یوه حتمي برخه ده. سربېره پر دې انټرنیشنلیزم د خلق دیموکراتیک ګوندلویانو لپاره په عمل کې دا شوې چې دوی د خپل ګوند له تاسیس نه د «ورور» شوروي حکومت او ګوند په دستور فعالیت وکړي او د خپل واکمن کېدو، مخصوصاً د پرچمیانو په هسکېدو سره د خپل ملک سرحدات د هغوی په مخ په عمل کې خلاص پرېږدي او «مشاورانو» ته یې د دولت په رغونې کې واک ورکړي او خپل دولت د شوروي ماډل یا سرمشق له مخې تنظیم کړي او ملي اقتصاد په شوروي اقتصاد پوري وتړي او په یوه جمله په وطن کې د واقعاً بې حسابه قراردادونو له مخې په شوروي او نورو سوشلستي هېوادونو پورې مربوط کړي او دا مجاز وبولي چې سرحدي ولایتونه له ګاونډیو شوروي جمهوریتونو سره یې د مرکز له لارې نبغ په نبغه هر اړخیز روابط ټینګ کړي چې دا ټول د کارګري انټرنیشنلیزم له مخې کېږي. دوی دا هم په انټرنیشنلیستي کمک

کې حسابوي چې تر يو لکو نه زيات شوروي عسکر دننه په وطن کې په جنگي عملياتو کې افغانان وژني او د لزوم په وخت کې نظامي الوتکې له دننه شوروي هډو نه الوزي او په افغانستان کې عمليات کوي. په افغانستان کې ټول جنگي عمليات د شوروي مشاورينو په خوښه او فکر کېږي، دوی دعملياتو نقشه، وخت او ځای په خپله ټاکي او حکومتي لوری بس ور سوقوي.

په هغه ملک کې چې حقايق دغسې وي، لکه څنگه چې په افغانستان کې بې له کوم شک نه همدغسې دي، د «افغانستان آزاده و مستقل و سربلند» او غير «منسلک» او «دارای حاکميت ملي» نارې چې پرچمي مشرانو سر کړي، د ناولو او ورانو خولو هسې خوشې تشې نارې سورې دي. په هغسې ملک لکه افغانستان کې چې کارگران د نفوسو يوه ببخي وړه او د عملي ژوندانه په ډگر کې واقعاً نا مؤثره برخه تشکيلوي، کارگري انټرنيشنليزم به څه مفهوم ولرلی شي؟ او که دغسې انټرنيشنليزم حقيقي کېدلی هم وشي، لکه څنگه چې پرچمي گونديان پرې په کلکه معتقد دي؛ نو دوی ولې تر اوسه په سلگونوکرته ويلي وي چې افغانستان په «فيوډالي» او «ماقبل فيوډالي» يعنې د دوی په اصطلاح د «لومړني کميون» په مرحلې کې واقع دی؟ د افغانستان له اجتماعي، اقتصادي حالاتو او هم له هغه څرگند عکس العمل نه چې په ميليونو ژونديو، فعالو او حساسو افغانانو د غوايي له کودتا نه را په دې خوا په خپله خوښه او په عمدي ډول د کابل د حکومت د سوشلستي ډوله پروگرامونو په مقابل کې د عمل او ژوند په ميدان کې ښودلی، پوره څرگنده ده چې «فيوډاليزم» او «انټرنيشنليزم» مفهومونه د سرو لښکرو په شان له باندې نه را وارد شوي او نامربوط مفاهيم دي؛ خو د دغو ټکو په باب نور بحث دا ليکنه له اصلي موضوع نه لرې کوي. له دې امله بحث د ټکر يو بل ستر ټکي ته اړول کېږي.

يو گوندي طرز، د ټکر بل ټکی

د ټکر بل عمده ټکی د حکومت د يوه گوندي سيستم د شکل زېږنده دی. د غوايي تر کودتا وروسته نورمحمد تره کي څرگنده کړه چې مونږ انقلاب کړی او مونږ په خپله حکومت کوو. د گوند لويانو په دې ډول په

دغې غلطې ګڼنې عمل وکړ چې ګواکې خلکو دوی ته قیومیت او د هر څه واک وکړی دی. په دې ډول په یو ځل نور ګوندونه او حتی ولسي او وړ افراد او کدرونه چې په دولتي کارونو کې یې تجربې لرلې او د هغو لپاره له حکومت نه د باندې مناسب شلغونه نه وو، له حکومت کولو نه محروم کړل شول. په دې حساب په لومړیو کې یو شمېر تعلیم یافته لوړ رتبه ماموران او متخصصان له مرکز نه ولایاتو ته په ښکته رتبو تبدیل شول او رسمي ګوند چې دومره لوی ګوند نه و، په دې پیل وکړ چې هم حکومتي لوړ سیاسي مقاومونه او هم د ملکي سرویس لوړ ماموریتونه چې معمولاً له بې طرفو او فني کدرونو څخه جوړ او دایمي وي، له خپلو غړیو نه ډک کړي. یوازې د چپي وړو تنظیمونو لکه د ساما مشر مجید کلکاني، او د «ستم ملي» مشر طاهر بدخشي او د دوی ځینو وړو ملګرو ته غیر سیاسي نامهم پوستونه ورکړل شول، خو دوی هم زر یا وځپل شول، یا یې په خپله فرار وکړ او یا پټ شول. له نورو ګوندونو سره په حکومت کولو کې نه یوازې ائتلاف رد شو، بلکې د هغو په ځپلو پیل وشو؛ سره له دې چې ګوندیانو د حکومت په کولو کې تجربه نه لرله او په دې پسې هم نه وو، چې جامعه واړوي او یو نوی دولت په کې له سره پیل او روغ کړي او په دې ډول وړو کسانو او متخصصانو ته یې اړه لرله. پروني محرومان سم له لاسه د دولتي په خپل سر واک په خمار مست شول او د ګوند زورور اړخ یعنې خلقي اړخ پرچمیان تر فشار لاندې ونیول، سره له دې چې د کودتا په سر کې حکومتي مقاومونه د دواړو تر مینځ برابر ویشل شوي وو او تر هغه د مخه دواړو سره اتحاد کړی و.

پر چمي لویان په بېرونیو افغاني پوستونو باندې وګومارل شول، یعنې د عملي سیاست له میدان څخه و ایستل شول او ډېر نور غړي یې د ننه په وطن کې بندیان او لاندې شول او د ګوند خلقي جناح حکومتي واک یوازې د ځان کړ. ډېره موده نه وه تېره شوې چې په خپله په خلقي جناح کې هم درز راغی او د ګوند مؤسس نورمحمد تره کی چې د «شرق نابغه» بلل کېده، له مینځه یوړل شو او د هغه په له مینځه وړلو سره د هغه غټه ډله هم وځپل شوه. له هغه وروسته یوازې د ګوند امیني جناح چې زیاتره یې له پښتنو نه جوړه وه، د نیشنلستانو کمونیستانو په حیث د شوروي مشاورانو او متخصصانو په مرسته د ټول ملک نظامي او ملکي چارې ځان ته انحصار

کړي. دا ټول او ډېر نور په شلو میاشتو کې وشول، چې بریژنیفي حکومت د سیاسي بې ثباتۍ په دغه جدي بحران کې فیصله وکړه چې په خپله گوند د انټرنیشنلیستي جناح یعنې د پرچم له لارې په افغانستان کې حاکمیت وکړي. په برالا نظامي یرغل سره یې د گوند امیني حاکمه ډله د حکومت له مقام نه نسکوره کړه او پر ځای یې پرچمي ډله حاکمه کړه. پرچمیانو په ظاهر کې د ځپل شویو تره کي خېلو او وروسته د ستمیانو او د یو شو غیر مهمو غیر گوندي پخوانیو بیوروکراتانو په همکارۍ، خو په واقع کې د خاد له لارې د شوروي مشاورینو په دستور په حکومت کولو پیل وکړ او د سیاسي اصولو په نامه یې موقتي اساي قانون ویوست، خو په عمل کې یې د هغه ټول هغه مواد چې د حکومت په برابر کې د افرادو په گټه وو، تر پښو لاندې کړل. پرچمي حکومت د شوروي غونډې ستر قدرت ته په نېغې اتکا سره د مخالفو گوندونو بقایاوې، په تېره وړې ماوستي ډلې، لا هم وځپلې او له دولت څخه یې د «نامطلوبو» عناصرو تصفیه چې خلقیانو پخوا شروع کړې وه، او په هغو کې د دموکراسي او ملي فکرونو غیر گوندي اشخاص شامل وو، بشه عمومي کړه او د کمال خد ته یې ورسوله. خو په شوروي کې د گرباچف په هسکېدو سره د کابل پرچمي حکومت د ۱۳۶۴ کال په سر کې د پخلاینې په نامه ننداره یې جرگې جوړې کړې او په حکومت کې یې یو شمېر غیر گوندي پخواني بیوروکراتان شامل کړل او حتی له مخالفو گوندونو سره یې د نه منل کېدلوائتلاف نارې هم سر کړې. بل کال د نجیب الله په واکمن کېدو سره د ملي پخلاینې او ائتلاف پروگرام د گوند او حکومت رسمي سیاست وگرځېد. په حکومت او په تېره په انقلابي شورا کې پخوانیو ډېرو بیوروکراتانو ته مقامونه ورکړل شول. د دولت د بیا جوړونې تر نامه لاندې رسمي گوند د جوزا د میاشتې په پلینوم کې حتی ومنله چې د ائتلاف په صورت کې به د افغانستان دیموکراتیک جمهوریت ته د «دیموکراتیک» کلیمه حذف شي او هم به څو گوندي سېستم مینځ ته راشي.

په عین حال کې وعده ورکړل شوه چې ټاکل شوی کمیسیون به ژر د اساسي قانون طرحه د نظر غوښتلو لپاره وړاندې کړي. د دولت او حکومتي سیستم په باب دغه کار لا روان دی. له دغه لنډ سکېچ او د هېواد د سیاسي حال نه څرگنده ده چې یو گوندي سیستم رسمي گوند له مخالفو گوندونو

او په واقع کې له ټول ولس سره په متضاد قطب کې اچولی چې د هغه نتیجه جنګ او پرلپسې نارامې شوې او بله دا چې په خپله رسمي ګوند یې هم ټوټه ټوټه کړی او د هغه تر مینځ یې ژور تشنج دایمي کړی دی. دا ټول ثابتوي چې په افغانانو باندې د یوه ګوندي سیستم تحمیلول یو غیر طبیعي او حتی ناشونی کار دی.

ټوټالیټیریزم، د ټکر بل عمده ټکی

د ټکر بل لوی ټکی د دولت د ټوټالیټرین سیستم زېږنده دی. له ټوټالیټرین سیستم نه مراد هغه سیستم دی چې په هغه سره کوښښ کېږي حکومت کل اختیار او حاوی او عالمي وي، یعنې د ژوندانه ټولې چارې اقتصادي، اجتماعي، سیاسي، کلتوري په خپله اجرا کړي او د هغه لپاره افراد استخدام کړي. دا له یو ګوندي طرزه ځخه نه بېلېدونکی او په واقع کې د هغه متمم او مکمل دی. کمونیستان او فاشستان دواړه په یو ګوندي او ټوټالیټرین سیستم ټینګار کوي او د کمونیستانو په فکر کې د اقتصاد سوشلستي کول، یعنې دولتي کول او په دقیق ډول د یوازې رسمي ګوند تر کنټرول او واک لاندې راوستل یو نه اوړېدونکی بنیادي اصل دی، ځرکنده ده چې د دغه اصل عملي کېدل دولت له حد نه ډېر پیاوړي کول او د سیاسي قدرت متمرکز کول ایجابوي چې په هغه بیا په جامعه کې نارامي او تشنج حتمي او شدید کوي، مخصوصاً په هغه صورت لکه په افغانستان کې چې هغه په وچ زور او د عمومو په مخالفت سره عملي کېږي. په افغانستان کې د غوایي تر کودتا نه رومبی هم دولت پیاوړی و او ډېرې دولتي تصدي ګانې یې لرلې. خو له کودتا ځخه وروسته کوښښ وشو چې د یو راز دولتي کاپیټلیزم یا سوشلیزم اصول عملي شي، یا لږ تر لږه دولت په انقلابي ډول پیاوړی شي. له دې امله د حکومت لویانو له کودتا نه وروسته برخلاف د دې چې د کودتا په دوهمه ورځ یې شخصي او خصوصي ملکیت په خپلو شعارونو کې مصئون بللی و، نارې سر کړې چې افغانستان په یو ځل د تاریخ دوه پړاوونه ووهل او ځمکه د هغه چا ده چې کار پرې کوي. حکومت یو ځو خصوصي مطبعې چې په وطن کې چالانې وې، سم له لاسه دولي وګرځولې، بانکود او صناعتي موسسې خو لا دمخه یا پوره یا نیمه دولتي شوې وې.

یوازې وارداتي او صادراتي شرکتونه یا خصوصي یا مختلط یعنې خصوصي او حکومتي وو. په صناعت کې افغانستان د دولتي کاپټلیزم په حساب کې راته. د حکومت لویانو د دغه فکر له مخې چې د مال او شتمنۍ خاوندان د دې پوتانسیل یا بالقوه استعداد لري چې یوه ورځ به د حکومت په ضد اقدامات وکړي، عمل وکړ؛ نو یوه وړه پلمه بس وه چې د یوه شخص شتمني د دولت په نامه مصادره شي، خو په واقع کې هغه د ګوندیانو د استفادې شي. په ښارونو او ولایتونو او په ټول ملک کې شتمن کسان په یوه او بله نامه د «بسپنې» په ورکولو مجبور کړل شول. یوازې په کابل کې ممکن په سل ګونو پخوانیو شتمنو لوړ رتبه بیوروکراتانو، خانداني غړو او نورو خپلې ماڼۍ او د هغو لوکس محتویات پرېښودل او په خپله وتښتېدل. د ځان او مال مصئونیت له مینځه لاړ، ډېرو نورو خپلې شتمنۍ په ارزانه بیه خرڅې کړې او په خپله وتښتېدل. حکومت زر پښد او پیاوړی شو.

خو په زراعتي افغانستان کې ځمکه او د هغې مالکیت تر هرڅه مهم شمېرل کېده. ممکنه نه وه چې حکومت هغه هم له لاسه دولتي کړي. د جامعې د پېړیو پېړنیو دود، د ځمکو څنګه والی او موقعیت او اسلام د دې کار اغېزمن خنډونه نه وو، نو د ځمکو د دیموکراتیکو اصلاحاتو په نامه اقدام وشو.

د دغه پروګرام مرکزي ټکی له ځمکه والو نه په وچ زور د اضافي ځمکې اخیستل او بزګرو ته یې په وړیا ډول ورکول وو، بې له دې چې د ورکړل شویو ځمکو بیه تادیه شي. دغه فیصله اساساً د شوروي په ماډل وشوه. هلته لکه څنګه چې حکومت پنځوس کاله دمخه د لویو ځمکه والو یا کولاکانو په مقابل کې بې ځمکې یا لږ ځمکې بزګر پاڅولي او په وروستیو سره یې کولاکان ځپلي او له هغوی نه یې په لکونو وژلي وو. په افغانستان کې هم د حکومت لپاره د ځمکو د اصلاحاتو اساسي منظور دا شو چې په هغو سره بې ځمکې او لږ ځمکې بزګران خبل کړي او د ځمکه والو مقابل یې وګرځوي. په بل عبارت د ځمکې پروګرام په اصل کې سیاسي و، نه اصلاحي؛ نو ځکه حکومت په دغه کار کې د ناکام شو، سره له دې چې هرې بزګرې کورنۍ ته یې د شپږ جریبه ځمکه د «ځمکې د ویش سند» په نامه، نه ځمکې د مالکیت د شرعي قبالې له مخې ورکړه. په دې حساب ځمکه د بزګر قطعي

مالکیت نه شوه، څنګه چې دغسې بزګران باید د بزګرو په شورا کې تنظیم وای، معلومه وه چې حکومت له دغې لارې او هغو ته د کریدتونو، ماشین الاتو، تخم او کیمیاوي کود د ورکولو له لارې د شوروي اتحاد په څېر په مناسب وخت کې د ځمکو کوپراتیفي کول یعنې په ځمکو او بزګرو باندې د خپلې قبضې خپرول یعنې دولتي سوشیلیزم غوښته.

په عین حال کې د دولتي فارمونو په زیاتولو باندې هم پیل وشو چې هغه د شوروي سوخوز ته ورته وو. د دغو سکیمونو په پراخېدو او بریالي کېدو سره بیا نو په افغانستان کې د عنعنوي ازاد بزګر او ځمکه وال رول ختم وو چې د اجتماعي، اقتصادي جوړښت خاصه وه او د باندنیو یرغلګرو په مقابل کې د مقاومت ټینګ سپر ګڼل کېدل.

په هر حال د خلقي حکومت د ځمکو د اصلاحاتو پروګرام ناکام شو، پرچمي حکومت له خپل هسکېدو وروسته کوښښ وکړ د ځمکو د اصلاحاتو د نیمګړتیاوو چاره وکړي. اول یې یو لړ وړې سمونې وکړې، بیا یې د مالکیت نهایي حد له دېرشو جریبو ځمکې څخه سلو جریبو اعلی ځمکې ته ورساوه او څرګنده یې کړه چې مالکان د شرعي قانون له مخې وارثینو ته د ځمکې د انتقال حق لري. سربېره پر دې په دې تازه وختونو کې یې اعلان کړی چې د مهاجرینو د ستنېدو په صور کې به د هغوی ضبط شوي ملکیتونه بېرته ورکړل شي. دغسې ملکیتونه بېخي ډېر دي، چې د غوايي تر کودتا نه وروسته د هغوی د مالکانو په هجرت کولو سره ضبط شوي دي. د حکومت یو بل نوی اقدام دا دی چې په وطن کې یې د ملکیتونو خرڅول چې پخوا یې تر دې ناممکن ګرځولي وو، اوس یو څه اسان کړي دي او په عین حال کې، لکه چې دمخه یې یادونه وشوه، د دوی په اصطلاح پرونیو بورژواګانو او ننیو وطن پالو ملي تاجرانو لپاره یې یوه اندازه اسانتیاوې هم برابرې کړې دي. په دې ډول د حکومت لومړنی ټوټالیټیرین شکل تر ډېره حده مختصر او بدل شوی. یقین دی چې دغه بدلون اساساً د جنګ د فشار له امله د شوروي په هدایت شوی دی. هلته د جامعې د دیموکراتیزي کولو په لړ کې دولتي تصدي ګانو ته د پخوا په خلاف د آزاد تصمیم نیول، یعنې له مرکز نه د آزادېدو ډېر واک ورکړل شوی دی. سره له دې دا به سادګي وي چې فکر وشي د کابل حکومت د افرادو په مقابل کې په اساسي ډول تغییر

موندلی دی. خاد په خپل قوت او پراختیا سره په هر ځای کې شته، څارو او فعال دی. خو اوس تر نیولو نه زیات اوري او په اصطلاح ټول غوږ شوی دی. همدا اوس یې په لسګونو زره انسانان په زندانونو کې ساتلي او سختې او غیر انساني جزاوې ورکوي، سره له دې چې یونو فیصله کړې چې هېڅ حکومت نه د جنګ او نه د سولې په حال کې د دې حق لري چې افراد شکنجه کړي. خاد حتی تورنو ته د دې مجال نه ورکوي چې قانوني دفاع وکړي. یوازې رسمي ګوند په ټولو رسمي او غیر رسمي ادارو او د هستوګنو په سیمو کې د لومړنیو سازمانونو په لرلو سره خپلې وسپنیزې پنجې خښې کړي؛ سره له دې چې ګوندیان یې اوس له اولني غرور څخه لوېدلي دي او تر پخوا نه لږ د خاد لپاره د جاسوسي وظیفه ترسره کوي. ډله ییز مفاهماتي وسایل د حکومت په انحصار کې او د هغه تر مستقیم کنترول لاندې دي او دغه وسایل د پخوا په شان همدغسې یو اړخیزه، پروپاګندي او د رسمي واک په خدمت کې دي. په دې مینځ کې د افرادو لپاره په خصوصي مجلسونو او لیدنو کتنو کې انتقادي غږ پیدا پاتې دی. اوس هم د دغه جاري جنګ په باب چې د میلیونونو انسانانو لپاهر د مرګ او ژوند سوال دی، د نظر د ښرګندونې مجال نشته. اوس هم زمونږ د میلیونونو انسانانو دغه طبیعي حق یوه واړه ګوند او په ګوند کې یو څو پاسنیو غړیو او په دقیق ډول په مسکو کې د پولټبوریو یو څو غړو د ځان کړی دی. برالا انتقادي او ازاده غږېده اوس هم «تخریب» ګڼل کېږي او عاملین یې بې جزا نه پاتې دي کېږي. د پرچمي حکومت په اساسي اصولو کې د افرادو ذکر شوي حقوق ټول بې زوره بې اثره دي، نو ځکه بې مفهومه او مړه دي.

د مقاومت غورځنګ او سیاسي بې ثباتي

اوس چې بحث اصلي ټکي ته متوجه شي، وبه ویل شي چې د هېواد د سیاسي بې ثباتۍ عامل د مقاومت هغه غورځنګ دی چې لومړی د داخلي استبداد او بیا د باندني یرغل ګرو په مقابل کې ښودل شوی دی. د بحث موضوع مهمه ده او اوږد بیان غواړي. دلته یې یوازې یو لنډ سکېچ وړاندې کېږي.

د اسلامي عدالت د تحقق او له کمونیزم سره د مقابلې په غرض په

پاچايي لنډې ديموکراسۍ کې يو شو اسلامي تنظيمونه مينځ ته راغلل چې هغه وخت د «اخوانيانو» يا ورونو په نامه يادېدل او لويان يې د اسلامي نړۍ د ستر مرکز مصر د اوخوان المسلمين دلومړنيو مفکرينو او موسسينو لکه حسن البنا او د پاکستان دعلامه مولانا مودودي له افکارو نه متاثر وو. دغې ډلې په لومړي جمهوريت کې څه وخت چې کمونيستان دلومړي ځل لپاره په حکومت کې ننوتل او حکومت د مسکو په لور په چپه خوا کوږ شو، ډېرې فعالې شوې او په لغمان او بدخشان کې يې په ۱۹۵۷ کې په ناکام پاڅون پيل وکړ. د ثور د کودتا په نتيجه کې چې حکومت د کمونيستانو لاس ته ورغی، دغو اسلامي ګوندونو هم يو لړ ستر عمومي قيامونه وهڅول، خو هغه ټول په بې رحمۍ سره وځپل شول. په همدې دورې کې دوی په ولس کې په پوره ډول خپلې ريښې وغځولې او ځينې لرې اطرافي سيمې يې تر خپلې سلطې لاندې راوستلې. د روسانو د نظامي يرغل او د هغوی له خوا د پرچميانو په هسکولو سره څه وخت چې د ملي مقاومت غورځنګ يو نوی بعد پيدا کړ، د مقاومت تنظيمونه هم په شمېر کې زيات شول او هم يې جغرافيوي ساحه او هم ايډيالوژيکي ساحه ښه پراخه شوه. له رسمي ګوند او ستمي ډلو نه پرته نور ټول تنظيمونه ملي، اسلامي، قومي او داسې نور تر دغه نامه لاندې راځي؛ خو هر تنظيم ځانله او بېل دی او تر ټولو ستر او ډېرمؤثر يې چې د مقاومت د ملاتړ اصلي تير جوړوي، هغه دي چې دا اوس د اووه ګوني اتحاد په نامه يادېږي او د مخه يې يادونه وشوه.

د مقاومت د غورځنګ په باب د جهان لومړنۍ بې تفاوتي

د مقاومت ګوندونه د شوروي د تېري په وخت کې چې خپل فوځ يې افغانستان ته د جهان له نورو قدرتونو سره د مقابلې په غرض استولی و، نا آماده وو. دوی نه وسله لرله، نه ښه تنظيم او نه د شوروي په مقابل کې د کوم ستر هېواد ملاتړ. په دغه وخت کې لا ډېر تنظيمونه ميدان ته نه وو راغلي او د انجينير ګلبدين حکمتيار په مشرۍ د افغانستان اسلامي حزب او د استاد برهاندالدين رباني په مشرۍ د افغانستان اسلامي جمعيت د ميدان او جبهې د يادونې وړ يرغليز او ګذاريز ګوندونه وو. د سيمې سياسي ثبات هم په لړزه کې و. په پاکستان کې د پيپلزپارټۍ نه جوړ د ذوالفقارعلي بوټو

حکومت تازه د جنرال محمدضیاالحق له خوا نسکور شوی و او نوی حکومت لا په ځای نه و ټینگ شوی؛ په ایران کې د رضا شاه پهلوي پر ضد د آیت الله خمیني پلویانو دغه ملک په پرله پسې اله گولو سره په یو ژور سیاسي بحران کې غوټه کړی و. لویدیځ هېوادونه دامریکا په شمول له ویتنام نه د وتلو په وروستۍ فضا کې چې د شوروي د نظامي قدرت په مقابل کې یې خپل نظامي پروگرامونه نه لرل، دې ته تیار نه وو چې د افغانستان په سر د شوروي یرغل په مقابل کې ټینگ دریځ غوره کړي؛ لکه چې امریکې په ۱۹۶۱ کې د کیوبا او تر هغه دمخه په ۱۹۵۰ کې د کوریا په سر غوره کړی و. څنگه چې شوروي د افغانستان چم گاونډی و او څنگه چې د هغو کریدیتونو له امله چې شوروي افغانستان ته ورکړي وو؛ د لویدیځ په حکومتي، نظامي او دیپلوماتیکي حلقو کې دغه فکر ښه بېخ نیولی و چې افغانستان د شوروي په نفوذي ساحه کې پروت یو هېواد دی او اوس چې سرې لښکرې هلته استول شوي، د افغانانانو مقاومت به بس په یو څو میاشتو کې بېخي له مینځه یوړل شي او غوځ برى به په چټکۍ سره ترلاسه شي او له افغانستان نه به ژر د شوروي لاس لاندې ختیځې اروپا غوندې یو هېواد جوړوي او لکه چې پښتانه وایي: «نن دی که سبا دی توکل له ښېوې تللی دی.»

جمي کارتر د امریکې د وخت جمهور رئیس شاید تر هر بل واکمن نه زیات دغه فکر په هغې اعتراضیې مې ځرگند کړی وي چې ده په افغانستان باندې د شوروي له یرغل وروسته په هغه هېواد وکړه. ده وروسته له دې چې دغه یرغل یې په کلکو الفاظو وغانده، څرگنده کړه چې «که د پاکستان امنیت په خطر کې شي، امریکا به مداخله وکړي او د لزوم په صورت کې به نظامي مداخله وکړي.» د اعتراضیې ضمني معنی دا وه چې امریکا له شوروي سره د افغانستان په سر مقابله نه کوي، خو د پاکستان په سر یې کوي او افغانان پوه شه او شورویان.

د لویدیځ په دغې بې تفاوتۍ کې سره لږ تر لږه په افغانستان کې دغه فکر یو ځل بیا پیدا شو چې امریکا لکه څنگه چې د محمد داود خان د صدرات په لومړیو کلونو کې حتی د پیسو په مقابل کې هم افغانستان ته وسله ور نه کړه او په ډاگ یې پرېښود. دغه ملک یې مجبور کړ له شوروي څخه وسله په بیه واخلي. د دغسې فکر لپاره دلایل هم کم نه وو. ویل کېده

چې لویدیځه نړۍ او په خاص ډول امریکا له افغان او افغانستان سره اصلاً د دفاع وړ علایق نه لري. لویدیځ ملکونه په افغانستان کې پانګې نه لري چې اوس به هغه په خطر کې وي. په همدې ډول په دغه ملک کې نه عیسوي اوسیدونکي او نه د دوی د ملیتونو اقلیتونه ژوند کوي چې دوی د هغوی په غم کې وي. افغانستان د لږ نفوس او کم سویه ژوند په لرلو سره د دغو ملکونو لپاره د اهمیت وړ تجارتي مارکیټ هم نه دی. دا هم ویل کېده چې په دغه ملک کې غرب ته ورته آزادي او دموکراسي هم هېڅکله نه وه چې اوس یې دفاع وشي، او په هر حال غرب د امریکې په شمول اوس نو تجارتي ملکونه دي او هغه پخوانی ایډیال نه لري چې د آزادي او سلف ډیټرمینیشن د حق په سر له نورو ملکونو سره نظامي مقابله وکړي. په دې ټولو سربېره دا هم ویل کېده چې دغه ملک افغانستان د هستوي او ستراتیژیکي سلو په دوره کې اوس خپل عنعنوي اهمیت له لاسه ورکړي او وګړي یې نه شي کولی له کمونیزم سره چې شاته یې د شوروي غونډې یو ستر نظامي قدرت ولاړ دی، اصلاً مقابله وکړي. د دغو دلایلو له مخې ویل کېده چې لویدیځې نړۍ افغانستان بایللی او د شوروي تر نفوذ لاندې ملک یې ګڼلی دی. په ساده عبارت افغانستان د دغه فکر له مخې د لویدیځ لپاره په کمک نه ارزي او نه ورسره په موثر ډول کمک کولی شي.

د شوروي محاسبه د خپل یرغل په باب

بریژنیفي شوروي هم د سیمې د انکشافاتو په پام کې نیولو سره ځانله بیل حساب سنجولی و. حساب دا و چې افغانان له خلقي حکومت سره سخت مخالف شوي دي، (البته په دې کې هېڅ شک نه و) او که د شوروي حکومت په خپلې نظامي قوې سره دوی د دغه په خپل سري حکومت له استبداد نه وژغوري، دوی به احسانمن شي او دوی به د هغه د لاس لاندې پرچمي حکومت د ببرک کارمل په مشرۍ ومني. ویل کېږي چې کارمل هم خپلو بادارانو ته ډاډ ورکړی و چې نه یواې ګوندیان، بلکې د افغانستان روښان فکران او سیاسي شخصیتونه په ده غونډېږي او دی به د هغوی په همکارۍ سره د یو ایتلافي حکومت سره په ټول هېواد کې امنیت په یو څو میاشتو کې ټینګ کړي او بیا به سرې لښکرې له مرکزونو او د افغانانو له نظر نه چېرې

لري، پرتې او ځای پر ځای شي.

همدغه سبب و چې د خلقي حکومت له نسکورولو نه وروسته میاشتو کې د حوت تر دریم پاڅون پورې روسي فوځ په داخل کې عملیات و نه کړل او هیله من و چې افغانان به د دوی په ضد پورته نه شي. دا هم سنجول شوي وو چې څنګه چې افغانان غریبان او په شمېر کې لږ دي، دوی ته به د شوروي له خوا وړیا خوراکي مواد او پوښاک ورکړل شي او په دغسې پرېمانه خیراتونو او هم شوروي ته په سفر استولو به دوی تر تاثیر لاندې لاړ شي او دغه وړیا مرستې به غیر له هغو کرېدتونو څخه وي چې شوروي به تر پخوا په کراتو ډېر ډېر مقدرا نظامي، تخنیکي او اقتصادي مرستو په بڼه ورکوي.

د شوروي او پرچمي مشرانو د حساب بل غټ، مګر بیا هم ناسم ټکی دا و، چې څنګه چې د افغانستان پخوانۍ حکمرانه ډله له منځه تللې او د بیا واکمن کیدلو امکان یې شته او د سیاسي خلا په دغه حال کې اخوانۍ ډلې یو څو او هغه هم په خپلو کې سره ورانې، او له ملک نه بیرون مهاجرې او په باندنیو متکي دي، د ببرک کارمل په مشرۍ سره د خلق دیموکراتیک له ګوند نه غیر بله داسې ډله، ګوند او اشخاص نشته چې دغه سیاسي خلا ډکه کړي او ځان حاکم وګرځوي او افغانان بله چاره نه لري، مګر دا چې دغه حکومت ته چې«ستر شمالي ګاونډی»یې تر شاه ټینګ ولاړ دی، زر یا وروسته غاړه کیږدي. پرچمي لویان ډاډه وو چې بریژنیف د دوکتورین له مخې یو ځل چې شوروي قواوې کوم سوشلستي هیواد ته واستولی شي، له هغه ملک نه بیا نه وځي. په دې ډول دوی په دغه فکر مست وو چې د افغانستان د خلق دیموکراتیک ګوند به د « لوی شوروي ورور» تر سیوري لاندې د تل لپاره د ملک حاکم ګوند وي. د همدغه فکرله مخې وروسته ځینو ناري سر کړې چې داسې قدرت په نړۍ کې نشته چې شوروي له افغانستان نه په زور وباسي؛ نو ځکه دوی افغان ولس «مرحوم ولس» وباله او د فاتحې ورکولو لپاره یې یو وخت بل وخت کابل ته روان وو.

د ملي مقاومت منطق او اشکال

خو په خپله د خوارو په شمېر کې لږو، بېرته پاتو او د لويو هېوادونو له خوا چارپير شويو مګر په آزادۍ مينو افغانانو د خپل هېواد او روسي يرغل په باب بل راز منطق لاره. د دوی له نيمچه تعليم يافته، نيمچه عصري او له ولس نه بې ښو شويو ښاري برخو له يوې وړې برخې نه پرته ستر اکثريت، له دې امله چې په خپل د پېړيو پېړيو سنتي آزاد ژوند، په خپلو قومي، ملي او ديني ارزښتونو؛ په خپلو ځانګړو سيمو او په خپل وطن او آزادۍ او خپلواکۍ ان د قربانۍ تر ورکولو پورې مين وو، و نه غوښتل چې هغه له روسانو او پرچميانو سره د عصريت او ترقۍ په نامه سودا کړي، نو ځکه دوی د حوت په درېيمه په عمومي او بې ساري پاڅون سره د روسانو يرغل او پرچمي حکومت په ډېره ټينګه اراده رد کړ او شکاکو نړېوالو ته يې وښودله چې که غر لوړ دی په سر يې لار شته.

د کابل خلکو په دغه بې ساري پاڅون سره چې په هغه سره په واقع کې د ټولو افغانانو اراده تمثيل شوې وه، بايد بريژنيفي روسيه د افغانستان او پرچمي حکومت د پرېښودلو په فکر شوی وای، لکه چې انګرېزانو څه باندې سل کاله د مخه په کابل کې د دوی په متجاوزو لښکرو باندې د افغانانود لوی پاڅون له امله همدغسې وکړل؛ خو روسانو او پرچمي حکومت برخلاف تر هغه وروسته پدې پيل وکړ چې هر راز مخالفت – وسله وال يا بې وسلې، ډله ييز يا فردي، فکري يا عملي، بالفعل يا بلقوه حتی د رسمي ګوند د ننه يا د باندې – په خپلو ټولو امکاناتو سره چې په هغو کې له هستوي بمونو پرته د لايزرو وړانګو او کېمياوي موادو په شمول د عصري موټريزې نظامي قواوو ټول انواع شامل دي، په ممکن شدت او سرعت وځپي. ډېر ژر د تعليمي کال په شروع سره په پسرلي کې چې د ښار د ښوونځيو نجونو، هلکانو او د پوهنتون ښځينه او نارينه محصلانو دواړو په پرلپسې ډول په مظاهرو لاس پورې کړ، افغانانو په عمل کې ثابته کړه چې د دوی علم او معارف ته منسوب انسانان هم له روسي او پرچمي حکومت سره په مخالفت کې تر عامو خلکو او نورو څخه کم نه دي. له هغه وروسته د عمومي پاڅونونو په ظاهري ناکامۍ سره د روسي پوځ او پرچمي حکومت د چنګيزي بې رحمۍ په مقابل کې مقاومت

له عمومي پاڅون نه په چریکي شکل ته واړول شو. د جنګ په شدید کېدو او پرلپسې کېدو سره په میلیونو انسانان له ښارونو او کلیو نه مهاجر شول او د دوی ځوانانو د اسلامي او مجاهدو ګوندونو لیکې ښې پیاوړې کړې.

نور نو د مقاومت نېغ بار د چریکي مجاهدینو تنظیمونو او ګوندونو په اوږو شو. د آزادۍ جنګ د چریکي په عصري وسیله تربیه شویو مجاهدو میړونو د یرغل او تېښتې کار شو. جنګ اوږد شو او مجاهدین سره له دې چې له یوه ستر او بې رحمه قدرت سره جنګېدل، خواشیني نه شول، مورال یې تل لوړ و او په خپل بري ټینګ معتقد وو. د مقاومت ګوندونه ډېر شول، که څه هم زیاتره یې په خپلو منځو کې سره بې اتفاقه وو.

شیعه مجاهد ګوندونو په ایران کې خپل مراکز پرانېستل او چریکانویې له هزاره جات څخه د حکومت عاملین وشړل، خو د مقاومت سترو ګوندونو پېښور د خپلو مرکزونو په حیث غوره کړ او له دغه ځای نه یې د وطن د جهاد کولو او خپلواکۍ ګټلو مشرتابه ته په حېرانونکې میړانې او زړورتیا سره دوام ورکړ.

د مقاومت د غورځنګ په باب د جهان توجه

اوس نو د آزادۍ د جنګ په پیاوړي کېدو، سرتاسري او ملي کېدو او په ولس کې د بېخ په نیولو او ټینګېدو سره نړیوال له خپلې لومړنۍ بې تفاوتۍ نه د مرستې کولو او د شوروي د یرغل د درولو په فکر کې شول، لکه چې د چین نماینده د ملګرو ملتونو په یوې عمومي اسامبلۍ کې څرګنده کړه چې افغانان په خپل مقاومت سره نه یوازې د ځان لپاره، بلکې د سیمې د خلکو لپاره هم خدمت کوي. د پاکستان مشر جنرال ضیاالحق په وار وار خپلو وطنوالو ته په خطاب کې وویل چې د افغانستان مسلمان خلک نه یوازې د خپل ملک لپاره، بلکې د پاکستان لپاره هم جنګ کوي.

په لویدیځ کې دغه فکر پیدا شو چې کېدلی شي له مجاهدو افغانانو سره د مرستې له لارې شوروي د دوی د ملک په جبو کې داسې ګېر کړل شي چې بیا د دغې سیمې په کوم بل ناپېیلي هېواد باندې و نه دانګي او په دې ډول منځنی ختیځ او سهیلي آسیا د دوی له دایمي خطر نه په امن کې پاتې شي او کمونیزم به د افغانانو په وسیله قبضه او مهار شي. تصادفي نه

وه چې په افغانستان باندې د شوروي پوځ له برید نه په وروستۍ فضا کې د لویدیځ په لویو ملکونو لکه امریکې، برتانیې او جرمني کې د ملي انتخاباتو په نتیجه کې په زیات اکثریت سره محافظه کار ګوندونه په ترتیب سره د رونالډ ریګن، مارګریټ تاچر او هیلمیټ کول په مشرتابه سره واکمن شول او حکومتونه یې د شوروي په مقابل کې تر خپلو دیموکراتو او سوشیلیست دیموکراتو حکومتونو نه یې په نړېواله سویه ټینګ دریځ غوره کړ. په دې جمله کې ریګن داسې قومي نظامي پروګرامونه و اېستل چې په امریکې کې تر ایزنهار نه وروسته بل جمهور رییس نه وو ایستلي. په دغو پروګرامونو کې د ستراتیژیکې دفاع ابتکار تر نامه لاندې چې د سترو د جنګ په نامه یادېږي او په اروپا کې د داسې اتومي توغندیو په ځای کول هم شامل وو چې په شوروي کې یې خپل اهداف له پنځو نه تر اتو دقیقو پورې وېشتلی شول. د شوروي لپاره چې د امریکې په شان نه قوي اقتصاد او نه لوړه غني ټکنالوژي لرله، د اغېزناکې مقابلې او سیالۍ توان نه و.

زمونږ د سیمې لپاره چې د افغان د آزادۍ په جنګ باندې یې نېغ په نېغه اغېزه لرله د امریکې له خوا پاکستان ته د هغو ډېرو اقتصادي او نظامي کریډیټونو او مرستو منل وو چې په هغو سره په هغه ملک کې سیاسي ثبات راغی او پاکستان وکولی شول د افغاني مهاجرینو او مجاهدینو ملاتړ د اسلامي او د ورورۍ او ښه ګاونډیتوب په وجه وکړي او په عین حال کې خپل ځان چې اصلاً د اسلام په اساس جوړ شوی و او اوس د هندویزم له خطر نه علاوه د کمونیزم له خطر سره هم مخامخ شوی و، بچ کړي. د ریګن حکومت په عین حال کې د کانګریس یعنې د خپل ملت په سپارښتنه له مجاهدینو سره په نظامي مرستې کولو هم پیل وکړ. دغو مرستو له هغو سره مرستو سره یوځای چې ځینو اسلامي هېوادونو په تېره سعودي عربستان، مصر، چین او حتی یو شمېر انفرادي مسلمانانو کولې، ټول مجاهدین په دې قادر وګرځول چې په پېچلو نظامي وسلو سمبال شي. د دغو وسلو په ډله کې له ځمکې نه ځمکې ته د مزایل په نامه راکټونه او په خاص ډول ۱۹۸٦نه را په دې خوا د ستینګر او بلوپایپ په نامه له ځمکې نه هوا ته راکټونه هم شامل دي چې دا دی مجاهدینو اوس د هغه په برکت د وطن د آزادۍ په جنګ کې د خپلو اوسپنیزو ارادو او پیاوړي ایمان له برکته په افغانستان کې د شوروي او

د کابل د حکومت هوايي قوه تر ډېره حده بې اغېزې کړې ده او له دې سره جوخت يې لکه په چريکي جنګونو کې اوس په جبهه يي منظمو جنګونوکې هم په مقابل لوري لاسبري تر لاسه کړي، لکه چې دغه حقيقت په دې تازه وختو کې د ارغنداب په يوه مياشتني جنګ او د ځائيو په جنګ او تر هغو دمخه د لومړي ځل لپاره په ۱۳۶۴ـ کې د پکتيا د ژورې په جنګ کې ثابت شوی دی. دا چې د لومړي ځل لپاره د ۱۳۶۴ په بهير کې، او له ۱۳۶۵ نه را په دې خوا د کابل او شوروي حکومتونو د ملي او سراسري روغې جوړې او ايتلافي حکومت او د اساسي قانون تدوين ناړې سورې پورته کړي او د حکومت په ډېر زشت چنګيزي چلند کې يو څه نرموالی راغلی، د دغو حکومتونو د لويانو انسان دوستي او سوله دوستي نه ښيي، بلکې د محترمو او قهرمانو پياوړو مجاهدينو د پخې ارادې، ټينګ ايمان، ټينګ استقامت او حيرانوونکو برياليتوبونو په مقابل کې د دغو مستبدانو د ناچارۍ عکس العمل دی چې بې له هغو نه يې ټول سياستونه شنډ شوي دي، بله مناسبه لاره نه وه ورته پاتې.

ډيپلوماټيکي کوښښونه

د ليکنې په دې برخه کې د خبرو اترو او ډيپلوماسۍ له لارې د افغانستان د کشالې د حل په باب په لنډ ډول يو څه ويل لازمي ښکاري. اته کاله وشول چې جنګ روان دی او موضوع حل شوې نه ده او که څه هم د آزادۍ مجاهدينو د يو ستر جهاني قدرت په مقابل کې په دغه پسرلي کې هم حيرانوونکي برياليتوبونه تر لاسه کړي دي، يعنې دغه قدرت يې دلته په ګونډو کړی او ګوډاګی حکومت يې ورته ناکام کړی دی؛ حکومت ښارونه او ښارونو پورې تړلې برخې، ستراتيژيکي نظامي مقاومونه د پوځ له لارې تر کنټرول لاندې لري او تل هڅه کوي وړې وړې امنيتي پوستې يو ځای بل ځای جوړې کړي، خو هغه مجاهدين له مينځه وړي. له بلې خوا مجاهدين چې د هېواد په سلو کې د اتيا برخو په شاوخوا کې په شريکي ډول تر لاس لاندې دي، دغه يادې شوې سيمې نيولی نه شي او که په نيولو يې قادر وي، ساتلی يې نه شي. د حکومت حال هم د مجاهدينو په سيمو کې لړ و ډېر همدغسې دی. يو راز سرحدات د دوی تر مينځ شخصي شوي دي. په

دې حال حکومت په زور، هغه هم د شوروي په زور حکومت کوي او مجاهدین د ولس د نمایندګانو او حکومت په څېر حکومت کوي؛ نو په افغانستان کې د خبرې مینځ، د کشالې اصلي غوټه او د غوټو غوټه، اول د شوروي نظامي شته والی او وروسته په انتقالي دورې کې د یو ایتلافي یا یوه موقتي حکومت مینځ ته راتلل دي. که د شوروي پوځ له افغانستان نه ووځي او یا ووېستل شي، موضوع په خپله حل ده یا لږ تر لږه د اساسي حل لپاره یې لاره هواره ده.

د ملګرو ملتونو په نظامي شته والي او منځګړیتوب سره لومړی د موقتي انتقالي حکومت او وروسته د آزادو او سرتاسري انتخاباتو له لارې یو ټینګ ملي حکومت مینځ ته راشي؛ خو شوروي خپلې قواوې تر اوسه نه دي اېستلي او اېستل یې په داسې شرایطو پورې تړلي چې هغه د مجاهدینو لپاره د منلو وړ نه دي.

شوروي او دغه حکومت له هماغه اول نه ویلي چې که له باندې نه «وسله والې مداخلې» بندې شي او د دغو « نه مداخلو» په باب بین المللي تضمینونه ورکړی شي، د شوروي حکومت به د کابل له حکومت سره له موافقې نه وروسته خپل پوځ له افغانستانه وباسي. په ډېر ساده عبارت د دې معنی په افغانستان کې د شوروي د لاسپوڅي حکومت تضمینول او دایمي کول دي او دا له دې امله چې په څرګند ډول د ملي حاکمیت منافي دی، نه د ولس او نه مجاهدینو لپاره د منلو وړ دی او نا باید وي. د ملګرو ملتونو تر څارنې لاندې د کابل او پاکستان د حکومت غیر مستقیمې خبرې اترې چې د ۱۹۸۲ کال له اپریل نه تر اوسه پورې په اوږودو وقفو کې شوي، په همدې علت ناکامې شوي. د ناکامی غټ ټکی له افغانستانه د شوروي پوځ د وتلو زماني جدول دی. شوروي په اول سر کې یې په څلورو کلونو ټینګار کاوه، اوس یې اتلس میاشتې ټاکلي او پاکستان وایي چې شوروي پوځ د اوو میاشتو په موده کې ووځي. په ظاهر کې د مخالفت دغه ټکی هم د حل وړ ښکاري، خو اوس د شوروي حکومت دغې موافقې ته د رسېدلو نه دمخه غواړي په افغانستان کې په انتقالي دورې کې یعنې د شوروي قواوو د وتلو په دوره کې پخوا له دې چې د انتخاباتو له لارې یو ملي حکومت مینځته راغلی وي، دغسې یو ایتلافي حکومت جوړ شوی وی چې هغه له شوروي

سره په دوستۍ معتقدوي.

د کابل د حکومت وروستۍ ټولې هلې ځلې چې د سراسري روغې جوړې، د ایتلافي حکومت د جوړېدو په منظور او د څو ګوندیز حکومتي سیستم په لور کېږي، د همدغه ټکي لپاره او هم د دې لپاره تجویز شوی چې په خپله لږ تر لږه د یوه ګوند په حیث پاتې شي. له دغه حکومت سره ایتلاف کول اول اووه ګوني اتحاد او وروسته پخواني پاچا په غوځه توګه رد کړی دی. په دې حال کې په افغانانو کې دننه په وطن کې دي که دباندې، بل داسې قوت دغسې بل تنظیم چې د مملکت په سیاست تاثیر ولري، نشته؛ چې له دغه حکومت سره ایتلاف وکړي. ممکن حکومت په خپله ساحه کې د خپلې خوښې ډلګي او اشخاص د ایتلاف په منظور را دمخه کړي، خو هغه به له پروپاګند نه پرته بل څه نه وي. په دې باب نور ټینګار د جنګ معنی لري او شواهد ښيي چې ګورباچوف په افغانستان کې د اوږدې مودې پایدونکی جنګ نه غواړي، خو د مارګریت تاچر په قول په دې نه پوهېږي چې دغه کشاله څنګه هواره کړي. حقیقت دا دی چې مجاهدو ګوندونو د جنګ کولو قابلیت او استعداد هسې چې په دغو پاڼو کې بیان شوی، ثابت کړی او د دې حوصله، توان او اراده لري چې د آزادۍ جنګ ته د بري تر سرحده پورې دوام ورکړي.

د شوروي حکومت په دې ښه پوهېږي، خو سره له دې هم غټه غلطي یې په دې کې ده چې تر اوسه نه دی حاضر شوی دغه حقیقت ومني چې مجاهد ګوندونه یعنې اووه ګونی اتحاد د افغانستان په اوسني سیاسي ډګر کې تر هر بل لوري نه ډېر اغېزمن دی او هېڅ راز پرېکړه یې د هغو له منلو څخه عملي کېدلی نه شي او که عملي هم شي په دغومره قیمت به تمام نه شي، هېڅ لوري ته به ارزښت و نه لري. معلومه ده چې ګورباچوف شوروي د امریکې غوندې چې له ویتنام نه بې له کوم قید او شرط نه په یو ځل ووتله، حوصله او لرلید نه لري. داسې ښکاري چې شوروي په آینده کې له نادوست افغانستان نه په وېره کې وي.

له افغانستان نه د شوروي وېره

دغه عنوان به په موضوع کې نا وارد لوستونکي شاید متعجب کړي؛ خو په دې کې شک نشته چې شوروي ته به نا دوست افغانستان یعنې په ولس متکي ملي افغان حکومت حتماً د خلق دیموکراتیک ګوند له مشرانو سره حساب کوي، له شوروي نه به د جنګ غرامات غواړي، هغه کرېډېټونه به ضبطوي چې شوروي تر اوسه افغانستان ته ورکړي او هغه تړونونه به ټول لغوه کوي چې تر اوسه له شوروي سره شوي دي او سربېره پر دې خپلې پولې به له شوروي سره تر هغو تړي چې شوروي ژمنه وکړي چې بیا به په افغانستان کې مداخله نه کوي.

سربېره پر دې د دې احتمال هم قوي ښکاري چې افغانستان به د یو اسلامي حکومت په حیث د مرکزي آسیا له مسلمانانو سره د خپلې وروری او اسلامي عنعنې مرستې کوي. دا یو ثرګند حقیقت دی، که څه هم مداخلې او شوروي کمونیستان یې نه منې چې برژنیفي روسیې په خپل سر په افغانستان باندې پوځي یرغل وکړ، یو افغان حکومت یې که څه هم د دوی خپل کمونیست و، له مینځه یووړ او په دغو اتو کلونو کې یې دننه د افغانستان باندو، کلیو، درو او دښتو او غرو کې له ځایي خلکو یعنې افغانانو سره جنګ وکړ او تر اوسه هم جنګ کوي، نه لکه څنګه چې دوی ادعا کوي د « نړۍ خور امپریالیزم» او«د سیمې د ارتجاع» او « نا اعلان شوی جنګ» په مقابل کې له افغانستان څخه دفاع کوي. په ډېر لنډ ډول د شوروي اتحاد لنډ پارو حکمرانانو په دغو تېرو لسو کلونو کې په افغانستان کې په خپلو چنګیزي او فرعوني کړو سره افغانان خپل عمومي دښمن ګرځولي دي.

د شوروي د یرغل منطق

د کابل او شوروي حکومتونو په کراتو ادعا کړې چې شوروي پوځ افغانستان ته د افغانستان د حکومت په غوښتنه او د ۱۹۷۸ کال د دواړو حکومتونو د دوستۍ تړون له مخې او د ملګرو ملتونو د منشور له ۵۱مې مادې له مخې شوی. دا ټولې هسې د زور خبرې او باطلې دي. د شوروي حکومت دغه تړون د کابل له دغسې حکومت سره کړی چې قانوني نه و او له کودتا سره مینځته راغلی و او ولس له هماغه پیل نه ورسره په جنګ شو او رد یې

کړ. څه وخت چې شوروي په افغانستان تېری وکړ، په دغه ملک کې تر اول نه زیات د ملي واک په سر داخلي جګړه روانه وه او د کابل کودتا یې د دعوا یوه برخه وه. حتی همدا کودتایي حکومت هم له شوروي څخه نه دي غوښتي چې د تش په نامه باندې خطر په مقابل کې له هغه سره نظامي مرسته وکړي. که دغسې مطالبه یې کړې وای، څنګه چې دا د جنګ موضوع ده، هغه باید دوه خپلواکو هېوادونو تر مینځ حتماً د کومې رسمي یعنې حکومتي لیکنې سره شوې وای او شوروي باید دغه سند خپور کړی و او یا یې اوس خپور کړي. واقعیت دا دی چې شوروي په خپل سر او خپل خاص هدف ته د رسېدو په مقصد، چې وروسته به پرې بحث وشي، په افغانستان باندې نظامي یرغل کړی دی او په خپله دغه تېري سره یې د افغانستان خپلواکي او د افغانانو ملي حاکمیت نقض کړی دی، که دغه تېری د ملګرو ملتونو له ۵۱مې مادې سره برابر وای، لکه څنګه چې د کابل او شوروي حکومتونه ادعا کوي، نو بیا ولې په خپله د ملګرو ملتونو عمومي اسامبله هر کال په غوځ اکثریت سره سپارښتنه کوي چې باید باندینی قواوې له افغانستان څخه ووځي؟ د شوروي عمالو په خپلو ویناوو کې تر اوسه پورې افغانستان ته د پوځ استولو د په ځای شوولو لپاره درې ډوله دلایل راوړي دي. یو دا چې د دوی جنوبي پولې مصئونې شوي وي، بل دا چې په افغانستان د امریکې«د نړۍ خور امپریالیزم» له خوا تهدید شوی و او بل دا چې د انقلابي او دوست افغانستان سره «انقلاب ضد» او « ارتجاعي داړه مارو» په ټکولو کې د شوروي د وروری انټرنیشنلیستي مرسته لازمي شوې وه. د شوروي دغه دلایل څنګه چې د زور دلایل دي، هېڅ سلیم عقل ته د منلو وړ نه دي. څوک به په دې باور وکړي چې خلقي یعنې کمونیستي حکومت به د شوروي جنوبي سرحدات تر تهدید لاندې ونېولی شي؟ بله دا چې د کوم ملک سرحدات چې یوازې د خپل حکومت ته یې نامصئون ښکاري، هغه حکومت ته حق ورکوي چې په ګاونډي هېواد باندې په نظامي یرغل لاس پورې کړي. که هر حکومت دغسې ادعاګانې وکړي او په خپلو دغسې ادعا ګانو عمل وکړي، بین المللي حال به څه شکل ونیسي؟ آیا په هغه وخت کې او یا له هغه وروسته په افغانستان کې د شوروي له پوځ نه غیر د کوم بل ملک پوځ را ننوتلی و او دغه ملک یې تهدید کړی و؟ آیا له افغاني مجاهدینو نه غیر چې د نوي

کودتايي کمونيسي حکومت په مقابل کې د سياسي خلا په پيدا کېدو ورسره پاڅېدلي وو، په ټول ملک کې کوم بل مقابل قوت موجود و؟ د هغې ورځې شورويانو او د کابل د حکومت د مشرانو په خوله دغه «يوځو داړه ماران» او په پونډو او ډالرو پلورل شوي اجيران ولې بيا هم د دوی په خوله د نن ورځې « مرور ورونه» شوي دي؟ آيا شوروي د دې قانوني حق لري چې د خپل «دوست» کودتايي حکومت د ټينګولو لپاره د هغه له مخالفينو سره د هغوی په خپل ملک کې مقابله وکړي او په دې ډول د هغه ملک په کورنۍ جګړه کې عملاً نظامي برخه واخلي؟ آيا شوروي له ۱۹۷۹ څخه تر اوسه پورې په دغه ملک کې له افغاني مجاهدينو نه غير له کوم ايراني، پاکستاني، جرمني يا امريکايي عسکر سره مقابله کړې؟ که د دوی ټول دلايل دلته يوازې د يوې شېبې لپاره په حقه وبولو، دوی ولې خلقي حکومت د حفيظ الله امين په سروالي نسکور کړ او په ځای يې پرچمي حکومت د تورمخي او مريي صفته ببرک کارمل په مشرۍ کښېنوه؟ له داخلي پرچمي کمونيستانو، شوروي کمونيستانو او په جهان کې د شوروي په پله روانو کمونيستانو څخه پرته نور ټول پوهېږي چې د دوی دلايل يوازې د زور او پوچ دلايل دي. سره له دې دوی تر اوسه هم د افغانستان په مقابل کې د « امپرياليزم»، «ارتجاع» او د «نااعلان شوي جنګ»[۱] نارې سورې اووم آسمان ته جګې کړې دي. معلومه ده چې شوروي په دغو نارو سورو سره غواړي خپل تېری او هدف پټ کړي او دننه د خپلو وطنوالو او بېرون نړېوالو اذهان ګډوډ کړي او پرچمي حکومت د وظيفې له مخې دغه نارې په ډېر تاو سره ګردان کړي.

د شوروي د يرغل اصلي هدف

په افغانستان باندې د شوروي د تېري د اصلي هدف په باب ډېر روايتونه کېږي. زياتره اورېدل کېږي چې هدف دافغانستان له لارې د لوی پيتر د

---

۱ شوروي اوس له دغې پوچې ادعا نه په خپله تېر شوی دی. شوروي هغه وخت له دغې ادعا نه تېر شو چې ګورباچف په تېر دسبمر کې په واشنګټن کې په خپلې مطبوعاتي مرکې کې د افغانستان جنګ د «داخلي خونړي جنګ» په نامه ياد کړ. دا وينا بيا هم سمه نه ده، ځکه چې دا په اصل کې د افغانانانو د آزادۍ يعنې له روسي يرغلګرو سره د افغانانو جنګ دی، نه داخلي جنګ.

وصیت له مخې د هند سمندر یعنې تودو او خلاصو اوبو ته ځان رسول دي. دا یو پخوانی فکر دی. دا ممکن د شوروي د ډېرو لېرې جهاني اهدافو له جملې څخه وي، خو د حاضر وخت لپاره مورد نه لري. د هند سمندر ته رسېدل د شوروی لپاره هغومره جهاني اهمیت نه لري، کله مدیترانې ته د هغه رسېدل چې یې لري. د هند له سمندر څخه هغه خوا داسې سیمې نه شته چې شوروي یوازې له دغې لارې ورته ورسیږي او خپل نفوذ په کې خپور کړي. د دغه فکر له مخې افغانستان د شوروي په اصلي هدف کې نه راځي، په داسې حال کې چې په نظامي لحاظ د شوروي لپاره ډېر مهم دی او په بالقوه ډول نهایت شتمن. له هغه وروسته چې په دغه ملک کې سیاسي ګډوډي او خلا پیدا شوې، شوروي ته د دې موقع برابره شوې چې هغه په خپل موجودیت سره ډکه کړي او ورسره د ایران چې هلته هم ان د مخلوع شاه په وخت کې ګډوډي او بې ثباتي مینځ ته راغلې، له دریو خواوو څخه چارپېره کړي او د منځني ختیځ د تېلو په سیمه کې خپل نفوذ خپور کړي او له دې ناحیې څخه تېلو ته محتاج صناعتي ملکونه تر خپل تاثیر لاندې راولي. په دې ډول په نسبتاً لنډه موده کې به د شوروي لپاره د دې امکان برابر شي چې د افغانستان په زراعتي او صناعتي پوټنسیل شتمنیو سره په خپل ملک کې مړ ژواندی کمونیزم ژوندی او فعال کړي. د دغه حکم د پر ځای ښوولو لپاره د یو څو اساسي حقایقو ذکر لازمي ښکاري.

د افغانستان د حاجی ګګ وسپنه د کمیت او کیفیت له مخې په ټولې نړۍ کې په دوهمه یا دریمه درجه کې راځي. د کابل د عینکو د مسو کان بېخې پراخه ساحه نیولې او د تازه نا تائید شویو خبرونو له مخې په دغه پراخ کان کې په مسو سربېره طلا او اوسپنه هم پیدا شوي دي او په هر حال څوک پوهېږي چې مس په دنیا کې کم شوي او صناعت کې د استعمال ډېر موارد لري.

افغانستان هم د تېلو په لحاظ پر ځان بسیا پوتنسیل او هم ډېرې قیمتي ډبرې لري چې له هغو نه یې د بدخشان لاجورد جهاني نوم ګټلی. ګاز یې صادریږي او د ځینو په قول دغه ملک د یورانیم ډبرې هم لري چې یوه سیمه یې د نیمروز په ولایت کې خان نشین نومېږي. افغانستان د اوبو د برېښنا د تولید په ظرفیت کې شاید په دنیا کې بېساری ملک اوسي،

ممکن د ځمکې لاندې دغسې ډېرې نورې معدني شتمنۍ هم ولري چې يوازې روسانو ته به ښکاره وي چې کلونه کلونه يې ټول ملک سروې کړی. دا ملک په زراعتي پوټنسيل کې هم بېخي غني دی. د هېواد په غرب او شمال کې په خاص ډول په ميليونونو جريبه هوار مکين ميدانونه په بندونو خړوبېدلی او د کرکېلې لپاره برابرېدلی شي. په دغه ملک کې د ښې او متنوع آب و هوا په موجوديت سره له ټراپيکي زون څخه د غير نور هر قسم محصولات کرل کېږي، په داسې حال کې چې شوروي د خپل نړدې درې سوه ميليونو وګړو لپاره کافي غله دانه نه لري او هر کال خپل الماس او طلا په زيات مقدار خرڅوي، تر څو خارجي اسعار په لاس راوړي او په هغو سره له پانګه والو هېوادونو څخه د خوړولو غله دانه وارده کړي، چې دا شوروي اويا کلن سوشلستي سيستم سوشلستي زراعت لپاره ناکامي او شرم ګڼل کېږي. په داسې حال کې چې افغانستان په لوړه سويه د صناعتي کېدو او زراعتي پوره پوټانسيلونه لري او ټول نفوس يې هم پنځلس ميليونه دی؛ ويل کېږي چې دغه ملک د امريکې د ژوند په سويې لرلې سره د شپېتو ميليونو وګړو لپاره ښه مساعد دی. دا چې روسانو خلقي حکومت له مينځه يووړ او په ځای يې پرچميان ودرول، د دې لپاره نه و چې خلقيان يې بد اېسېدل او پرچميان يې سکني ورونه وو، بلکې د دې لپاره وو چې د وروستيو له لارې د افغانستان پورته يادې شوې شتمنۍ په کوم شکل سره خپلې کړي او خپل مړ ژواندی کمونيزم پرې وغوړوي.

خلقيان نشنليست کمونيستان دي او غوښتل يې په کمونيستي اصولو سره افغانستان آباد کړي، په داسې حال کې چې پرچميان انټرنيشنلست کمونيستان دي او غوښتل يې (او اوس هم غواړي) د افغانستان په قيمت سره د کمونيزم لپاره خدمت وکړي؛ نو ځکه لومړني مايل وو، شوروي د خپل ملک واکداران ووينې، په داسې حال کې چې د وروستيو په وخت کې د حکومت واک د روسي مشاورينو په لاس کې پرېوت.

شوروي په افغانستان کې د ضعيف او غير ملي حکومت په هڅه کې

خبره که لنډه شي، که څه هم لا دمخه اورېده شوې، د ايتلافي حکومت د تجويز په ناکامېدو سره نښانې څرګندې شوې چې د شوروي حکومت په

خپلـو ډیپلوماټیکـي پراخـو فعالیتونـو سره هڅـه کـوي پـه افغانسـتان کـې دغسـې مـلي حکومـت مینـځ تـه را نـه شي چـې لـه شـوروي څخـه غرامـات وغـواړي او داسـې نـور، دغـه ټکـی یـو څخـه سـپړل غـواړي.

د ګورباچـف شـوروي حکومـت امریکـې تـه لـه اروپا څخـه د اتومـي راکټونـو د لـرې کولـو پـه بـاب نـه فکـر کېدونکـي امتیـازات ورکـړي او پـه دې بـاب ممکـن د دغـه کال تـر پایـه د دغـو او داسـې نـورو مهمـو هسـتوي محـدودې خلـع سـلاح پـه بـاب موافقـې لاسلیک شي او ګورباچـف لـه ریګـن سره وګـوري. د دغـو امتیازاتـو پـه پرتلـه ګورباچـف تـر اوسـه د افغانسـتان د کشـالې د رفـع پـه بـاب کـوم اساسي کار نـه دی کـړی، کـه څـه هـم دوه کالـه یـې د واکمنـۍ کېـږي. د ځینـو لومړنیـو او تـر اوسـه نـاکافي شـواهدو لـه مخـې حـدس وهـل کېـږي چـې ګورباچـوف بـه ریګـن ډاډه کـړي چـې دی حـاضر دی لـه افغانسـتان څخـه خپـل پـوځ وباسي، خو چـې امریـکا افغـاني مجاهدینـو تـه پرمختللـې موثـرې وسلـې پـه تېـره شـتمګر ور نـه کـړي او پـه پاکسـتان فشـار واچـوي چـې نـور وسـله وال مجاهدیـن افغانسـتان تـه پرېنـږدي. وروسـته لـه دې چـې د بربنـډ او بـې رحمـه زور لـه لارې افغانسـتان لانـدې نـه شـو، ګورباچـف د همدغـې بـا هغـې تـه بلـې ورتـه دیپلوماتیکـي لار نـه پـه دې هڅـه کـې ښـکاري چـې پـه افغانسـتان کـې د مـلي قـوي حکومـت د مینځتـه راتللـو مخـه ونیسي او پـه هـر حـال پـه هـر راز آینـده حکومـت کـې د خلـق دیموکراتیـک ګونـد لـږ تـر لـږه برخـه ولـري. پـه دې ډول یعنـې د مجاهـدو مـلي ګوندونـو پـه کمـزوري کېـدو سره بـه د ګورباچـف پـه فکـر د کابـل د حکومـت لپـاره ممکنـه شي چـې لـه نـورو اعتـدالي ډلـو او اشـخاصو سره پـه انتقـالي دورې کـې یـو ضعیـف ایتـلافي حکومـت منـځ تـه راولي چـې د حـاضر وخـت لپـاره بـه د شـوروي لـه لـرې نـه پـرې نفـوذ ولـري او پـه هـر حـال لـه افغانسـتان نـه بـه د شـوروي لاس پـه غوځـه توګـه قطـع شـوی نـه وي.

ګومـان کېـږي چـې د نـورو دلایلـو تـر څنـګ د ایـران د اسلامي جمهوریـت خارجـي سیاسـت امریـکا او شـوروي دواړه دغسـې لـوري نیولـو تـه هڅـولي وي، لکـه چـې د فـارس د خلیـج د جنـګ د ختـم پـه بـاب دغـه دوه سـتر قدرتونـه لـه کلونـو کلونـو وروسـته دغسـې یـو ګـډ تفاهـم تـه رسـیدلي هـم دي. دوی دواړه بـه پـه یـو شـان، یـا لـږ و ډېـر تفـاوت سره دې تـه متمایـل نـه وي چـې د افغانسـتان آینـده حکومـت یـوه ورځ د دواړو لپـاره سرخـوږی پیـدا کـړي، نـو ځکـه دواړه خـواوې

به کوښښ وکړي چې په افغانستان کې د بېلو فرقو نه جوړ يوازې کوم اعتدالي غونډې حکومت مينځ ته راشي. دا به د ګورباچف محاسبه وي. په دې حال کې به لويديځ علاقمند هېوادونه په تېره امريکا او پاکستان څه وکړي؟ طبعاً اوس د دغې پوښتنې ځواب په مشخص ډول نه شي ورکول کېدلی. خو د افغانانو د موجودې قهرمانې مجاهدې په رڼا کې چې د نړۍ په دغې مهمې سيمې کې يې د شوروي د کمونيزم په مقابل کې ښودلی، يو څه ويل کېدلی شي.

افغانستان د اسلامي نړۍ يو نه بېلېدونکی جز

افغانستان په خپلو حاضرو مجاهدو او مجادلو سره يو ځل بيا ثابته کړه چې دوی د مسلماني جنوبي آسيا او منځني ختيځ د نړۍ يوه نه بېلېدونکې برخه ده. د دغو سيمو مسلمانانو او حکومتونو هم د دغو مجادلو قدر کړی او کمکونه يې ورسره کړي دي. د يو شمير ملکونو په تېره د مصر، عربستان او کويټ مسلمانانو په خپله رضا بس د اسلامي جذبې په تحريک سره په ډېرو ستونزو سره ځانونه افغانستان ته رسولي او له خپلو افغاني ورونو سره خوا په خوا له ملحدو روسانو سره جنګېدلي او ځيني يې لا شهيدان شوي هم دي. شتمنو يې پريمانه مالي مرستې ورکړې دي؛ خو حکومتونو يې په خپلو مرستو کې د شوروي عامل په نظر کې نيولی او احتياط يې کړی دی. يو څو په اصطلاح راډيکالويي (لکه سوريه، ديموکراتيک يمن، عراق او ليبيا) لا د افغانستان په باب د شوروي متجاوز سياست غندلی هم نه د او د اسلامي کنفرانسونو په پرېکړه ليکونو کې د شوروي نوم هم نه دی اخېستل شوی، بلکې ويل شوي چې « باندينی قواوې» دې له افغانستان څخه ووځي. تر اوسه هېڅ يو اسلامي حکومت (حتی هېڅ حکومت) د افغانستان په سر له شوروي سره خپل روابط نه دي قطع کړي؛ خو په نورو اړخونو کې په اول سر کې پاکستان او بيا ايران له افغانانو سره اساسي مرستې کړې دي.

ډېره ستره مرسته دا ده چې د ايران او پاکستان جمهوريتونو په ګډه د پينځو ميليونو افغانانو په شاوخوا کې او د خليج عربي هېوادونو په لکونو مهاجرينو ته په خپلو ملکونو کې ځای ورکړی دی. البته د مهاجرت دغسې ژوند بې له ستونزو څخه نه دی، خو دا چې په دغومره شمېر افغانانو د

تباهی نه د ځان ژغورلو په وخت کې د ژبنیو او دیني ورونو په دغو ګاونډیو ملکونو کې د پناه ځایونه ومیندل، د دوی او دغو کوربه خلکو تر مینځ ډېرکلک پیوستون ښیي او د هغه په عکس له شوروي کمونیزم او ټوټالیټرین (کل اختیار) طرز څخه د هغو کرکه او بېزاري ثابتوي. دا چې د کابل حکومت او شا ته یې د شوروي حکومت په داسې حال کې چې له پاکستان سره سخت مخالف دي، له دې نه عاجز دی چې سرحدات وتړي او افغانانو پرېښږدي چې پاکستان ته واوړي، څرګندوي چې دغه پیوستون عضوي او واقعي دی. دغه واقعیت په افغانستان کې د شوروي او کمونیزم له ناکامی سره هم اغېزمنه مرسته وکړي او هم دواړې سیمې او دواړه ولسونه یې تر هر وخت نه زیات نور هم سره نږدې کړي دي. دغو ټولو واقعیتونو په عمل کې ثابته کړې چې هغومره چې افغانستان د یوه ملک په حیث او افغانان د یو ملت په حیث د دغه اسلامي مدنیت یوه برخه ده، د بل هېڅ مدنیت برخه نه ده. د همدغه اسلامي پراخ مدنیت یو واحدګی د ځینو څرګندو او ژبنیو، عرقي او جغرافیوي ځانګړتیاوو په بنا پاکستان، ایران او افغانستان دې په دې حال کې دا به د دغو هېوادونو په اساسي ګټه تمامه شي، چې مناسب وخت کې په اول ګام کې د افغانستان او پاکستان او په بل ګام کې د دوی او ایران تر مینځ د کوم ډول سیمه ییزې اتحادیې تجویز وشي، او دغه اتحادیه د منځني ختیځ له اسلامي جهان سره خاصه رابطه ولري. په هر حال باید د افغانستان او پاکستان تر مینځ په اول سر کې د انسانانو د تګ راتګ او د سوداګری په ساحه کې بندیزونه تر آخري ممکن حد پورې لرې شي او بیا نور لازمي ګامونه وار په وار واخستل شي چې په هغو کې به د کراچي بندر کې د افغانستان لپاره د یو خاص ځای تخصیصول ډېر مهم او مفید وي. روسي تېری او خطر دغسې څه د دغو ملکونو لپاره حتمي او اسان کړی دی.

افغانان د کمونیزم په ضد

افغانانو په خپلو دغه پرلپسې او نه ستړې کېدونو مجاهدو او مجادلو سره ثابته کړه چې دوی کمونیزم له یوې مخې ردوي او په دغه هکله له شوروي غونډې یو ستر قدرت سره د ډله ییزې قرباني ورکولو تر آخري سرحده پورې ولاړ او تیار دي. دوی په عین حال کې د کمونیزم د حکومتي ټوټالیټرین شکل

او مطلقیت هم نه مني، که څه هم دوی په خپل کلتور کې په اجتماعي او سیاسي چارو کې له زور او تشدد څخه کار اخېستل رواج لري. دوی دا هم ثابته کړه چې په هماغه اندازه له یو ګوندي سیستم سره مخالف دي او په یو راز ځانګړي کرښته او شډل افغاني انډیویجولیزم باندې مین دي چې هغه له کمونیستي کولیکتویزم سره په تضاد کې دی. د دوی انډیویجولیزم له دیموکراسۍ سره اړخ لګوي او د دوی د جرګو سیستم که څه هم نامنظم دی، په دې چې د افرادو په خوښه او آزادۍ ولاړ دی، د شوروي له تش په نامه دیموکراسۍ سره چې هغه په عمل او واقعیت کې له پاسه نه په ښکته دستور او دکتاتورۍ بنا ده، توپیر لري.

په دنیا کې به بل پنځلس میلیوني هېواد نه وي موجود چې دغومره شمېر ګوندونه، تنظیمونه، ډلې او دننه په دغو ګوندونو کې ګوندګي، په تنظیمونو کې تنظیم ګي او ډلو کې ډلګي ولري او بیا هم د جنګ او اضطرار او له مرکز څخه د تېښتې په دغسې آسانو شرایطو کې یو کل او عمومي مفهوم لکه افغانستان ته وفادار پاتې وي، سره له دې چې یو پراخ ۲۵۰۰۰۰ میل مربع ییزې خاورې کې بې شمېر ژبني کلتورونه او قامونه په اقتصادي ښکته حال او شکل کې ژوند کوي او د نړۍ دوهم ستر قدرت لکه شوروي اتحاد په ملک کې ننوتلی او دا څو کاله وشل چې د هغه په کلتوري او جغرافیوي ټوټه کولو پسې یې پښې لوځې کړي دي. دا حال ثابتوي چې ډېر قدریمي کلتوري ارزښتونه، دیني او اخلاقي ارزښتونه، له جزیي اختلافاتو سره سره د آزادي له ارزښتونو سره په دغې خاورې کې د پېړیو پېړیو په بهیر کې په عجیب ډول نغښتي او یو راز دغسې خاص افغاني پیوستون یې نتیجه شوې چې په نرمۍ لکه اوبه او په کلکوالي لکه د پولاد په څیر دی. له بده مرغه بېرونیان دغه واقعیت د جنګ له شرایطو نه غیر په نور حالاتو کې ښه نه شي درک کولی، یا لږ تر لږه تر اوسه یې نه ده درک کړی.

افغانان او ملي دفاع

د همدغه خاص افغاني پیوستون له برکته ده چې افغانان که هم د نفوس په لحاظ د خپلو ګاونډیو په پرتله ببخي کم دي، د ملي حاکمیت او د هغه د دفاع په با معکوساً ببخي ټینګ دي، دا ځکه چې د ملک د دفاع

په لار کې دوی په اصطلاح د پیریانو په شان ډېرېږي. افغانان له ویشتلو، وژلو او جنګ سره پوره عادي دي. په ځینو پښتني سیمو کې هغوی چې په خپل منځي جنګونو کې د خپلو رقیبانو، دښمنانو او تربورانو له خوا وژل شوي، تر هغو چې په خپل مرګ مړه شوي، کم نه دي. په دوی کې تربوري د ژوند یو دایمي اړخ دی، لکه چې خوګیاڼیو کې د ملک قیس خپلو او ملک محمدجان خپلو تر مینځ دښمني چې له دواړو خپلو څخه ۱۵۰ تنه انسانان په کې وژل شوي، د ثور تر کودتا پورې د نیمې پېړۍ په بهیر کې دوام درلوده او یوازې د روسانو په یرغل سره په موقتي ډول قطع شوه. په هر حال ممکن په ټولې نړۍ کې به د افغانستان په شان بل داسې ملک نه وي چې ولسي افراد یې د ټوپکو په لرلو کې د هر بل ملک تر خلکو نه دمخه وي. که افغانان په اقتصادي ډګر کې د سړي په سر عایداتو له مخې تر نورو ملکونو څخه ډېر وروسته دي، برعکس د سړي په سر ټوپک لرلو کې د نړۍ تر هر بل ملک نه د مخه دي. همدغې نظامي او جنګي روحیې افغانستان د رنګ رنګ بېرته پاتې توب سره سره د نړۍ د ډېرو سترو طاقتونو په مقابل کې ساتلی، که څه هم ډېرې سیمې یې له لاسه تللې دي.

په هر حال افغانان له وسلو سره خاصه مینه لري، نو کله چې د نورو له خوا په دوی تېری وشي او دوی په یوه او بل علت وپاریږي، بې درېغه او سمدلاسه وسلو ته رجوع کوي او د ملي دفاع په کار کې د دوی د جنګیالیو شمېر د منظمو حکومتي سرتېرو په تناسب په کراتو زیاتوالی مومي او د دوی جنګ ګوریلایي او چریکي اشنا شکل غوره کوي. د ملي مبارزې په دغه جاري جنګ کې دوی هم د دغې پېړۍ په سر کې د سلف ډېټرمینشن یا ملي حاکمیت په مفهم ایستلی د ولسونو په ژوندانه کې حقیقي، په ځای او ټینګ دي او د هغه په مقابل کې د طبقاتو په نامه د انسانانو د ویش او پیوستون نظر هسې یو ضعیف او کتابي نظر دی، دومره ضعیت دی چې حتی د شوروي غونډې د نړۍ یو ستر قدرت هم و نه شو کولی، هغه په افغانانو ومنې.

د افغانانو د مقاومت غورځنګ د مرستې وړ غورځنګ

یو ولس چې له اقتصادي بېرته والي سره سره په خپلې خپلواکۍ او ملي حاکمیت دومره ټینګ وي، لکه افغان ولس چې دی او یو ولس چې له کمونیزم او د هغه له فرد زبېښوونکي او فرد نفي کوونکي ټوټالیټرین سیستم سره په دومره شدت مخالف وي او یو ولس چې هېواد یې د یوې پرلپسې پراختیا غوښتونکې نظامي امپراتورۍ په وره کې پروت وي او یو ولس چې ملک یې د جهان ډېرې حساسې او مهمې سیمې سره نښلوي، باید د جهان خپلواک ملتونه یې د خپلې ملي مجازي او عادلې مبارزې په وخت کې یوازې پرېنږدي، مخصوصاً هغه ملتونه چې د ملي حاکمیت او سلف ډیټرمینشن اصل ته درناوي کوي او دغه اصل نه یوازې د هغوی د باندیني سیاست؛ بلکې د هغوی د ملي او سیاسي ژوند بنسټ تشکیلوي، له افغانانو سره د دوی په دغې حقې مبارزې کې مرسته کول په واقع کې کمونیزم په دغې حساسې سیمې کې قرنطین کول او د آزادۍ په مقابل کې له فرد زبېښوونکمي ټوټالیټریزم او دکتاتورۍ سره مقابله کول دي. که خدای مکړه دغسې زړور په خپلواکي مین ولس د خپلې برحقې آزادۍ په جګړه کې یوازې پرېښودل شو او ټوټالیټرین پرلپسې پراختیا غوښتونکې شوروي روسیه پرې اوس یا وروسته بره شوه، بیا دې څوک د پاکستان، ایران او منځني ختیځ له مصئونیت نه ډاډه نه وي او په دې حال کې به لویدیځ له هغې سیمې نه په شاتګ ته مجبور شوی وي چې د مشرانو په قول یې د دوی لپاره حیاتي اهمیت لري.

ژوند او آزادي

د دغې لیکنې په پای کې د هغو فقرو راوړل مناسب ښکاري چې پروفیسر کارل وټفوکل د خپل شرقي استبداد نومي نامتو اثر په پای کې راوړي دی او دلته له دغې موضوع سره چې په اصل او نهایت کې د آزادي او مریي توب مبارزه ده، نېغ ارتباط لري، وټفوګل وایي:

«په دې کې شک نه شته چې مونږ د یوې سرخلاصې تاریخي وضعې په مینځ کې واقع یو او په دې کې شک نه شته چې د اغېزمن انتخاب آزادي وجود لري، خو مونږ له خپلو فرصتونو څخه په صلاحیت سره استفاده نه ده

کړې. مونږ په لویدیځې نړۍ کې د ټاټولیټرین ضد قوتونو لپاره پوره مجرا نه ده خلاصه کړې او چې دا کار مو نه دی کړی، مونږ د انتقال په حالت کې له اویوپیزو ټولنو سره د ټاټولیټرین ضد قوتونو د پیاوړې کېدو په منظور لږ څه کړي دي.»

«خو په داسې حال کې چې د آزادۍ ډګر په ګړندۍ سره تنګېږي، د مدافعه کولو او پراخولو هڅه یې پیاوړې کېږي. په داسې حال کې چې زمونږ د خپل دریځ قوي ارزیابي کولو ته مجبور شوي یو، مونږ به اوس هم زده کړو چې برې څنګه له ناکامۍ څخه وژغورو. یو نوی بصیرت چې پوره درک شوی، په قناعت بخښونکي ډول سره وړاندې شوی او په ډېرې زړورتیا سره تطبیق شوی دی، ممکن د نظامي او سیاسي ایډیالوژیکي مبارزې مخ واړوي. دا ممکن د یو تاریخي بحران مخ بدل کړي. په نهایت کې د پوره دښمن په ضد د اتحاد د محاسبې د خطر منلو لپاره آمادګۍ او قرباني د ورکولو لپاره تیاری د دوو ساده موضوعاتو په مناسبې ارزیابۍ پورې اړه لري، مریې توب او آزادي.»

«د لرغوني یونان ښو همشریانو د خپلو دوو تنو وطنوالو سپیرتیاس (Sperthias) او بولیس (Bulis) له عزم نه قوت وموند چې هغه د تام قدرت هوس تر پښو لاندې کړ. د سپارتا دغه استازي سوزا ته د تګ په لار کې د پاراس له یو لوړ رتبه افسر هایدرنیس (Hydernes) سره مخامخ شول چې هغه د دې په بدل کې چې که دوی د هغه دکتاتور څښتن ستر پاچا ته تسلیم شي، هغوی به په خپل پلرني هېواد کې ستر قدرت ته ورسول شي.

«هیرودتس د یونان د فایدې په غرض او د ټولو آزادو انسانانو د ښېګڼې لپاره د هغوی ځواب ثبت کړی دی. دوی ورته وویل: (ته یو یو اړخیز مشاور یې، ته د نیمایي موضوع تجربه لرې، خو په هغې بلې نیمایي موضوع ستا علم نه رسیږي. ته د مریي په ژوند خبر یې، خو څنګه چې تا د آزادۍ څکه نه ده کړې، په دې نه پوهېږې چې هغه خوږه ده یا نه ده؛ او که ته د آزادۍ په نعمت پوهېدای، په مونږ باندې به دې امر کړی وای چې د هغې لپاره وجنګېږو، نه یوازې په نیزې سره، بلکې د جنګ په تبرګي سره.»[۲]

[۲] د ییل پوهنتون خپرونه، کال ۱۹۵۵، مخ ۴۴۸ .

د اروابناد پوهاند محمد حسن کاکړ خپاره شوي اثار

۱. په افغانستان کې دولت او ټولنه (د امیر عبدالرحمن خان دوره)
ـ انگلیسي
۲. افغانستان (د شوروي یرغل او د افغانانو غبرگون) ــ انگلیسي
۳. د افغانستان په کورني سیاست کې د پرمختگونو یوه څېړنه (۱۸۸۰ ـ ۱۸۹٦) ــ انگلیسي
٤. د افغانستان سیاسي او ډپلوماټیک تاریخ (۱۸٦۳ ـ ۱۹۰۱) ــ انگلیسي
۵. د افغان ــ شوروي جگړه ــ پښتو
٦. د پاچا امان الله واکمنۍ ته یوه نوې کتنه ــ پښتو
۷. وطن ته یو سفر (طالبان او اسلامي بنسټپالنه) ــ پښتو او دري
۸. پښتون ، افغان ، افغانستان ــ پښتو
۹. د افغانستان په باب د ژینو جوړه ــ پښتو
۱۰. افغان ، افغانستان(په هند، فارس او افغانستان کې د دولتونو رامنځته کول) ــ دري
۱۱. افغان انگلیس دوهمه جگړه ــ پښتو او دري
۱۲. رڼا او دفاع د افغانستان دنفوسو،تاریخ او روانو پېښو په باب لیکنې - پښتو
۱۳. دموکراسي در جهان امروز ــ دري
۱٤. د کابل سلطنت بیان ــ پښتو
۱۵. زما غوره لیکنې ــ پښتو
۱٦. افغانستان در پنج قرن اخیر ــ دري
۱۷. خاطرې (د یوې دورې لنډ تاریخ) ــ پښتو
۱۸. د ثور کودتا د افغانستان د اوږدې بې ثباتۍ پیلامه ــ پښتو
۱۹. د ثور کودتا او د هغې ژورې پایلې ــ پښتو
۲۰. تاریخ څه ته وایي ؟ ــ پښتو

۲۱. جان سټوراټ مل په ۹۰ دقیقو کې — پښتو
۲۲. د انسانتوب په اړه د اخلاقپوهنې پرنسیپونه — پښتو

۲۳. جنګ او زمونږ نړۍ — پښتو
۲۴. د سقراط ، افلاطون ، ارسطو ، اپیکور او زینو په نظر ښه انسان — پښتو

د بنسټ په اړه

کاکړ تاریخ بنسټ چې یو علمي، څېړنیز او خپرنیز بنسټ دی، په کال ۱۳۹۳ ه.ش کې ایجاد او د اطلاعاتو او کلتور وزارت په چوکاټ کې ثبت شو. دا بنسټ د هغې اړتیا له وجې چې په لرغونپوهنې، ټولنپوهنې، فرهنګپوهنې او سیاست کې موجوده وه، رامنځته شو؛ ترڅو یادو ساحو کې دقیقې علمي څېړنې وشي او د دقیقو علمي معیارونو له مخې پخواني آثار بیا چاپ کړي.

زموږ فعالیتونه:

۱ . د تاریخي آثارو لیکل، ژباړل او خپرول
۲ . د پوهاند کاکړ د ټولو آثارو بیا ځلي چاپ او تر خلکو رسول
۳ . د پخوانیو آثارو تدقیق او بیا خپرول
٤ . تاریخي او علمي څېړنو ته لار هوارول
٥ . د تاریخي سیمینارونو، ورکشاپونو، کنفرانسونو او سمپوزیمونو جوړول
٦ . د علمي شخصیتونو، مناسباتو او تاریخي ورځو لمانځل
۷ . د تاریخي اسنادو را ټولول، ارشیف او بیا چاپول
۸ . د ملي ارزښتونو او میراثونو خوندي کول
۹ . د پوهاند کاکړ او نورو تاریخ لیکوالو کاتوبونه په غړیره بڼه جوړل

د کاکړ تاریخ بنسټ | بنیاد تاریخ کـــاکړ

یادونه : د پوهاند محمد حسن کاکړ د ژوند او علمي کارونو د لا پوهاوي لپاره زمونږ ویبپاڼه وګورئ.

www.kakarfoundation.com